

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**“ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTA
ASYA FAKTÖRÜ: SOĞUK SAVAŞ’IN SONUNDAN - HU
JİNTAO DÖNEMİNİN SONUNA KADAR(1988-2012)”**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İpek ÖZCAN**

Ankara-2014

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**“ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DIŞ POLİTİKASINDA ORTA
ASYA FAKTÖRÜ: SOĞUK SAVAŞ’IN SONUNDAN - HU
JİNTAO DÖNEMİNİN SONUNA KADAR(1988-2012)”**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İpek ÖZCAN**

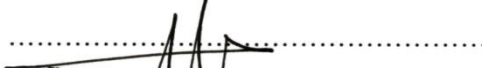
**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hasan Ali KARASAR**

Ankara-2014

ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İpek ÖZCAN tarafından hazırlanan “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında Orta Asya Faktörü: Soğuk Savaş’ın Sonundan - Hu Jintao Döneminin Sonuna Kadar (1988-2012)” başlıklı bu çalışma, 05.09.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

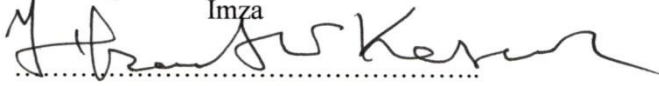
İmza

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

(Başkan)

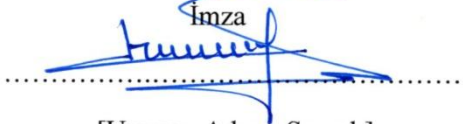
İmza

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

(Tez Danışmanı)

İmza

[Unvanı, Adı ve Soyadı]

(Üye)

Prof. Dr. Hasan Sual

ÖNSÖZ

Söz konusu tezin yazımına 2014 yılı Şubat ayında başlanmış ve Ağustos 2014 itibariyle tezin yazım süreci tamamlanmıştır. Sovyet sonrası dönemde 2012 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasında Orta Asya bölgesi incelenmiş, geçmiş sorun alanlarına ve mevcut işbirliği platformlarına bir açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Orta Asya Bölgesi Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında 1949-1991 yılları arasında bir sorun bölgesi olmuş ve bu nedenle SSCB-ÇHC Orta Asya anlaşmazlığı tarihi arkaplanda ele alınmıştır. SSCB'nin dağılışı sonrası bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Devletleri ile ÇHC arasındaki ikili işbirliği anlaşmaları ve ŞİÖ ile AİGK çok taraflı işbirliği örgütleri nezdinde geliştirilen işbirliği irdelenmiştir.

Orta Asya Devletleri ile ÇHC arasındaki ikili işbirliği anlaşmaları, birincil kaynak ağırlıkta ele alınmıştır. Bu bağlamda ÇHC Dış İşleri Bakanlığı sayfasından İngilizce dilinde yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın başlangıcından tamamlanmasına kadarki süreçte eleştiri ve görüşleriyle destek veren danışmanım Doç. Dr. Hasan Ali KARASAR ve bu süreçte bana destek olan değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan ÜNAL, Dr. Giray FİDAN ve Yrd. Doç. Dr. Gözde YILMAZ ile tez çalışmam süresince bana güç veren aileme ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No:
ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	v
TABLolar DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHİ ARKA PLAN: 1949-1991 SOVYETLER BİRLİĞİ- ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ VE ORTA ASYA	7
1.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ 1949-1959	7
1.2. LİU ŞAOÇİ DÖNEMİ 1959- 1968.....	16
1.3. SONG KİNGLİNG VE DONG BİVU EŞYÖNETİMİ DÖNEMİ 1968-1975	20
1.4. SONG KİNGLİNG DÖNEMİ 1976- 1978.....	24
1.5. YE KİANYİNG DÖNEMİ 1978- 1983	26
1.6. Lİ ŞİANNİAN DÖNEMİ 1983-1988	29

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOVYET SONRASI DÖNEMDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA.....	31
2.1. YANG ŞANGKUN DÖNEMİ 1988-1993	31
2.1.1. Orta Asya Devletleri'nin Bağımsızlık Süreçleri	33
2.1.1.1. Kırgızistan	33
2.1.1.2. Özbekistan	34
2.1.1.3. Tacikistan	35
2.1.1.4. Türkmenistan.....	36

2.1.1.5.	Kazakistan	38
2.2.	YANG ZEMİN DÖNEMİ 1993- 2003	39
2.2.1.	Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Bölgesel İşbirliği Platformları (1993-2003)	40
2.2.1.1.	Şanghay Beşlisi ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (1996-2003).....	40
2.2.1.2.	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) (1992-2003).....	43
2.2.2.	Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Ülkeleri İkili İlişkileri (1993-2003).....	46
2.2.2.1.	Çin Halk Cumhuriyeti-Kırgızistan İkili İlişkileri (1993-2003)	46
2.2.2.2.	Çin Halk Cumhuriyeti-Özbekistan İkili İlişkileri (1993-2003)	50
2.2.2.3.	Çin Halk Cumhuriyeti-Tacikistan İkili İlişkileri (1993-2003)	51
2.2.2.4.	Çin Halk Cumhuriyeti-Türkmenistan İkili İlişkileri (1993-2003).....	52
2.2.2.5.	Çin Halk Cumhuriyeti-Kazakistan İkili İlişkileri (1993-2003)	53
2.3.	HU JINTAO DÖNEMİ 2003-2012	56
2.3.1.	Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Bölgesel İşbirliği Platformları (2003-2012)	58
2.3.1.1.	Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (2003-2012)	58
2.3.1.2.	Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) (2003-2012).....	64
2.3.2.	Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Ülkeleri İkili İlişkileri (2003-2012).....	66
2.3.2.1.	Çin Halk Cumhuriyeti-Kırgızistan İkili İlişkileri (2003-2012)	66
2.3.2.2.	Çin Halk Cumhuriyeti-Özbekistan İkili İlişkileri (2003-2012)	72

2.3.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti-Tacikistan İkili İlişkileri (2003-2012)	83
2.3.2.4. Çin Halk Cumhuriyeti-Türkmenistan İkili İlişkileri (2003-2012).....	91
2.3.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti-Kazakistan İkili İlişkileri (2003-2012)	99
SONUÇ	108
KAYNAKLAR	112
EKLER	132
ÖZET	133
ABSTRACT	134

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİGK	: Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu
SSC	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
UHK	: Ulusal Halk Kongresi

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa No:

Tablo 1. ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$).....	46
Tablo 2. ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$).....	50
Tablo 3. ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$).....	51
Tablo 4. ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$).....	52
Tablo 5. ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$).....	53
Tablo 6. ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$).....	66
Tablo 7. ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$).....	72
Tablo 8. ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$).....	83
Tablo 9. ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$).....	91
Tablo 10. ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$).....	99

GİRİŞ

Orta Asya Bölgesi Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında 1949-1991 yılları arasında bir sorun bölgesi olmuştur. Bu tez Sovyet sonrası dönemde 2012 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti dış politikasında Orta Asya bölgesini incelerken, geçmiş sorun alanlarına ve mevcut işbirliği platformlarına bir açıklama getirme çabasını temsil etmektedir. Soğuk Savaş'ı takip eden yıllardan Hu Jintao'nun liderliğinin sonuna kadar, Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Orta Asya konusu, 1988-1993 Yang Şangkun Dönemi, 1993- 2003 Yang Zemin Dönemi ve 2003-2012 Hu Jintao Dönemi şeklinde üç bölümde incelenebilir. Konunun arka planı olarak da 1949-1991 Sovyetler Birliği- Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya İlişkileri de dönemin Çin Halk Cumhuriyeti liderlerinin görev süreleri çerçevesinde ele alınacaktır.

Bu tezin problemini ise; Soğuk Savaş'ın ardından 2012 yılına kadar, Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Orta Asya'ya açılma projelerinin önem kazanması oluşturmaktadır. Bu bağlamda Rusya, ABD ve Çin arasında bir rekabetin yaşandığına dair genel bir yargı bulunmaktadır. “Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasında Orta Asya'ya yönelik bir genişleme siyaseti izlemekte midir?” sorusu kapsamında Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgeye yönelik dış politikasında güvenlik (strateji) ve ikili ilişkiler boyutları bu tezin ana konularını oluşturmaktadır.

Bu tezin başlangıç sorusu Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya bölgesinde dış ekonomi yatırımları yüksek olan ülkelerle daha fazla askeri-teknik (güvenlik) işbirliğine sahip olup olmadığıdır.

Bu tezin amacı Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya politikaları bağlamında Orta Asya ülkeleri ile geliştirdiği ekonomik ilişkiler ile güvenlik siyaseti arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya ülkeleri ile geliştirdiği ekonomik ilişkiler ve Güvenlik siyaseti arasındaki ilişki ortaya çıkarılırken, bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Orta Asya'daki nüfuz alanını genişletme politikası da incelenecektir.

Eğer Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ülkeleri ile ekonomik ilişkilerini güvenlik siyaseti aracı olarak kullanıyor ise, benzeri ilişki modellerinin diğer küresel ve bölgesel güçler açısından da değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Bölgesel ve

küresel anlamda karşılıklı geliştirilecek ekonomik ilişkiler doğrultusunda şekillenecek güvenlik siyaseti sonucu devletler, çakışan ve çatışan menfaatleri paralelinde uluslararası örgütlerin çatısı altında toplanacaklardır. Orta Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun bölgesel güvenlik ve ekonomik kaygılarla kurdukları Şanghay İşbirliği Örgütü bu anlamda önem taşımaktadır.

Genel olarak Batı ve Türk literatüründe Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik ilişkileri arttırarak Orta Asya bölgesinde bir sınır geliştirme/genişletme siyaseti izlediği varsayılmaktadır. Bu tezde bu varsayım test edilmektedir. Ancak tezin kendi varsayımı (test sürecinin tarafsızlığı açısından) güvenlik ve ekonomi temelli ilişkilerin birbirlerinden bağımsız olabileceğidir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı Çince kaynakların kullanılmamasıdır. Bu çalışmada Türkçe ve İngilizce kaynaklardan yararlanılmaktadır. Ayrıca çalışma ikincil kaynak ağırlıklı bir literatür taraması ile sınırlıdır.

Bu tezde bazı kavramların tanımlanması gerekmektedir. Realist teoriye göre güvenlik; uluslararası politikada 1940'lardan 1970'lere kadar klasik realist yaklaşım çerçevesinde merkezi bir öneme sahip olmuştur. Realist paradigmaya göre gerek uluslararası çatışmaların sonucunun belirlenmesinde gerekse diğer devletlerin davranışlarını etkileme konusunda devletlerin sahip oldukları kapasiteler büyük önem taşımıştır. Devletin yekpare ve bütüncül bir aktör olduğunu varsayan realistler, devlet içi dinamikleri göz ardı ederek, askeri ve güvenlik konularına öncelik vermişlerdir. Realistler devletlerin tek tek güvenliğini sağlayacak bir merkezi otoritenin olmaması nedeniyle uluslararası yapının anarşik olduğunu belirtmişlerdir. İttifak anlaşmalarının da devletlerin güvenlikleri adına kalıcı bir çözüm olmayacağını belirten realistler, devletlerin güvenliklerini sağlama adına çıkarları doğrultusunda savaşmaya hazır olduklarını da ifade etmişlerdir.¹

Realist okulun önemli temsilcilerinden olan Hans Morgenthau da; çıkar dengelerinin her an yıkılıp bozulabilecek çözümlerle giderildiği çatışmaların gölgesindeki dünyadan söz etmiştir. Devlet adamının öncelikli sorumluluğunun ulusal devletin varlığını korumak olduğunu ifade etmiş ve bu noktada ahlaki ilkelere ters düşülebileceğini de eklemiştir. Morgenthau'ya göre, barışın egemen olduğu bir

¹ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Bursa, MKM Yayınları, 2011, ss. 159-164

dünyanın oluşabilmesinin önkoşulu; uluslararası konsensüsün güç dengesinin yanında barışın korunmasına hizmet eden bir diğer önemli mekanizma olan diplomasi ile sağlanmasıdır. Devletlerin dış politikalarına başkalarının gözüyle bakmaları gerektiğini de ifade eden Morgenthau, devletlerin güvenliklerini sağlama adına ulusal anlamda hayati olmayan konularda uzlaşma yanlısı olmalarını öğütlemiştir.²

1980 sonrası döneme hâkim olacak olan neorealist düşüncenin öncüsü Kenneth Waltz ise; yapı ve sistem kavramları üzerinde durarak, özünde merkezi bir otoritenin bulunmadığı doğa durumunun anarşik olduğunu belirtmiştir. Bu anarşik uluslararası sistemde her bir devletin öncelikli amacının egemenliğini ve güvenliğini korumak olduğunu da eklemiştir. Ast-üst ilişkisinin olmadığı dünya düzeninde, iki kutupluluk ya da çok kutupluluk ile güç dengesinin sağlanabileceğine işaret etmiştir. Etki alanlarının belirgin olması, nükleer silahların varlığı nedenleri ile büyük güçlerin daha ihtiyatlı bir politika izleyeceklerini söyleyen Waltz, iki kutuplu yapıda merkezi güçler arasında savaş çıkma olasılığının daha az olduğunu da söylemiştir.³

Liberal teoriye göre güvenlik ise; 1688-1789 yılları arasında aydınlanma çağı ile döneme hâkim olan klasik liberal düşüncenin merkezinde yer alan bir kavram olmuştur. Liberal teorinin savunucuları; kendi çıkarı için çalışan bir devletin bunu yaparken uluslararası toplumun çıkarları için de çalışmış olduğunu belirtmişlerdir. Dünya barışını korumaya yönelik geliştirilen stratejiler doğrultusunda liberalizmin temel ilkesi olan demokrasilerin, güvenliklerini sağlama adına birbirleri ile savaşmayacakları ifade edilmiştir. Liberallere göre; uluslararası güvenliği sağlama adına işbirliği yoluna gidilmesi halinde üye olunacak uluslararası örgütler bu görevi üstlenecektir.⁴

Liberalizm savunucularından olan Immanuel Kant da; dünya barışını korumaya yönelik stratejiler geliştirmiş ve federatif bir özgür devletler cumhuriyetinin kurulmasını savunmuştur. “Sonsuz Barış” adlı eserinde bu konuya yer vermiştir. Birleşmiş Milletler’e benzeyen bu yapıda ulusal politik örgütlere üyeliklerine bakılmaksızın tüm devletlerin eşit hak ve ayrıcalıklarla ortak bir

² Arı, **a.g.e.**, ss. 182-186

³ Arı, **a.g.e.**, ss. 187, 188

⁴ Arı, **a.g.e.**, ss. 342-356

güvenlik örgütü çatısı altında Dünya Devletine katılacaklarını vurgulamıştır. Klasik liberal yaklaşımın bir diğer öncüsü Adam Smith de “görünmez el” kavramından söz etmiştir. “Çıkarların uyumu” anlamına gelen bu kavrama göre Smith, kendi iyiliği için çalışan bir devletin bunu yaparken uluslararası toplumun çıkarları için de çalışacağını ve bu şekilde uluslararası güvenlik ortamının sağlanabileceğini belirtmiştir.⁵

Neoliberalizm teorisinin savunucusu Milton Friedman ise; siyasi istikrarın ancak ekonomik istikrar sağlandığı takdirde geliştirilebileceğini ifade etmiştir. Siyasal özgürlüğe ulaşılmasında ekonomik düzenlemelerin gücün merkezileşmesini önlediğini belirtmiştir. Hiyerarşik yapıdan kaynaklanacak anarşinin devlet etkisinin azaltılarak, merkezi askeri baskının ortadan kaldırılarak yok edilebileceğini savunmuştur. Sosyal örgütlenmenin bireylerin ya da uluslararası anlamda başat bir devletin etkisi olmaksızın devletlerin gönüllü işbirliği ile gerçekleşebileceğini söylemiştir. Bunun ekonomik yansımalarının da serbest piyasa modeli olduğunu eklemiştir.⁶

Ekonomik İşbirliği, ortak sanayi yatırımları yapılması, tercihli ticaret sisteminin oluşturulması, yatırım bankası kurulması, haberleşme-ulaşım alanlarında işbirliğinin geliştirilmesi ve kültürel ilişkilerde yakınlaşma gibi başlıkları kapsamaktadır.⁷ Devletlerarasındaki ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılığın giderek artması ortak sorunların kolektif çözümünü zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişme devletleri bazı egemenlik yetkilerinden ya da sorunları tek başına çözmeye lüksünden vazgeçmek zorunda bıraksa da, ekonomik işbirliğinin devletlerin kendi tercihleri doğrultusunda gerçekleştiriliyor oluşundan dolayı bu durumun devletlerin egemenliğini ortadan kaldırmadığı ifade edilmektedir.⁸

Orta Asya, coğrafi anlamda Asya kıtasının denizlere çıkışı olmayan geniş bir bölgedir. Moğolistan ve Çin’in batısını, Hindistan ve Pakistan’ın kuzeyini, İran’ın kuzeydoğusunu, Afganistan, Rusya ve Ortadoğu bölgesi ile eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan’ı içermektedir. Bölge coğrafi konum dışında etnik köken çerçevesinde

⁵ Arı, **a.g.e.**, ss. 347-348

⁶ Arı, **a.g.e.**, ss. 375, 376

⁷ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, DER Yayınları, 2005, s. 250

⁸ Arı, **a.g.e.**, ss. 472, 473

de tanımlanmaktadır. Etnik köken çerçevesinde Orta Asya tanımı Türk, Doğu İranlı ve Moğol nüfusunun bulunduğu bölgelerde kullanılmaktadır. Bu nüfus alanları Sincan, Sibiryaya'nın Müslüman/Türk bölgeleri, beş Orta Asya ülkesi, Afgan Türkistan'ı, Tibet, Kuzey Pakistan ve Afganistan'ı kapsamaktadır.⁹

Siyasi anlamda tanımında ise Orta Asya; 19. yüzyılda Sovyetler Birliği'ne dâhil olan Rusya Türkistanı'nı oluşturmaktadır. Bu coğrafi ifade, 21. yüzyılda Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içinde olan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ni içine alan Doğu Türkistan ve Kuzey Afganistan topraklarını kapsayan ve üç parçadan oluşan Türkistan terimi ile bağdaştırılmıştır. Bölge hala birçok kaynakta Stalin yönetimi öncesinde kullanılan Türkistan adıyla anılmaktadır. Ancak Rus dili Orta Asya tanımı konusunda iki farklı terim içermektedir. En dar tanımlama Sovyetler Birliği'nin yaptığı tanım olan ve o dönemde Rusya dışında da kullanılan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'dan oluşan "Orta Asya (*Middle Asia*)" tanımıdır. Bu tanım Moğolistan ve Kazakistan'ı kapsamamaktadır. Bir diğer tanım olan "Merkezi Asya (*Central Asia*)" daha kapsamlı bir tanım olup, Rus hâkimiyeti altına girmemiş bölgeleri de kapsamaktadır.¹⁰

Araştırma konumuz olan bölge ile ilgili net bir tanım bulunmamakla beraber bu araştırmada "Orta Asya" ile ilgili ortak tarih, kültür, yaşam tarzı ve benzer dil gibi unsurları kapsayan ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucu ortaya çıkan Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kırgızistan'dan oluşan bölge kastedilmektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü 14 Haziran 2001 tarihinde kurulmuştur. Bu örgüt 15 Haziran 1996 tarihinde kurulan Şanghay Beşlisi'nin daha kapsamlı bir oluşumdur. 1960'larda gündeme gelen Çin Halk Cumhuriyeti- Sovyetler Birliği sınır sorununu müzakere etme amacıyla, SSCB'nin dağılmasından sonra 1996'da kurulan Şanghay Beşlisi'nin misyonunu Şanghay İşbirliği Örgütü devralmıştır. Sovyetler Birliği döneminde çözülemeyen bu sorun akabinde birliğin dağılması sonucu Çin Halk Cumhuriyeti, 4300 km (kilometre) sınırı olan Rusya'yla, 1700 km sınırı olan Kazakistan'la, 1000 km sınırı olan Kırgızistan'la ve 450 km sınırı olan Tacikistan'la

⁹ Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, 2011, s. 97

¹⁰ Nogayeva, **a.g.e.**, ss. 97, 98

yani birdenbire dört bağımsız devlet ile sınırdaş olmuştur. Müzakereler sonucu Çin bir tarafı, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan diğer tarafı temsil etmiştir. Sınır sorunu ile birlikte Orta Asya'da faaliyet gösteren radikal (köktendinci) terör guruplarının oluşturduğu tehlikeye karşı Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya Devletleri'nin konu ile ilgili endişelerini değerlendirerek terörle mücadele ve bölgesel güvenliği sağlamayı esas alan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşunu desteklemiştir. Ekonomi ve enerji başlıklarında da işbirliğinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. 2001 yılında Özbekistan'ın birliğe katılımı ile Şanghay İşbirliği Örgütü adını alan bölgesel işbirliği platformuna 2004 yılında Moğolistan, 2005 yılında Pakistan, Hindistan ve İran resmi gözlemci ülke statüsünde dâhil olmuşlardır.¹¹

Bu tezin araştırma yöntemi; yazın taraması birincil kaynakları oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği ve Orta Asya liderlerinin Türkçe ve İngilizceye çevrilmiş hatıraları, dokümanlar başta olmak üzere dönemin yerel gazete haberleri ve analizlerine dayanmaktadır. Kronolojik bir sıra içinde konu bütünlüğü oluşturulmaya çalışılmıştır.

¹¹ Nogayeva, **a.g.e.**, ss. 245-247

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TARİHİ ARKA PLAN: 1949-1991 SOVYETLER BİRLİĞİ- ÇİN HALK CUMHURİYETİ İLİŞKİLERİ VE ORTA ASYA

1.1. MAO ZEDONG DÖNEMİ 1949-1959

İkinci Dünya Savaşı'nda uzun süren çarpışmalar sonucunda askeri ve siyasi anlamda büyük güçlerin çoğu zayıf düşmüştür. Japon ordusu ABD'nin attığı Hiroşima ve Nagazaki atom bombaları akabinde 14 Ağustos 1945 tarihinde silah bırakmıştır. Bu tarihten sonra nihai zaferi elde etmede önemli bir rol oynayacağı gerekçesiyle Ruslar ve Çinliler Mançurya'yı ele geçirmek için işbirliği yapmışlardır. Batı bloğunun önder ülkesi ABD durumdan hoşnut olmayarak milliyetçi Çin birliklerini hava ve deniz yoluyla bölgeye sevk etmiştir. Moskova'nın verilerine göre; 740.000 tüfek, 18.000 makinalı tüfek, 800 uçak ve 4000 top Rus lojistik desteği kapsamında Mançurya'nın alınması için Çin'e verilmiştir. Ayrıca 100.000 Çinli komünist asker ve 50.000 kadar siyasi işçi de Sovyet gemileriyle Mançurya'ya taşınmıştır.¹²

1945 yılı Ağustos ayının sonuna doğru Mao'nun talebiyle ABD elçisi Patrick Hurley ile gerçekleştirilen "Siyasi Danışma Konferansı" adlı müzakere sonunda Mao komutasındaki güçler güney Çin'den çekilmeyi kabul etmişlerdir. 1946 yılında Mao önderliğinde Komünist Parti'nin temel askeri gücünü yükseltmek için kitleler içinde ideolojik çalışma yürütülmesi kararlaştırılmıştır. İdeolojik çalışma sürecinde Mançurya'nın tamamen işgal edilmesi için gereken stratejinin tanımlanmasıyla bölgede savaş tekrar şiddetlenmiştir. Mao'nun bölgede çatışmalar devam ederken orduyu sivil halktan gelecek destek ile güçlendirme adına uyguladığı, herhangi bir sınıf ayrımı gözetmeksizin devletin eşit toprak dağıtımına dayanan "ılımlı toprak

¹² Jonathan Spence, **Mao Zedung**, Avi Pardo (çeviren), İstanbul, Turkuvaz Yayınları, 2009, ss. 91-92

reformu” da beklenen sonucu doğurmamıştır. Ağustos 1946’da Mao, sonraları askeri stratejileri üzerine en önemli açıklaması olarak değerlendirilen bildiriye yayınlamıştır. Aynı yıl Amerikalı bir gazeteci ile yaptığı röportajda; Japon ordusunun Ağustos 1945’te silah bırakması konusunda Hiroşima ve Nagazaki atom bombalarının “kâğıttan bir kaplan” kadar etkili olduğunu söyleyerek, ABD’den bu yönde gelecek olası bir tehdit karşısındaki düşüncesini ifade etmiştir. Eylül 1947’de Mao’nun, savaşın “komünizmin üstünlüğü adına iç hatlardan dış hatlara taşınacağı” söylemi ertesinde de 1948 yılında komünist birlikler güneye ilerlemiş, savaşın etkisiyle ülkede azalan üretim nedeniyle enflasyon tavan yapmıştır.¹³

Savaşın uluslararası alana taşınacağına sinyalleri verilirken ve ülke çapında ekonomik sıkıntılarla mücadele edilirken, 1 Ekim 1949 tarihinde Mao Zedong ve Komünist Parti’nin bölgede bulunan önderleri tarafından Pekin’de Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşu ilan edilmiştir. Cumhuriyetin kuruluş konuşması Pekin şehrinin ortasındaki yaklaşık 500 yıl Çin imparatorları ve hizmetlilerine ev sahipliği yapmış, aynı zamanda Çin hükümetinin törensel ve politik merkezi olan Yasak Kent’te yapılmıştır. Cumhuriyetin kuruluşunun ardından Mao, Aralık 1949’da, pek çok bakımdan ilham aldığı ama aynı zamanda da adeta “cezalandırmak” istediği Sovyetler Birliği lideri Josef Stalin’le yüz yüze görüşmek için Moskova’ya doğru yola çıkmıştır. Bu esnada komünistler savaşı kazanmış; fakat aralıksız süren çatışmalar ve gerillaların işgalci eylemlerinden ekonomik olarak olumsuz yönde etkilenen Çin Halk Cumhuriyeti’nde yükselen enflasyon, ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Çatışmalar sonucunda iletişim ağları, demiryolu rayları da tahrip olmuş, nehirler ve limanlar batan gemilerle dolmuştur.¹⁴

Sınırlarda da durum pek farklı değildir. Uzak Batı’da Sincan’da¹⁵ Müslüman halk yıllarca Çin’den özerklik almak için savaşmıştır. Bu süreçte Mao’nun gençlik yıllarında özerklik çağrısında bulunduğu ülkelere biri olan, Çin Halk Cumhuriyeti’nin batısında yer alan Moğolistan bağımsız Cumhuriyet olmuş; fakat

¹³ Spence, **a.g.e.**, ss. 93-95

¹⁴ Spence, **a.g.e.**, s. 96

¹⁵ 21. yüzyılda, Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin kuzey kesimini oluşturan Gulca’da, 12 Kasım 1944 tarihinde Sovyetler Birliği siyasi müdahalesi ve Kızıl Ordu’nun askeri desteği ile Doğu Türkistan Cumhuriyeti (Şarki Türkistan Cumhuriyeti) kurulmuştur. 20 Ekim 1949’da Çin Halk Kurtuluş Ordusu’nun bölgeye konuşlandırılması ile bu devlet ÇHC’ne ilhak edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nin tesiri altına girmiştir. Mao'nun gençlik yıllarında özerklik çağrısında bulunduğu ülkelerden bir diğeri olan, Orta Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısındaki otonom bölge Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin (*Xinjiang/Sinkiang*)¹⁶ güneyinde bulunan Tibet ise; İkinci Dünya Savaşı döneminde, 1930-40'lı yıllarda geniş anlamda özerklik kazanmıştır. Tibet'in özerkliği sonrası mesele Tibet'in bölgede bağımsız bir devlet olarak konumlanmasına izin mi verileceği yoksa işgal mi edileceği olmuştur. Bölgenin giderek artan stratejik önemi çerçevesinde Fransa da Asya'da Mao döneminde sömürge imparatorluklarını yeniden güçlendirmeyi istemiştir. İngiltere ise; 1945 sonrası Çin'in güney kıyısında bulunan Hong Kong'u tekrar sömürgesi haline getirmiştir.¹⁷

Mao ile Stalin arasındaki görüşmelerin Moskova'da korunan Rusça kopyalarına göre; iki dünya komünist liderinden biri olan Mao, Stalin'i Sovyet Devrimi'nin kurucu babası ve aynı zamanda ülkenin polis örgütü ile otoriter merkezi gücünün kurucusu olarak görmüştür. Ayrıca Stalin'in Alman işgali sırasında halkının rehberi, ülkenin savaş sonrası Doğu Avrupa'ya yayılmasının da mimarı olarak gördüğünü belirtmiştir. Stalin'in yazdığı ciltler dolusu kitabın okunması gerektiğini düşünen Mao, bunları okuyarak Çin halkına fikir bazında uygunluğunu değerlendirmiştir. İki dünya komünist liderinden bir diğeri olan Stalin için ise Mao; azimli, kendini eğitmiş ama disiplinsiz, sık sık Sovyet siyasetine tam karşıt siyasi çizgi izleyen, bilinmeyen biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁸

16 Aralık 1949 tarihinde Mao ve Stalin arasında Moskova'da gerçekleştirilen görüşmede Mao, Çin ekonomisinin savaş öncesi düzeye gelmesi ve ülke genelinde istikrar sağlanması için beş yıllık barış önerisinde bulunmuştur. Mao'nun Çin Halk Cumhuriyeti'nin havayolu taşımacılığının ve donanmasının geliştirilmesi için 300 milyon Amerikan doları kredi isteği kabul edilmiştir. Ayrıca Mao'nun Mançurya demiryollarının denetiminin Çin Halk Cumhuriyeti'ne verilmesi isteği de Stalin tarafından kabul edilmiştir. Görüşmede Sovyetler Birliği nezdinde şüphe uyandıran tek husus; Tayvan işgali için Mao'nun Stalin'den “gönüllü pilotlar ve gizli askeri

¹⁶ Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) sınırları içindeki Uygur Özerk Bölgesidir. Doğu Türkistan ya da Çin Türkistan'ı olarak da adlandırılmaktadır. 1 Ekim 1955 tarihinde ÇHC Halk Kurtuluş Ordusu tarafından Sincan eyalet statüsünden çıkarılarak, Özerk Bölge ilan edilmiştir.

¹⁷ Spence, **a.g.e.**, ss. 96-97

¹⁸ Spence, **a.g.e.**, s. 97

müfrezeler” isteği olmuştur. İki lider Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki yabancı şirketlerin yakından izlenmesi ve ülkede değerli maden çıkarma çalışmalarına hız verilmesi konularında da fikir birliğine varmışlardır. Ayrıca Stalin, Çin Halk Cumhuriyeti’nin Batı Lanzhou’dan Çengdu’ya¹⁹ uzanan bir petrol boru hattı inşa etmesini istemiştir. Petrol üretiminin önemine dikkat çekerek, petrolün buradan gemilerle taşınabileceğini söylemiştir. Mao, inşa edilmesi istenen petrol boru hattına yönelik cevabında;²⁰ barış konusundaki belirsizlik nedeniyle Çin’in kalkınma konusunda kıyı bölgelerine mi, iç bölgelerine mi öncelik vereceği konusunda kararsız olduğunu belirtmiştir. Görüşmenin son bölümünde Maoist ideoloji görüşülmüş ve Stalin tavırları ile Mao’nun 1937 yılından beri oluşturmaya çalıştığı teorisyen lider konumunun bilincinde olduğunu yansıtmıştır. Cumhuriyetin kurucusu Mao, görüşme sonucunda Çin Halk Cumhuriyeti’nin kıyı sanayini geliştirme ve bu gelişmeyi iç bölgelere kaydırma adına önemli kararlar almıştır.

Ülkede ekonomi, sanayi ve enerji kaynaklarının işlenmesi bakımından Sovyetler Birliği ile işbirliği yoluna gidilmesinin yanı sıra, 1 Ekim 1949’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulması ile ülkenin politik kontrolünü pekiştirme adına da Orta Asya ile işbirliği oluşturulması yoluna gidilmiştir. Yerel geleneklere saygı duyulmuş, Orta Asya’da Çin Halk Cumhuriyeti’nin kuzeybatısındaki otonom bölge Sincan-Uygur Özerk Bölgesi ile modern iletişim ve ulaşım altyapıları inşa edilmiştir.²¹

Orta Asya, jeopolitik değeri en çok tartışılan “Kara Hâkimiyet” teorisinin başlangıç noktasını teşkil ederek, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki politikaları şekillendirmiştir. Bu coğrafyada bulunan petrol ve doğalgaz gibi stratejik enerji kaynakları açısından bölge, “dünya hâkimiyeti” adına bölgesel ve küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Bu anlamda Orta Asya bölgesindeki enerji kaynaklarının dünya pazarına ulaştırılması konusu da bölgenin ekonomik önemini teşkil etmiştir. Moğolistan ve Çin’in batısını, Hindistan ve Pakistan’ın kuzeyini, İran’ın kuzeydoğusunu, Afganistan ve Rusya’nın bir kısmı ile Sovyetler Birliği’nin

¹⁹ Lanzhou, Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC’nin) Kansu eyaletinin başkenti ve en büyük şehri olup, ülkenin batı bölgelerini doğudaki alanlara bağlayan demiryolu bağlantılarıyla önemli bir bölgesel ulaşım merkezidir. Çengdu ise; ÇHC’nin Şiçuan eyaletinin başkentidir.

²⁰ “Stalin-Mao Zedung Görüşmesi (16 Aralık 1949)”, **Revolutionary Democracy Journal**, Nisan 2013, <http://revolutionarydemocracy.org/turkish/stalmao.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2014)

²¹ J.Richard Walsh, “China and the New Geopolitics of the Central Asia”, **Asian Survey**, Mart 1993, Vol. 33, No. 3, s. 275, <http://www.jstor.org/stable/2645251>, (Erişim Tarihi:19.12.2013)

dağılmasından sonra beş bağımsız Orta Asya Devleti olacak olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ı içermektedir. Coğrafi olarak Orta Asya tanımını oluşturan olan Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) Kırgızistan SSC, Tacikistan SSC, Özbekistan SSC ve Türkmenistan SSC Mao'nun Çin Halk Cumhuriyeti liderliği yaptığı dönemde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği idaresi altında bulunmuştur.²² Bu nedenle Mao'nun devlet başkanlığı döneminde bu ülkeler ile direk ikili ilişkiler kurulamamış, Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ne ağırlık verilmiştir.

16 Aralık 1949 tarihinde Mao ve Stalin arasında Moskova'da gerçekleştirilen görüşmenin ardından 22 Ocak 1950 tarihinde iki ülke lideri arasında bir görüşme daha gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmede Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucu lideri Mao'ya ideolojik yardımcısı olan Cen Boda'nın da bulunduğu küçük bir heyetin eşlik etmesi, Sovyetler Birliği nezdinde Mao'nun söylemlerini yumuşatma adına atılan bir adım olarak değerlendirilmiştir. Cen Boda, Stalin'in Çin Devrimi'ne katkıları üzerine bir kitap da yayınlamıştır. Görüşmenin en içten müzakere edilen konusu İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını ilan eden Tibet olmuştur. Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin iç kesimlerine 10.000 asker taşımış olan Sovyet hava alayının desteğinin sürdürülmesini istemiş ve Sovyet hava alayına Tibet'e saldırı hazırlığı yapan Çin birliklerine erzak ikmali için ihtiyaç duyulduğunu eklemiştir. Stalin ise; "Tibet'e saldırı hazırlığı yapmanız iyi. Tibetlilerin boyunduruk altına alınması gerekiyor"²³ şeklindeki söylemi ile konu ile ilgili görüşünü belirtmiş ve konuyu askeri uzmanlarıyla müzakere edeceğini ifade etmiştir.

22 Ocak 1950 tarihli Sovyetler Birliği- Çin Halk Cumhuriyeti görüşmesinde müzakere edilen diğer başlıklar ise; Stalin yönetiminden talep edilen teknik ve ekonomik yardım konuları olmuştur. Bu talepler karşısında ise Sovyetler Birliği lideri Stalin; "Çin ekonomisinin iflas ettiği"²⁴ yönündeki düşüncesini ifade etmiş; fakat Çinli lider Mao, aynı görüşü paylaşmadığını belirtmiştir. Görüşmenin sonunda "Çin-Sovyet Dostluk Anlaşması'nın" ayrıntılarını müzakere için Çinli heyet Moskova'da kalırken, Mao, ülkenin yeniden inşasını yönetmek için Çin'e geri

²² Nogayeva, **a.g.e.**, ss. 97-102

²³ Spence, **a.g.e.**, ss. 99- 100

²⁴ Spence, **a.g.e.**, ss. 99-100

dönmüştür.²⁵

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği ile işbirliği yoluna gitmesi sonucu, iki ülke arasında 14 Şubat 1950 tarihinde devletlerarası ilişkilerde genel kabul edilebilir kurallara ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Aynı yıl Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği arasında bir de dostluk, ittifak ve karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır.²⁶

1950'li yıllarda Komünist liderler siyasi bakımdan istikrarlı, ekonomik anlamda yaşanabilir bir rejim planlamak gibi büyük bir görevle karşı karşıya kalmışlardır. Pekin'de yeniden inşa sürecinde ulusal güvenliğin ve sanayinin geliştirilmesini yürütme konusunda tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır. Bu anlamda toprak reformları gerçekleştirilmiş ve büyük sanayi tesislerinin devlet mülkiyetine geçmesi için demiryolu hatlarında devlet denetimi artırılmıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği ile imzalanan dostluk anlaşması ertesinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nde sivil halkın silahsızlandırılması adına karşı devrimcilerin yakalanması yönündeki çalışmalara ivme kazandırılmıştır. Siyasi anlamda yapılanma sürecinde de yeni meclis binası ve hükümet binaları inşa edilmiştir.²⁷

Çin Halk Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda yapılanma sürecinde Kuzey Kore-Güney Kore Savaşı patlak vermiştir. Mançurya'nın başarılı komutanı Lin Biao ve bazı üst düzey komutanlar ile siyasi görevlilerin ülkenin sanayi gücündeki dengesizliğine dikkat çekerek, ekonomik yapılanmasını olumsuz yönde etkileyeceği görüşüne karşın Mao, Kuzey Kore'nin yanında yer alma kararı almıştır. Mao Amerika'nın savaşa girmeyeceği görüşüyle Kuzey Kore'ye destek vermiş; fakat Amerika Haziran ayının sonunda Kuzey Kore saldırısı ile muharebede taraf olmuştur. Bu gelişme üzerine Çinli lider Mao, Stalin yönetiminden hava desteği, araç, teçhizat ve cephane takviyesi garantisi istemiştir. Mao'ya göre Çin, kendi sınırlarını korumak ve komşu komünist müttefikini kurtarmak için savaşa girmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Çin'in ulusal anlamda siyasi toparlanması adına, Kore'de zafer kazanılmasının yararlı olacağını ifade etmiştir. Sovyetler Birliği lideri Stalin ise; savaşa girmeme koşuluyla Sovyet uçaklarının kullanılmasına razı olmuş, Çin

²⁵ Spence, **a.g.e.**, ss. 99-100

²⁶ Oleg Ivanov, **Sovyet-Çin İlişkileri: 1960 Yıllarında Neler Oldu?**, Fatma Doğu (çeviren), İstanbul, Sorun Yayınları, 1979, ss. 40- 47

²⁷ Spence, **a.g.e.**, ss. 100-101

Halk Cumhuriyeti'ne konu ile ilgili yapılacak yardım konusunda kararsız kalmıştır. "Kore'ye yardım et, Amerika'ya diren"²⁸ bloklaşma ideolojisini yayma girişimleri ile devam eden Kore Savaşı 1953 yılında duraksama dönemine girmiş ve savaş öncesi sınır hattı esas kabul edilmiştir.²⁹

Kore Savaşı'nın sonlanmasının ardından ve 1953 yılında Sovyetler Birliği lideri Stalin'in ölümü ile komünizm yolunda Mao neredeyse rakipsiz konuma gelmiştir. Savaş öncesi düşünce bazında temellerini attığı siyasi bakımdan istikrarlı, ekonomik anlamda yaşanabilir bir rejim planlama düşüncesini uygulamaya sokmuştur. Kırsal bölgelerde daha köktenci bir yeniden yapılanmaya gidilmesini; özel parsellerin kısıtlanmasını ve daha fazla toprağın köylüler tarafından ortak olarak işlendiği büyük kooperatiflerin kurulmasını öngören Küçük Atılım hareketini başlatmıştır.³⁰

Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği, Kruşçev döneminde de ÇHC ile doğal kaynakların işlenmesi konusundaki ortaklıklarının devam edeceğini açıklamıştır. Bunun Çin-Sovyet anlaşmazlıklarını azaltabileceği dile getirilmiştir. ÇHC'nin bu dönemde de enerji kaynaklarına hâkimiyet açısından Sincan bölgesindeki Sovyet etkisinden endişe duyduğu ifade edilmiştir.³¹

Ağustos 1953'te Mao, Çin Halk Cumhuriyeti'nin endüstrileşme ve sosyalist çerçevede tarım faaliyetleri adına izleyeceği genel rotayı açıklamıştır. Eylül 1954'te yaptığı bir konuşmada sosyalist endüstrileşme konusuna açıklık getirmiş; Sovyet Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın temel alınarak üreten kesimin işbirliği ile oluşturulacak modern bir üretim sisteminden söz etmiştir. 1954-1959 yılları arasında ÇHC Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi Başkanı olan Liu Şaoçi ve dönemin Başbakanı Çu Enlay'ın da Sovyet politik ekonomi kitapları örnek alınarak oluşturulacak sosyalist endüstrileşme konusuna önem vermelerini istemiştir. 1955 yılının Mart ayında yaptığı bir konuşmada Çin Halk Cumhuriyeti sınırlarını kastederek, böylesine büyük bir coğrafyada sosyalist toplum inşasının kolay bir iş olmadığını ifade etmiştir. Üç veya beş yıllık kalkınma planı ile sosyalist toplum inşasının gerçekleştirilebileceğini;

²⁸ Spence, **a.g.e.**, ss. 102-105

²⁹ Spence, **a.g.e.**, ss. 102-105

³⁰ Spence, **a.g.e.**, ss. 109-110

³¹ Morris Rossabi, **China and Inner Asia: From 1368 to the Present Day**, London, Thames and Hudson Ltd, 1975, s. 278

fakat güçlü, endüstrileşmiş sosyalist bir toplum için uzun yıllar çalışmak gerektiğini belirtmiştir. 1955 yılının ortalarında Mao Zedong konu ile ilgili görüşünü değiştirerek, endüstrileşmiş sosyalist toplum inşası için ülke genelinde kısa vadede işbirliği geliştirilmesi fikrini desteklemiştir. 1955 yılının sonuna gelindiğinde ise; ülke genelinde gerçekleştirilen işbirliği tahmin edilenden hızlı olmuştur. Kendi çabaları ile harekete geçen kitleler, ülkede üç yıl içinde üretimde büyük artış sağlamışlardır. Aralık 1955'te gerçekleştirdiği bir konuşmada ise Mao; kırsal kesimlerde geniş kitleler üzerinde otorite sağlama ve onların desteğini alma konusundaki deneyimlerinin Sovyetler Birliği'nden fazla olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Çin Halk Cumhuriyeti'nin daha hızlı inşa edildiğini ve devrim için gerekli adımların yine bu nedenle daha kısa vadede atıldığını da eklemiştir. Diğer bir deyişle, sosyalizme ÇHC'nin daha iyi ve hızlı bir yoldan ulaşabileceğini söylemiştir.³²

Ocak 1956'da işbirliğinin halkın talebi ile ülke genelinde gerçekleştirildiğini ifade eden Mao; endüstrileşme adına ciddi boyuttaki sorunun, köylünün eğitimi olduğunu söylemiştir. Ziraî Kalkınma için Yirmi Yıllık Program'ın içeriğini açıklamış ve bu büyük amaca ulaşmak için bilim adamları ve teknikerlere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Yine Ocak ayında gerçekleştirilen Merkez Komite toplantısında da devrimci kimliğini vurgulayarak, teknik bir devrimin, Kültür Devrimi'nin adımlarının atıldığını söylemiştir. Bu bağlamda da eğitimsiz kişilere güvenilerek gelişme sağlanamayacağını eklemiştir. Politik tabanın, güçlü sosyalist devlet oluşturulması adına inisiyatif almasını istemiştir. Gelişmekte olan endüstrilerden çok, Şanghay gibi endüstrileşmiş şehirlerin daha ön planda tutulmasını istemiştir. 1956 yazında Çu Enlay'ın öncülüğünde devrim karşıtları, ekonomik gelişmenin fazla hızlı olduğunu savunmuşlardır. Bu gelişme ertesinde Mao, "Yüz Çiçek" sloganı ile ülke genelindeki devrim dalgası sürecinde Komünist Parti ve halk ile uzlaşmacı bir yaklaşım izlemiştir. Konu ile ilgili gelen fikirleri yeni çiçeklere benzeterek, hepsini bir potada toplama kararı almıştır.³³

³² Stuart Schram, **The Thought of Mao Tse-Tung**, New York, Cambridge University Press, 1989, ss. 112-113

³³ Schram, **a.g.e.**, ss. 114-116

1957 yılında “Komünist Çin’in Büyük Ekonomik İlerleyişinin” (*Great Leap Forward*) ülke dışına ulaşması ile Çin Halk Cumhuriyeti otonom bölgeye yönelik işbirliği politikasından uzaklaşmıştır. Bölgeye yönelik uygulanan politikanın değişmesi sonucunda Tibet ve Sincan-Uygur Özerk Bölgesi’nde geniş alana yayılan şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. Çin Halk Cumhuriyeti, böl-yönet politikası kapsamında Sincan-Uygur Özerk Bölgesi’nde hareket etmeye başlamıştır. İpek Yolu’nun canlanması ve güvenlik politikaları Çin Halk Cumhuriyeti’nin Orta Asya’da etkinlik sahasının artırılması adına temel klasik jeopolitik konseptleri olarak belirlenmiştir.³⁴

“Yüz Çiçek” açılımı döneminde Mao, devrim konusundaki karışıklığın büyük oranda entelektüellerden geldiğini ifade ederek, onların gelişim karşısında “daha gözü kapalı” olduklarını söylemiş ve “Bilgeliliğin halktan geldiğini”³⁵ savunmuştur. Tsing-hua Üniversitesi’nin o dönem yaptığı bir araştırmaya göreyse; sosyalist devrim süresince komünizme geçişte entelektüeller devrimin temel belirleyicileri olmuştur. Araştırmaya göre entelektüellerin çoğunluğunun burjuva sınıftan olduğu, sömürülen kesimde yetiştiği ifade edilmiştir. Mao, 1956-1958 yılları arasında halkın “değişim isteyen, bir şeyler yapmak isteyen, devrim isteyenler”³⁶ olduğu görüşünü savunmaya devam etmiştir.

Yerel anlamda Komünist Çin’in Büyük Ekonomik İlerleyişine yönelik karışıklıklar 1958 yılında da devam etmiştir. Mao’nun öncülüğündeki endüstriyel gelişme adımları, devrim karşıtları tarafından “kırsal bir gerilla hareketi”³⁷ olarak nitelendirilmiştir. Mao’nun Komünist Parti Başkanlığı görevi süresince ekonomik anlamdaki atılım hareketleri askeri alana da sıçramıştır.³⁸

1958 yılında Komünist Çin’in Büyük Ekonomik İlerleyişinin paralelinde Sovyetler Birliği “karma Çin-Sovyet donanması oluşturma ve ortak kumanda”³⁹ girişiminde bulunmuş; fakat bu işbirliği girişimi “kimin kimi kumanda edeceği”⁴⁰ sorunu nedeniyle olumsuz sonuçlanmıştır.

³⁴ Walsh, **a.g.m.**, s. 275

³⁵ Schram, **a.g.e.**, ss. 125-128

³⁶ Schram, **a.g.e.**, ss. 125-128

³⁷ Edward E. Rice, **Mao’s Way**, London, University of California Press, 1974, ss. 166-167

³⁸ Rice, **a.g.e.**, ss. 166- 167

³⁹ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 41-45

⁴⁰ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 41-45

1959 yılının Haziran ayında ÇHC Politik Komite Başkanı Peng Dehuay (P'eng Te-huai) Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Stalin'in ölümü ile SSCB'nin lideri olan Kruşçev ile Mao'nun politikalarını kritik etmişlerdir. Kruşçev de Peng Dehuay ile aynı görüşü paylaşmış ve devrim hareketi çerçevesinde bir araya gelen "Halk Komünleri"⁴¹ karşısındaki hoşnutsuzluklarını dile getirmişlerdir. Sovyet lider, SSCB'ne kıyasla daha az gelişmiş olan ÇHC'nin sosyalizmi daha hızlı yaymasının düşünülemez olduğunu belirtmiştir. Konu ile ilgili olarak; ÇHC'nin komünizme giden yolda yeni bir yol bulduğunu iddia etmiş ve bunun SSCB'nin "dünya komünist lideri"⁴² konumuna bir meydan okuyuş olduğunu söylemiştir. ÇHC'nde devrim dalgası ile bir araya gelen Halk Komünlerinin komünizmi inşa anlamında "fakir bir anlayışa"⁴³ sahip olduklarını da eklemiştir.

Moskova ziyareti sonrasında Peng, Mao tarafından bütün görevlerinden azledilmiştir. Büyük Atılımın ilkeleri Mao ve ÇHC devlet idaresinde üst düzey mevkilerde bulunan arkadaşları tarafından yeniden onaylanmıştır. Büyük Atılım ideolojisine aktif destek ihtiyacı duyulan bu dönemde, 1959 Ağustos'unda Çin Komünist Partisi yayın organı olan *Halkın Günlüğü* gazetesi; "ülke içindeki ve dışındaki güçler"⁴⁴ ile parti içindeki devrim karşıtlarının başarısız olduğunu yayınlamıştır. Bu dönemden sonra ÇHC kurucusu Mao:"Halk Komünleri çökmedi. Dolayısıyla Halk Komünlerinin hiçbir zaman çökmeyeceğini söyleme hakkına sahibiz,"⁴⁵ şeklindeki söylemi sonrasında teorik çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla Devlet Başkanlığı görevini Liu Şaoçi'ye bırakmıştır.

1.2. LİU ŞAOÇİ DÖNEMİ 1959- 1968

Mao Zedong döneminin sonlarına doğru ülke içinde devrim karşıtlarının söylemleri paralelinde başlayan sorunlar, 1960 yılında Liu Şaoçi hükümeti tarafından

⁴¹ Rice, **a.g.e.**, ss. 168-169

⁴² Rice, **a.g.e.**, ss. 168-169

⁴³ Rice, **a.g.e.**, ss. 168-169

⁴⁴ Spence, **a.g.e.**, ss. 126-127

⁴⁵ Spence, **a.g.e.**, ss. 126-127

ikinci plana bırakılmıştır. Çin'in "dünya devrimindeki rolü üzerine yoğunlaşması"⁴⁶ ertesinde Kültür Devrimi çerçevesinde Orta Asya ile tekrar işbirliği politikaları geliştirilmiştir.⁴⁷

1958 yılında Mao Zedong döneminde başlayan Halk Komünleri Hareketi, Uygurların direnişine neden olmuştur. 1960 yılında Kültür Devrimi çerçevesinde Sovyetler ile tekrar işbirliği politikaları geliştirilmeye çalışılmıştır. 1958 yılında "karma Çin-Sovyet donanması oluşturma ve ortak kumanda"⁴⁸ girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1959 yılında Peng Dehuay'ın, Stalin'in ölümü ile SSCB'nin lideri olan Kruşçev ile Mao'nun politikalarını eleştirmek için Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu seferde Çin-Sovyet ilişkileri bozulma aşamasına girmiştir. 1962 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzey batısında yer alan Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Gobi'den çoğunluğu Kazak ve Uygur Sincan-Uygur Özerk Bölgesi halkı Sovyet topraklarına geçmiştir. 19 Nisan 1963 tarihinde Sovyetler Birliği'nin sınır ihlali gerekçesiyle görüşme isteği Çin Dış İşleri Bakanı tarafından reddedilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'ni sınırdan on binlerce Çin yurttaşının kaçmasına neden olan bölücü faaliyetlerde bulunmakla eleştirmiş, durumu "hoş olmayan bir olay"⁴⁹ şeklinde değerlendirmiştir.

Sovyetler Birliği, görüşme talebinin reddi akabinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne dört soru yöneltmiştir:

1. Neden Liu Şaoçi hükümeti, Sovyet sınır güçlerinin göçmenleri zor kullanarak geri göndermesini istemektedir?
2. Yaşanan göç esnasında Çin sınır güçleri neden Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ndeki küçük şehirler olan Kulca ve Sungucak'ta sınırı geçmek için vize isteyen Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşlarına resmi izne gerek olmadığını söyleyerek onları Sovyetler Birliği'ne yönlendirmektedir?
3. Sovyetler Birliği nezdinde sınır ihlali olarak değerlendirilen bu süreçte neden her gün Çin Halk Cumhuriyeti'ne ait 10-12 kamyon 40-50 Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşını Kulca'dan sınıra doğru götürmektedir?

⁴⁶ Spence, **a.g.e.**, ss. 128-129

⁴⁷ Walsh, **a.g.m.**, s. 275

⁴⁸ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 35-36

⁴⁹ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 35-36

4. Göçmenlerin eşyaları neden Çin Halk Cumhuriyeti tarafından özel olarak göçmenlere tahsis edilen araçlarla Sovyet sınırına taşınmaktadır?⁵⁰

1962 yılında yaşanan sınır ihlali Sovyetler Birliği'ne göre; daha sonra nükleer poligon olarak kullanılacak Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nin etnik temizliği için gerçekleştirilmiştir. 1963 yılında Sovyetlerin yasadışı sınırı geçen göçmenleri ikna çabaları ertesinde 500 kadar göçmen Çin'e geri dönmeyi kabul etmiştir.⁵¹

Başka bir görüşe göre de 1962 yılında yaşanan sınır ihlaline; 1958 yılında Mao Zedong döneminde başlayan Halk Komünleri Hareketi ve ÇHC'nin bu dönemde Sincan bölgesindeki Sovyet etkisini sınırlama amacıyla gerçekleştirdiği girişimler neden olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kazakları Sincan'daki Sovyet etkisini azaltmak için göçe zorladığı ifade edilmiştir. ÇHC, bu söylemler esnasında bölgeye gönderilen Kazaklar ve sınırın öbür tarafındaki Sovyetler arasında diyalog kurulmasına yardımcı olduğunu da belirtmiştir. 1963 yılında Pakistan ve Afganistan'la da sınır konusunda ön görüşmeler yapılmıştır.⁵²

Mao Zedong 1964 yılında Japon uzmanlara Sovyetler Birliği'nin 1,5 milyon kilometrekarelik Çin toprağına el koyduğunu açıklamıştır. 19 Haziran 1964'te Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nden göçmenlerin koşulsuz olarak geri verilmesini talep etmesi ve göçmenlerin ikna çabaları esnasında silah kullanmasını teşvik etmesi Sovyetler Birliği nezdinde "Maoistlerin çözüme değil soruna taraf olduğu"⁵³ algısının yerleşmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği, bu tutumu ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin içişlerine müdahale ettiğini, devletlerarası ilişkilerde genel kabul edilebilir kurallara aykırı davranarak, 14 Şubat 1950 tarihli anlaşmanın ilkelerinin çiğnendiğini belirtmiştir.⁵⁴

1960-64 yılları arasında sınır boyunca yaşanan gerginliğin sonunda, Maoistler, Çarlık Hükümeti'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ne iki tarafın da çıkarlarına eş oranda uygun olmayan anlaşmalar dayattığını söylemişlerdir. Bu söyleme karşılık Sovyet Rusya, Çarlık Rusya'nın Çin'deki etkinlik alanlarından vazgeçtiğini ve Doğu

⁵⁰ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 35-37

⁵¹ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 35-37

⁵² Rossabi, **a.g.e.**, ss. 278-280

⁵³ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 32-38

⁵⁴ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 32-38

Çin Demiryolu hakkının Çin Halk Cumhuriyeti'ne geri verildiğini belirtmiştir. Anlaşmayı Modern Çin'in babası olarak kabul edilen düşünür ve siyaset adamı Sun Yat-Sen ve Mao Zedong'un kabul ettikleri de hatırlatılmıştır.⁵⁵

1964 yılı sonrasında ise; ideolojik farklılıklar ne kadar keskin olursa olsun Çin ile devlet ilişkilerinin etkilenmeyeceğini ifade eden Sovyetler Birliği Komünist Partisi, ekonomik ve kültürel bağları düzeltmek, geliştirmek ve iki devletin dış politikalarını koordine etmek için somut öneriler getirilmeye devam edileceğini belirtmiştir. Rus Tümgeneral İvanov, yazdığı kitapta 60'lı yıllarda yaşanan sınır anlaşmazlığını Pekin'le yaşanan ideolojik ayrılıktan çok "Maoist platform"⁵⁶ sınırda silahlı kışkırtmalar yoluyla gerçekleştirdiği, Sovyetler Birliği'ne karşı uluslararası anlamda yıkıcı faaliyetler olarak değerlendirmiştir. Moskova bu sözlere Marksizm-Leninizm ideolojilerinden ve sosyalist toplum düzeninden vazgeçilmeyeceğini de eklemiştir.⁵⁷

Soğuk Savaş yıllarına gidilen bu dönemde 1964 yılında gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Komünist Partisi toplantısında ideolojik ayrılıklara rağmen emperyalizmle mücadelede birlik zorunluluğu inancı oluşmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Çin Komünist Partisi liderlerini ve hükümet delegasyonunu Moskova'ya davet ederken, Çin Komünist Partisi'nin görüş ve faaliyetlerini basında eleştirmeyi bırakmıştır. 1958 yılında komünist bloğa SSCB'nin mi ÇHC'nin mi önderlik edeceği sorununda olduğu gibi emperyalizmle mücadelede birlik konusunda da ortak bir görüşte uzlaşamamıştır.⁵⁸

Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında ekonomik ve kültürel bağların düzeltilmeye çalışıldığı 1965 yılında, Orta Asya Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri de SSCB idaresi altında etnik kimliklerini korumuşlar ve bu çerçevede Ruslara karışmamışlardır. Geleneklerine bağlılıklarını sürdürmüşlerdir. Orta Asya Devletleri, endüstrileşme konusunda da Sovyetler Birliği'nin baskı politikası ile yüzleşmelerine rağmen; SSCB'nin devletleşme çatısı altında yürüttüğü ekonomik faaliyetleri süresince kendi geleneksel ekonomik ilişkilerini devam ettirmişlerdir. Sovyetler Birliği ise; kültürel milliyetçilik hususunda Orta Asya

⁵⁵ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 32- 33

⁵⁶ Ivanov, **a.g.e.**, s. 40

⁵⁷ Ivanov, **a.g.e.**, s. 40

⁵⁸ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 41-45

Devletleri'nden gelen bu sinyaller akabinde endişe duyduysa da, kültürel bariyerlerin birçok ulusun bir arada yaşaması ve birlikte çalışması sonucu yıkılabileceğine dair sahip olduğu inancını korumuştur.⁵⁹

ÇHC, 1962 yılında patlak veren Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının başlangıcından, Kültür Devrimi'nin sonlandığı 1966 yılına kadar Sincan bölgesindeki Uygur ve Kazaklara karşı giderek daha ılımlı bir politika izlemiştir. Aynı zamanda dış politika stratejisini güncelleyerek Kazak nüfusunun bulunduğu Sincan bölgesinde zirai ve endüstriyel anlamda hızlı bir gelişimi planlamıştır. Bu süreçte bölgede artan Kazak nüfusu nedeniyle asimilasyon amacı ile Han etnik unsurlarına, Sincan'a göç için teşvikte bulunmaya devam etmiştir. 1960'ların ortalarında bölgedeki Kazak nüfusunun 500.000, Han nüfusunun ise 2,6 milyon olduğu ifade edilmiştir. Bölgedeki Uygur nüfusu hakkında ise; net bir rakam belirtilmemiştir. Sincan bölgesindeki doğal kaynakların önemini yanı sıra nükleer test çalışmaları kapsamında bu bölge ÇHC için merkezi bir öneme sahip olmuştur. 1968 yılında ise; Liu Şaoçi yönetimi devrilmiştir.⁶⁰

1.3. SONG KİNGLİNG VE DONG BİVU EŞYÖNETİMİ DÖNEMİ 1968-1975

ABD'nin nükleer ve ekonomik üstünlüğünün sona ermeye başlaması ile dünya sahnesine küresel anlamda egemen olma çağı da sona ermeye başlamıştır. ABD, gelişen dünyada “çekilme ile gereğinden fazla yayılma arasında korunabilir bir pozisyon”⁶¹ arayışına başlamıştır. Soğuk Savaş boyunca “yekpare taştan bir abide”⁶² gibi görünen komünist blokta da Brejnev'in 1964-1982 Sovyet Bloğu liderliği öncesi meydana gelen çatlaklar sonucunda, Çin-Sovyet ilişkileri bozulmuştur. Bu nedenle Moskova'nın birleşmiş doğu bloğunun lideri görüntüsü bozulmuş ve diplomatik esneklik için yeni bir ortam doğmuştur.⁶³

⁵⁹ Elizabeth E. Bacon, **Central Asians under Russian Rule: A Study in Culture Change**, United States of America, Cornell University Press, 1966, ss. 202-216

⁶⁰ Rossabi, **a.g.e.**, 279-280

⁶¹ Henry Kissinger, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt (çeviren), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011, ss. 681- 682

⁶² Kissinger, **a.g.e.**, ss. 681-682

⁶³ Kissinger, **a.g.e.**, ss. 681-682

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşanan Kültür Devrimi nedeni ile Song Kingling ve Dong Bivu eş yönetimi 1968 yılında Halk Kurtuluş Ordusu'nu kaosu sonlandırmakla görevlendirmiştir. Sovyetler Birliği ise; Mao'nun öncülüğünde ÇKP içinde ve ulusal anlamda başlatılan devrim dalgasını “kendi kendini yok edici bir eylem”⁶⁴ olarak nitelendirmiştir. Sovyetler Birliği lideri Brejnev 1968 yılında bir doktrin yayınlamıştır. Konu ile ilgili olarak Komünist Partilerin kurulduğu ülkenin gelişimi için karar alma özgürlüğüne sahip olmasının gerektiğini ifade eden Rus lider, sosyalist bir ülkenin bu özgürlüğünün diğer bir sosyalist ülkeninkinin sınırında sonlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bir diğer deyişle Moskova bu süreçte ulusal bir tehdit hissettiği takdirde, Asya uluslarının da arasında yer aldığı herhangi bir komünist ülkeye müdahale hakkının olduğunu belirtmiştir.⁶⁵

1969 yılında Sovyet ve Çin silahlı güçleri sınır bölgelerinde çatışmışlardır. Dönemin Amerikan Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissenger'ın görüşüne göre; Sovyetler Birliği bu çatışmanın sorumlusu olarak ifade edilmiştir. Bir diğer görüşe göre de; ÇHC Savunma Bakanı Lin Biao'nun, Kültür Devrimi paralelinde Pekin ve Çin'de liderlik mücadelesi nedeniyle gerçekleştirdiği eylemlerinin sınır bölgelerine kaydığı ifade edilmiştir.⁶⁶ 1969 yılından itibaren Çin Halk Cumhuriyeti liderleri “Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığı”⁶⁷ kapsamında bölgesel güvenliğin temini için etnik azınlıkların desteğine duyulan ihtiyacın farkına varmışlardır.

Çin-Sovyet sınırında yaşanan gerilimin ardından Sovyetler Birliği aynı yıl tüm komünist devletlerin katılımı ile Moskova'da uluslararası bir konferans gerçekleştirme çağrısında bulunmuştur. ÇHC, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Arnavutluk ve Yugoslavya konferans çağrısına olumsuz yanıt vermişlerdir. Konferansa olumlu yanıt veren devletler tarafından gerçekleştirilen toplantının akabinde yayınlanan bildiride uluslararası komünizmin beklenenden daha zayıf olduğu ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin beklentisinin aksine ÇHC, Kültür Devrimi çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemler nedeniyle kınanmamıştır. Bu gelişme

⁶⁴ John R. Faust ve Judith F. Kornberg, **China in World Politics**, London, Lynne Rienner Publishers, 1995, s. 107

⁶⁵ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 51-53

⁶⁶ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 46-47

⁶⁷ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 46-47

bir kez daha “uluslararası komünist hareketin bir merkezi olmadığı”⁶⁸ ortaya çıkarmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği hükümet başkanları nezdinde 11 Eylül 1969 tarihinde iki ülke arasındaki elçilik ilişkilerinin yeniden kurulması, ticaret hacminin artırılması, tartışmalı bölgeler ve bu bölgelerde askeri personelin artırılmasını içeren bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sınırın olağan durumunun korunması konusunda uzlaşmaya varılamamış ve ele alınan konularla ilgili bir bildiri yayımlanmamıştır.⁶⁹

8 Temmuz 1970 günü Sovyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti’ne var olan sınırlara ilişkin değişiklik taleplerinin bulunmadığına ve mevcut durumun korunmasına yönelik ortak bir açıklama yapma önerisi getirmiştir. Ortak açıklama yapma önerisinin ardından 15 Ocak 1971 tarihinde yine SSCB tarafından kara, deniz ve havada hiçbir silahın kullanılmamasına ve bu tür saldırılara ilişkin tehditte bulunmamaya dair saldırmazlık anlaşması önerisinde bulunulmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti’nin tüm önerileri geri çevirmesi Rus Tümgeneral İvanov tarafından “Çin kısır döngüleri”⁷⁰ olarak adlandırılmıştır. İvanov durumu kısır döngüye benzetmesinin ardında yatan nedenlerden birinin Çin Halk Cumhuriyeti ile yaşanan sınır sorunu ve çözümünde ilerleme kaydedilememesinin tüm sorunlarda öncelik oluşu inancı olduğunu ifade etmiştir. Oysa çözümün anlamının Sovyetlere ait binlerce kilometrekarelik toprağın verilmesi anlamına geldiğini de eklemiştir. Durumu kısır döngüye benzetmesinin ardında yatan nedenlerden ikincisi ise; imzalanması önerilen saldırmazlık anlaşmasına karşılık Çin Halk Cumhuriyeti’nin 1950 dostluk, ittifak ve karşılıklı yardım anlaşmasının varlığını gerekçe göstermesini belirtmiştir. İvanov, yabancı devletler ile anlaşmalarında Çin Halk Cumhuriyeti’nin, Çin-Sovyet 1950 dostluk, ittifak ve karşılıklı yardım anlaşmasını kâğıt parçası olarak tanımladığının da altını çizmiştir.⁷¹

1969 - 1975 yılları arasında ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı olarak görev yapan ve 1973 - 1977 yıllarında ise ABD'nin 56. Dışişleri Bakanı olarak görev

⁶⁸ Kissenger, **a.g.e.**, ss. 702-705

⁶⁹ Alan Hunter ve John Sexton, **Contemporary China**, New York, St. Martin's Press, 1999, ss. 25-36

⁷⁰ Zbigniew Brzezinski, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan (çevirenler), İstanbul, TİMAŞ Yayınları, 2012, ss. 27-28

⁷¹ Kissenger, **a.g.e.**, s. 683

yapacak olan Henry Kissinger ve 1969 yılında 37. ABD Başkanı olarak göreve gelen Nixon, Çin'in bağımsızlığını, küresel denge için vazgeçilmez bir unsur olarak görmüşlerdir. Amerikan diplomasisinin esnekliği için Çin'le diplomatik ilişkinin önemli olduğu düşüncesiyle Pekin'le *détente* (detant) dönemi sürecinde görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Pakistan'ın yardımıyla Kissinger Pekin'e gizli bir ziyarette bulunmuş ve bunun akabinde Nixon tarihi Çin ziyaretini 21 Şubat 1971 tarihinde gerçekleştirmiştir.⁷²

1971 yılında ÇHC, Birleşmiş Milletler'e daimi üye olarak kabul edilmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1949 yılında bozulan ABD-Çin ilişkilerini düzeltme adına Nixon'ın 1971 yılında gerçekleştirdiği Çin ziyareti esnasında Çin-Sovyet ilişkileri daha da bozulmuştur. Uzun yıllardır süren sınır anlaşmazlıkları nedeniyle bozulan Çin-Sovyet ilişkileri konusunda Sovyetler Birliği ile bir görüşme gerçekleştirmek için Moskova'ya doğru yola çıkan ÇHC Savunma Bakanı Lin Biao ise; Sovyetler Birliği'ne ulaşmadan 13 Eylül 1971 tarihinde öldürülmüştür. Lin'in ABD-Çin yakınlaşması karşıtı olduğu da bilinmektedir.⁷³

Çin'in Sovyetler Birliği ile 1960'larda kopma noktasına gelen ilişkilerini bir fırsat olarak gören ABD, Moskova karşısında Çin ile ortak bir cephede hareket ederek jeopolitik bir avantaj oluşturmak istemiştir. ÇHC de ABD ile sağladığı yakın temas sonucu potansiyel bir Sovyet tehdidi ile karşılaşma olasılığını ortadan kaldırdığından, kendi kaynaklarını ulusal gelişmeye yoğunlaştırmış ve altyapı modernleşmesi yoluna gitmiştir.⁷⁴

Song Kingling ise; İvanov tarafından tanımlanan Çin kısır döngüsü sürecinde, 1972 yılında eş başkanlıktan istifa etmiştir. Nixon, 3 Ocak 1972 tarihinde *Time* dergisinde yayınlanan bir söyleşide; dünya tarihinde, uzun barış dönemlerinin yalnızca güç dengesi olduğu zaman yaşandığını belirtmiş ve bir devletin diğeri karşısında aşırı güçlenmesinin ortaya çıkaracağı savaş tehlikesinin altını çizmiştir.⁷⁵

Pakistan-Çin-ABD yakınlaşmasının yaşandığı bu dönemde, Sovyetler Birliği de Hindistan ile yakınlaşmıştır. Nükleer enerji ve nükleer silah programları konusunda bölgesel ve küresel mücadeleler yaşanmakta iken, nükleer programları

⁷² Kissinger, **a.g.e.**, s. 683

⁷³ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

⁷⁴ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

⁷⁵ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

doğrultusunda Çin Halk Cumhuriyeti Pakistan'ı, Sovyetler Birliği Hindistan'ı desteklemiştir. Pakistan, konvansiyonel bir savaşta yetersiz kalacağı düşüncesiyle Çin Halk Cumhuriyeti ile işbirliği yoluna giderken, Çin Halk Cumhuriyeti de Basra Körfezi'ne, petrol ve enerji kaynakları bakımından zengin Orta Doğu ve Afrika'ya ulaşmak için Pakistan ile işbirliği yoluna gitmiştir.⁷⁶ Dönemin ÇHC Başbakanı ve ÇKP başkan yardımcısı olan Çu Enlay, ÇHC'nin ulusal gelişme ve altyapı çalışmalarına hız verdiği bu dönemde dört alanda modernizasyon önerisinde bulunmuştur. Modernizasyon alanlarını; tarım, endüstri, teknoloji ve askeri güç olarak sıralamıştır. Politik anlamda pragmatik ekonomik hedeflerin öneminin altını çizmiştir.⁷⁷

1.4. SONG KİNGLİNG DÖNEMİ 1976- 1978

1975 yılında Ulusal Halk Kongresi Daimi Komisyon Başkanı olarak Devlet Başkanlığı görevini icra etmeye başlayan Zhu De'nin Temmuz 1976'da görev başında ölümü üzerine, aynı konumda Ulusal Halk Kongresi Daimi Komisyon Başkanı olarak Devlet Başkanlığı görevini Song Kingling devralmıştır. 1976 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu 31. oturumunda ise; Sovyet delegasyonu başkanı Andrey Gromiko, Sovyet- Çin ilişkilerinin normale döndürülmesinin Asya'da ve tüm uluslararası alanda olumlu etki yapacağını söylemiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin 27. kuruluş yıldönümü nedeni ile Sovyetler Birliği Yüksek Sovyeti Başkanlığı ve Bakanlar Konseyi tarafından gönderilen mesajda da iki ülke arasındaki ilişkilerin normale dönmesi konusuna değinilmiştir. Her iki ülke halkının hayati çıkarlarına hizmet edeceği ifade edilen bu durumun; karşılıklı olarak egemenlik, toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama ilkeleri temelinde sosyalizm ve komünizmin korunarak, barış ve güvenliğin sağlanabilmesi ile gerçekleştirilebileceği ifade edilmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Sekreteri Leonid Brejnev de konu ile ilgili

⁷⁶ Giray Fidan, "Pakistan: Çin'in İsrail'i", **21. YÜZYIL: Bin Ladin Sonrası Geniş Ortadoğu**, Haziran 2011, Sayı:30, ss. 17-18

⁷⁷ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

olarak; iyi komşuluk ilişkileri ile çözümlenemeyecek hiçbir sorunun olmadığını; fakat bunun Çin Halk Cumhuriyeti'nin alacağı tavra bağlı olduğunu söylemiştir.⁷⁸ 8 Ocak 1976 tarihinde ise; ÇHC Başbakanı Çu Enlay görevi başında ölmüştür.

5 Nisan 1976 tarihinde ise; "Ulusun Kapısı"⁷⁹ olarak da adlandırılan, Pekin'in merkezindeki Tiananmen meydanında ulusal çerçevede gerçekleştirilmek istenen reformlara yönelik ayaklanmalar baş göstermiştir. 9 Eylül 1976 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve Kültür Devrimi'nin öncüsü Mao Zedong hayatını kaybetmiştir. Mao'nun ölümü ile bu tarihten sonra dört yıl içinde ÇKP Başkanı olacak olan Deng Şiaoping ve destekçileri kontrolü ele almışlardır.

28 Şubat 1977 tarihinde sınır sorunu ile ilgili görüşmelerde Pekin, eski çizgisinden ayrılmayarak, Sovyet tarafının çözüm önerilerini tartışmadan reddetmiştir. 7 Haziran 1977 tarihinde Japon gazeteci Shoryu Hata'nın sorusuna verdiği yanıtta Leonid Brejnev, Çin'in yeni liderlerinin anlaşmazlıklar konusunda uzlaşma sağlama amacıyla SSCB'nin sunduğu çözüm önerilerini tartışmadan reddetmelerini eleştirmiştir. ÇHC'nin bu siyasi tutumu ile detant dönemine karşı kampanyalar gerçekleştirmekle beraber silahsızlanma karşıtlarını desteklediğini de ifade etmiştir. 16-21 Temmuz 1977 tarihli 10. Çin Komünist Partisi toplantısında; Maoist kurallara uyulmaya devam edileceği resmen ilan edilmiştir. 1978 tarihli 11. Çin Komünist Partisi toplantısında da ülkenin yalnızca güçlü bir orduya sahip olmakla yetinmeyip, güçlü hava, deniz kuvvetlerine ve güçlü bir ekonomiye sahip olması gerektiği ifade edilerek, Sovyetler Birliği nezdinde Çin Halk Cumhuriyeti tarafından askeri amaçlarla ekonomi arasındaki bağ kurulmuştur. Sovyet görüşüne göre; anti Sovyet politika olarak tanımlanan Sovyetler Birliği'nin iç işlerine karışılması süreci, ÇKP'nin 10. ve 11. toplantılarındaki Maoist kurallara uyulmaya devam edileceği ifadesi ve politik ekonomi yaklaşımının benimseneceği söylemi ile ÇHC'nin iç politikası haline getirilmiştir.⁸⁰

Kasım 1978'de Çin Komünist Partisi'nin önde gelen isimlerinden biri olan Hu Yoabang, politik reformların gerekliliğine değinmiştir. Politik reformların

⁷⁸ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 47-48

⁷⁹ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

⁸⁰ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 49-50

gündeme gelişinin ardından Pekin'in merkezinde bulunan "Demokrasi Duvarı'na"⁸¹, 5 Nisan 1976 tarihinde reform karşıtlarının Tiananmen meydanında gerçekleştirdiği ayaklanmaları kınayan ilanlar asılmıştır. Mao döneminde ÇHC'nde örgütlenen askeri devrimci sosyal hareketin, Kızıl Ordu'nun önde gelen isimlerinden olan Wei Jingsheng; 1978 yılında eski Başbakan Çu Enlay'ın dört modernizasyon başlığına beşinciye eklemiştir. Modernizasyon gereken bu alanın politik demokrasi olduğunu ifade etmiştir. Bu söyleminin ardından Wei Jingsheng, on beş yıllık hapis cezasına çarptırılmıştır. Modernizasyon konuları Çu Enlay'ın ifade ettiği şekilde Deng tarafından teyit edilmiştir.⁸² Aralık 1978'de Deng Şiaoping, 11. Merkez Komite toplantısında ÇHC'ne yapılacak yabancı yatırımlar konusuna olumlu baktığını belirtmiş ve modernleşme çatısı altında ekonomide "açık kapı politikasını"⁸³ uygulamaya koymuştur.

24 Şubat 1978 tarihinde Sovyetler Birliği Yüksek Sovyet Başkanlığı, Çin Ulusal Halk Kongresi Sürekli Komitesi'ne ilişkilerin normale döndürülmesi, "barış içinde bir arada yaşama adına"⁸⁴ yeniden bir ortak açıklama ve anlaşma önerisi sunmuştur. Sunulan önerinin tekrar reddedilmesinin ardından Rus Tümgeneral İvanov; Çin liderlerinin eylemlerinin Sovyetler Birliği ile ilişkilerin iyileştirilmesi adına tavır ve sözleri ile örtüşmediğini belirtmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti Dış Politikasının anti sosyalist içeriğinin bu eylemler ile ortaya çıktığının ifade edilmesinin ardından Sovyetler Birliği liderlerinin zihinlerinde, Çinli liderlerin ülkelerinin ulusal çıkarlarına uluslararası çıkarlarından daha fazla önem verip vermedikleri sorusu belirlemiştir.⁸⁵

1.5. YE KİANYİNG DÖNEMİ 1978- 1983

Ye Kianying 5 Mart 1978 tarihinde Ulusal Halk Kongresi Daimi Komisyon Başkanı olarak Devlet Başkanlığı görevine gelmiştir. Ye Kianying'in Devlet

⁸¹ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 39

⁸² Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 40

⁸³ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 38

⁸⁴ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 54-57

⁸⁵ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 54-57

Başkanlığına gelişi ile Song Kingling ve Dong Bivu eş yönetimi döneminden beri çözüme kavuşturulamamış 11 Eylül 1969 tarihli Çin-Sovyet sınır sorunu, dokuz yıl sonra 13 Mart 1978 tarihinde, Pekin'de basılan *Jenmin Jihpao* gazetesinde tekrar gündeme getirilmiştir. 11 Eylül 1969 tarihinde iki ülke arasında Devlet Başkanları nezdinde yapılan görüşmede sadece ticaret kapsamının arttırılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Fakat Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması adına ÇHC, Doğu Asya'da Çin ile Rusya arasında sınır çizen Ussuri Havzası'ndan ve SSCB idaresindeki Kazakistan ile Kırgızistan'dan toprak talep etmiştir. SSCB'nin, ÇHC'nin Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması adına toprak talebini reddi sonucu 11 Eylül 1969 tarihinde görüşme sonuçsuz kalmıştır.⁸⁶ Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının, ÇHC'nin ulusal örgütlenmesine zarar verdiğine inanan Ye Kianying, sorunun çözümlenmesi için 1978 yılında farklı bir yol izleyerek, kamuoyuna Pekin'de basılan *Jenmin Jihpao* gazetesinde sınır anlaşmazlığı konusunda uzlaşıldığını ifade etmiştir. Bu hamlesi ile ÇHC, ülke içinde ÇKP'ne duyulan güveni arttırarak ulusal örgütlenişine ivme kazandırmaya çalışırken, SSCB'ne de sınır anlaşmazlığı paralelinde gözdağı vermek istemiştir. 1978 yılında SSCB, Brejnev'in Devlet Başkanlığı döneminde, 11 Eylül 1969 tarihinde yapılan görüşmede iki ülke arasında ticaret hacminin arttırılması konusunda anlaşmaya varıldığını kabul etmiştir. Bununla birlikte SSCB, tartışmalı bölgeler ve bu bölgelerde askeri personelin arttırılmasını içeren ÇHC-Sovyetler Birliği sınır sorunu anlaşmazlığının da tekrar gündeme getirilişinde kamuoyuna uzlaşılmış bir konu olarak gösterilmesini ultimatom ve komşu devlet Moğolistan ile kendi toprak bütünlüğüne saldırı olarak algılamıştır. 1978 yılında Çin-Sovyet gerilimi dokuz yıl önceye göre daha da artmıştır.⁸⁷ 1979 yılında ÇHC, Sovyetler Birliği'ne içinde bulunulan durumun normale dönmesi için şartlarını açıklamıştır. Sincan sınırındaki Sovyet askeri birliklerinin sayısının azaltılmasını istemiştir.⁸⁸

Çin Komünist Partisi'nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri gerilirken, Sincan ile ilişkileri düzelmeye başlamış ve Çin Komünist Partisi ile hükümet organlarında temsil edilen etnik guruplar artmıştır. Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde Kırgız ve

⁸⁶ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 51-53

⁸⁷ Ivanov, **a.g.e.**, ss. 51-53

⁸⁸ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, s. 109

Uygurlar'ın ana dillerinin kullanılması konusunda ilerleme kaydedilmiştir.⁸⁹

1977-1980 yılları arasında ÇKP Başbakan Yardımcısı olan Deng Şiaoping'in Çin Halk Cumhuriyeti'nde uygulamaya koyduğu ekonomide "açık kapı politikası" stratejisi kısa sürede ülkede zirai refah sağlamıştır. 1980'lerde, Mao'nun Büyük İleri Atılım projesi ve daha sonra Halk Komünlerinin devrim hareketi ile gerçekleştirilmek istenen endüstriyel ekonomik büyüme gerçekleştirilmiştir. 1980 yılında ÇHC, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na dâhil olmuştur. Önceleri pilot bölgelerde uygulamaya konulan ekonomik modernizasyon, kısa sürede ülke geneline yayılmış ve dış yatırım konusundaki kısıtlamalar kaldırılmıştır.⁹⁰ Politik alanda da etkisini gösteren modernizasyon sonucu; Çin Halk Cumhuriyeti'nde yönetsel anlamda "halkın hükümeti"⁹¹ algısı yerleşmeye başlamıştır. Ulusal Halk Kongresi, devletin yönetsel mekanizmasında en üst kademe olarak görülmeye başlanmıştır. Deng'in modernleşme evresinde bürokratik adımları akabinde politik anlamda çözüme kavuşturulamayan sorunlar, sorumluluğu bir kişiden diğerine devretmiştir.

1981 yılında Deng Şiaoping, ÇKP Askeri Komisyon Başkanlığı görevini devralmıştır. 1982 yılında yeni anayasa yürürlüğe konmuştur. Devlet elinin ekonomiden çekilmesi ile yerel işletmelerin sayısı artmıştır.⁹² ÇHC, "açık kapı politikasının" yarattığı fırsatları değerlendirerek dünya pazarında yer almıştır. Politik anlamda ise; ülke genelinde kaos yaşanmaya başlanmıştır.⁹³ ÇHC'nin hızlı modernizasyon süreci ülkede çeşitli sosyal toplulukların kurumsallaşmasına duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Bu çerçevede sosyal topluluklar arasında çeşitli hukuk kurallarının oluşturulması gündeme gelmiştir. Bu topluluklara göre; Çin Halk Cumhuriyeti'nin komünizm çatısı altında yönetildiği yıllarda halkın tanık olduğu anarşik ve baskıcı politik sistem, modernizasyon tanımı ile uyuşmamıştır. Modernizasyonun barışçıl bir evrim gerektirdiği ifade edilmiştir.⁹⁴ 1980'lerde hızlı ekonomik ve teknolojik modernizasyon adına ÇHC, askeri bütçeden 1,9 milyar dolar

⁸⁹ Hunter ve Sexton, **a.g.e.**, s. 25-39

⁹⁰ Colin Mackerras, Pradeep Taneja, Graham Young, **China Since 1978: Reform, Modernisation and "Socialism with Chinese Characteristics"**, New York, St. Martin's Press, 1993, ss. 124-125

⁹¹ Mackerras, Taneja, Young, **a.g.e.**, ss. 124-125

⁹² Gu Zhibin, **China Beyond Dend: Reform in the PRC**, London, Jefferson Publishers, 1991, ss. 188-189

⁹³ Zhibin, **a.g.e.**, s. 171

⁹⁴ Zhibin, **a.g.e.**, s. 171

kesinti yapmıştır. Bu aşamada askeriye'nin bilimsel ve teknolojik modernizasyonu da zorunlu hale gelmiştir. Hükümet karşıtı görüşler bir noktaya kadar desteklenmiş, Demokrasi Duvarı'na asılan posterlerle yönetime yönelik söylenen sözlere karşı tepkisiz kalınmamıştır.⁹⁵

1.6. Lİ ŞİANNİAN DÖNEMİ 1983-1988

1984 yılında yazılan bir ÇKP raporuna göre ÇHC, karar alma süreçlerinde 1950'lerde Sovyetler Birliği'nden örnek aldığı planlı merkezi yönetim sisteminden uzaklaşmıştır. Ocak 1984'te Pekin Üniversitesi öğrencileri, Tiananmen meydanında Deng'in modernizasyon adımlarını protesto için toplanmışlardır. Teknolojik ve ekonomik modernizasyon sürecinde, çeşitli sosyal grupların demokratikleşme adına ifade özgürlüklerinin göz ardı edildiğini savunmuşlardır. 5 Nisan 1976'daki ayaklanmadan daha büyük çapta bir ayaklanma gerçekleşmiş, Deng'in "Komünist modernizasyonu" gerçekleştirdiği ileri sürülmüştür. Demokrasi talebinde bulunan eylemciler hapis cezasına çarptırılmıştır.⁹⁶

1986 yılında dönemin yeni Sovyet lideri Mihail Gorbaçov, Çin-Sovyet geriliminin azaltılmasının, askeri harcamalardaki düşüşü beraberinde getireceğinin altını çizmiştir. Çin-Sovyet ekonomik işbirliğinin artırılması yönünde de söylemlerde bulunmuştur. 1987 yılında Çin'in kuzeydoğu bölgesinde yer alan Heilongjiang ile SSCB'nin ticaret hacmi %95 oranında artmıştır. SSCB'nin Sincan bölgesi ile olan ticaret hacmi de 1987 yılında %75 oranında artmıştır.⁹⁷ Deng ve Pekin'deki reform yanlısı üst düzey yöneticiler 1987 yılında, ülkedeki küçük şirketlerin ekonomik reform çerçevesinde özelleşmesini desteklemişlerdir. Fakat komünist yönetimin şirketlerle ilgili söz hakkını saklı tutarak, ekonomide tamamen özelleşmeyi önlemiş ve devlet etkisini ideolojik temelde saklı tutmuşlardır.⁹⁸ Tayvan'da 1987 yılında yaşanan demokratik gelişme de, ÇHC için ekonomik anlamda açık kapı politikasını

⁹⁵ Immanuel C.Y. Hsü, **China Without Mao: The Search for a New Order**, New York, Oxford University Press, 1990, s. 39-78

⁹⁶ Zhibin, **a.g.e.**, s. 132-135

⁹⁷ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, s. 109-110

⁹⁸ Mackerras, Taneja, Young, **a.g.e.**, ss. 80-81

uygulama adına endüstriyel anlamda bir fırsat yaratmıştır.⁹⁹ Bu gelişmeler esnasında ÇKP, Sovyetler Birliği'ne Bolşevik Devrimi'nin¹⁰⁰ 70. yıldönümünü kutlama amacıyla bir delegasyon göndermiştir. 1988 yılında Sovyet lider Gorbaçov, Orta Asya'nın güvenliği sağlamak için izlenmesi gereken adımları açıklamıştır. ÇHC'ne, Orta Asya'da SSCB ile eş oranda kara ve hava gücü konuşlandırma çağrısında bulunmuştur. Bölgede nükleer silah geliştirilmesi konusundaki çalışmaların dondurulmasını talep etmiştir. İzlenmesi gerekliliğini savunduğu bu adımlara ek olarak Orta Asya'nın güvenliği ile ilgili SSCB, ÇHC ve ABD'nin katılımı ile gerçekleşecek, çok taraflı konferansların yapılması yönünde bir öneride bulunmuştur. Gorbaçov, Orta Asya'nın güvenliği sağlamak için izlenmesi gereken adımlar ve bu bağlamda çok taraflı konferansların yapılması yönünde ÇHC'nden olumlu yanıt alamamıştır.¹⁰¹

Bu tarihi arka plan akışından da anlaşılabilceği üzere ÇHC, 1949 yılında kurulmasının ertesinde Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açacak sürece kadar SSCB ile aralarındaki sorunları çözememiştir. *Glasnost* ve *Perestroika* politikaları sonucu yıkılacak olan Sovyetler Birliği ile ÇHC arasındaki ihtilaflar, Sovyet sonrası dönemde Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Kırgızistan başta olmak üzere eski Sovyet ülkelerine miras olarak kalacaktı. ÇHC doğal olarak Sovyetler Birliği dahilinde bulunan Orta Asya Cumhuriyetleri ile Sovyet dönemi boyunca doğrudan ilişkiye geçememiş, ilişkilerini Moskova merkezli olarak yürütmüştü. Ancak Sovyet sonrası dönem için artık bölge ülkeleri ile ikili ve çoklu platformlarda bir araya gelme ve Sovyetlerden miras kalan ihtilafları hızla çözüme ihtimali belirlemekteydi. İşte bundan sonraki bölümlerde ÇHC'nin Sovyet dağılma süreci ve hemen ertesinde dış politikasında Orta Asya merkezli yönelimlerin gelişimi incelenecektir. ÇHC'nin Sovyet dağılma süreci ve hemen ertesinde dış politikasında Orta Asya merkezli yönelimlerin gelişimine ek olarak, Sovyet sonrası dönemde ÇHC-Orta Asya ilişkileri ilk olarak Şanghay Beşlisi ve daha sonra Şanghay İşbirliği Örgütü ile Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı çerçevesinde ele alınacaktır.

⁹⁹ Zhibin, **a.g.e.**, s. 183

¹⁰⁰ 1917 yılının Şubat ayında Rusya'da yaşanan ve Çarlık otokrasisinin yıkılıp yerine siyasi egemenliğin Geçici Hükümet'e bırakıldığı, Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanan devrimlerin genel adıdır. Aynı yılın Ekim ayında gerçekleşen ikinci devrimin sonuçlanmasının ardından Geçici Hükümet ortadan kaldırılmış ve bir Bolşevik (Komünist) hükümeti kurulmuştur.

¹⁰¹ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, s. 109-11

İKİNCİ BÖLÜM

2. SOVYET SONRASI DÖNEMDE ÇİN HALK CUMHURİYETİ DIŞ POLİTİKASINDA ORTA ASYA

2.1. YANG ŞANGKUN DÖNEMİ 1988-1993

Çin-Sovyet ilişkilerinin normale dönmesi adına Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov, 15 Mayıs 1989 tarihinde konu ile ilgili yapılacak bir zirve toplantısı için Pekin'e gitmiştir. Kruşçev'in 1950'lerde gerçekleştirdiği ÇHC ziyareti sonrası ilk kez bir Sovyetler Birliği lideri Pekin'e gitmiştir. Gorbaçov'un iki ülke ilişkilerinin normalleşme süreci kapsamında ÇHC'ne gerçekleştirdiği ziyaret, ÇHC'nde yaşanan üçüncü Tiananmen olaylarına denk gelmiştir. Pekin'de ulusal modernleşme adına atılan adımları eksik bulan gurubun ayaklanmasının, bilinçli olarak Gorbaçov'un ÇHC ziyaretine denk getirildiği ifade edilmiştir. Bu bağlamda dış basına durumun duyurulmak istendiği söylenmiştir.¹⁰² Nisan 1990'dan 1992 yılının başına kadar çeşitli etnik guruplar tarafından Çin Halk Cumhuriyeti içinde baş gösteren olaylara Pekin'in yanıtı sert olmuştur. Askeri güce başvuru bu dönemde Tiananmen olayları (15 Nisan-4 Haziran) nedeniyle Ağustos 1991'e kadar Batılı gazetecilerin Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'ni ziyaret etmeleri yasaklanmıştır.¹⁰³ 1989 yılında Devlet Başkanları nezdinde gerçekleştirilen ÇHC-Sovyetler Birliği görüşmesi ise; yeni bir diyalog kapısı açmıştır. 1989 yılını takip eden iki yıl boyunca Sovyet ve Çin delegasyonları çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. İdeolojik görüş farklılıkları müzakere edilen başlıklar arasında yer almamıştır. Gorbaçov hükümeti, Asya Pasifik bölgesinde yer alan askeri güçlerini üçte bir oranında geri çekmiştir. Mayıs 1990'da ÇHC Merkezi Askeri Komite Başkan Yardımcısı Liu Huaqing Moskova'ya gerçekleştirdiği ziyarette; Sovyetler Birliği'nden silah sistemleri ve teknoloji satın alınmak istendiğini ifade etmiştir.

¹⁰² Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, s. 110

¹⁰³ Walsh, **a.g.m.**, ss. 276-277

16 Mayıs 1991’de dönemin ÇKP Genel Sekreteri Yang Zemin Moskova’ya gitmiştir. Yang Zemin’in Moskova’ya gidişiyle iki ülke arasında Dışişleri Bakanları nezdinde, uzun yıllar süren anlaşmazlıkların ertesinde Çin-Sovyet sınır anlaşması imzalanmıştır. ÇHC, Rusya Federasyonu ile olan ticari mal kredisi oranını bir milyar dolar genişletmiştir. Ağustos 1991’de Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’ni dağıtmaya zorlanmıştır. Sosyalizmin kriz yaşadığı bu dönemde, 12 Ağustos 1991 tarihinde ÇHC Ordu Komutanı Chi Haotian ve Sovyet Savunma Bakanı Dimitri Yazov Moskova’da içinde bulunulan durumu görüşmek için toplanmışlardır. SSCB’nin yaşadığı krize, ülkede uygulanan *glasnost* (şeffaflık) politikasının gereğinden fazla ve *perestroika* (yeniden yapılanma) politikasının ise yetersiz oranda uygulanması neden olarak gösterilmiştir. *Glasnost*, ülkede 1985 sonrası ekonomik alanda yaşanan sorunlara son verme amacıyla toplumun her kesimine ifade özgürlüğü tanıma politikası olarak tasvir edilmiştir. *Perestroika* ise; 1980’li yıllarda ülkede ekonomi ve politikanın birlikte yeniden yapılandırılması için daha liberal politikaların benimsenişi olarak tasvir edilmiştir. ÇHC ise; *glasnost* olmadan *perestroika* politikasını uygulayışı nedeniyle varlığını sürdürmüştür.¹⁰⁴

Orta Asya ile uzun süredir kültürel ve ekonomik bağları olan İran ve Pakistan ile daha yakın ilişkiler kurulması amacıyla ikili ilişkiler geliştirilirken, ÇHC bu iki ülkeye konvansiyonel silah ve nükleer teknoloji transferi yapmıştır. Ekim 1991’de Çin Halk Cumhuriyeti lideri Yang Şangkun’un konu ile ilgili İran ve Pakistan ziyaretleri de Orta Asya-Çin Halk Cumhuriyeti arasında dönem dönem geliştirilen işbirliğine ek olarak ABD hegemonyasındaki dünya düzeni hakkında soruların oluşmasına neden olmuştur.¹⁰⁵

1991 yılının Aralık ayında ise Gorbaçov; SSCB’nin dağıldığını ilan etmiştir.¹⁰⁶ Şubat 1992’de Urumçi şehrinde, Pekin’in 1991 yılındaki söylemlerini destekler nitelikte bombalı saldırılar gerçekleştirilmiştir. Bu noktada Çin Halk Cumhuriyeti için önemli olan mesele ise; Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi

¹⁰⁴ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, ss. 110-112

¹⁰⁵ Walsh, **a.g.m.**, ss. 276-277

¹⁰⁶ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, s. 111

bölgedeki etnik bağlar olmamıştır. Esas mesele Orta Asya Cumhuriyetleri'nin, bölge sınırlarını aşabilecek dini ve dilsel bağları olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti, Orta Asya'da yayılmakta olan potansiyel tehdit karşısında askeri müdahale yerine diplomasi yolunu seçmiştir.¹⁰⁷ Sincan- Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'de yaşanan karışıklıklar esnasında, Rus Yüksek Sovyeti de 1991 yılında imzalanan Çin-Sovyet sınır anlaşmasını resmen onaylanmıştır. Sınır anlaşmasının resmen onaylanmasından sonra Sovyetler Birliği de resmen yıkılmıştır. ÇHC, dünyada kalan tek büyük komünist ulus olmuştur.¹⁰⁸

2.1.1. Orta Asya Devletleri'nin Bağımsızlık Süreçleri

2.1.1.1. Kırgızistan

27 Ekim 1990'da Askar Akayev Kırgızistan SSC Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Kırgızistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Aralık 1991'de yeni bağımsız devletin Devlet Başkanı olarak göreve devam eden Askar Akayev yaptığı bir konuşmada; özel sektörde gelişmenin siyasi ve bireysel hakları güvence altında olan güçlü bir sivil toplumun oluşturulmasına bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bağımsızlık sürecinin bir geçiş süreci olduğunun altını çizmiş ve bu aşamada etnik kaynaşmanın önemine de dikkat çekmiştir. SSCB'nin son Devlet Başkanı Gorbaçov'un yeniden yapılanma anlayışının etkisinden hızlıca kurtulmanın anahtarının, serbest piyasa ekonomisi olduğunu söylemiştir. Serbest piyasa sistemine geçiş ve demokratikleşme çalışmalarının eşzamanlı yürütülmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁹ Güçlü bir başkanlık sistemini reddederek demokratik ve liberal bir yol izlemiştir.

Askar Akayev'in güçlü başkanlık sistemini reddetmesi sonucunda ülkedeki politik gurupların sayısı artmıştır. SSCB'nin yıkılışı ile bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan'da Devlet Başkanı Akayev, ekonomide ise tamamen özelleşmeye

¹⁰⁷ Walsh, **a.g.m.**, ss. 276-277

¹⁰⁸ Faust ve Kornberg, **a.g.e.**, ss. 111-112

¹⁰⁹ John Anderson, **Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy?**, The Netherlands, Harwood Academic Publishers, 1999, ss. 23-24

gidileceğini açıklamıştır. Merkezi gücün zayıf olduğu Kırgızistan'da demokrasi yolunda atılmak istenen reform adımları gerçekleştirilememiştir. Parlamento, Akayev'in reform yanlısı görüşlerine tezat oluşturacak şekilde, Sovyetler Birliği döneminde yönetimde görev almış kişiler arasından seçilmiştir. Ülkede ekonomi kaynaklarının kıtlığı akabinde de özelleşmeye gidilememiştir.¹¹⁰ 1992 yılında demokratikleşme adına Akayev, ülkede yaşayan Rus azınlığın birey haklarının öncelikli olarak hassasiyet gösterilmesi gereken bir konu olduğunu belirtmiştir. 1992-1993 yılları arasında bağımsızlık sonrası yeni anayasa hazırlanmıştır. 1993 yılında gerçekleştirilen Parlamento toplantısında; ekonomik haklar, Rus dilinin ülke genelindeki kullanımı ve Devlet Başkanı ile Parlamento arasındaki politik güç dengesi konularında görüşülmüştür. Kırgızistan Parlamentosundaki güç dengesinin, diğer Orta Asya Devletlerinden daha başarılı olduğu sonucuna varılmıştır. Akayev, 1993 yılında oluşturulan yeni anayasa çerçevesinde, çoğulcu politikaya hazır olduğunu ifade etmiş ve Parlamentodaki demokratikleşmeye hazır olunmadığına dair görüşleri bastırmıştır.¹¹¹ 1993 yılında yeni para birimi *sum* halka tanıtılmıştır. 1993 yılı verilerine göre ülke nüfusunun; %21'ini Ruslar, %12'sini Özbekler oluştursa da, bağımsızlığın bu ilk evresinde ekonomik anlamda Moskova'ya bağımlılık devam etmiştir.¹¹²

ÇHC- Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkiler, 5 Ocak 1992 tarihinde ÇHC'nin bağımsız Kırgızistan'ı tanıması ile kurulmuştur.¹¹³

2.1.1.2. Özbekistan

Özbekistan'ın bağımsızlık süreci, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı içine alan Seyhun Nehri'nin oluşturduğu Fergana Vadisi'nde 1989 Haziran'ında yaşanan büyük Kırgız-Özbek anlaşmazlığının ardından gerçekleşmiştir. 21 Şubat

¹¹⁰ Oliver Roy, **The New Central Asia: The Creation of Nations**, New York, New York University Press, 2000, ss. 136-137

¹¹¹ Anderson, **a.g.e.**, ss. 24-27

¹¹² Roy, **a.g.e.**, s. 137

¹¹³ "Dates of establishment of diplomatic relations with the People's Republic of China", http://en.wikipedia.org/wiki/Dates_of_establishment_of_diplomatic_relations_with_the_People's_Republic_of_China, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

1990 tarihinde Özbekistan SSC Devlet Başkanı olarak göreve gelen İslam Kerimov, Haziran 1990'da gerçekleştirilen Merkez Komite toplantısında egemenliğin sağlanması için çözülmesi gereken problemleri listelemiştir. Kerimov'un listesi Özbekistan'ın bağımsızlığı sonrası *Magna Carta*'sı, bir diğer deyişle ilk anayasası olarak kabul edilmiştir. 1 Eylül 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. SSCB'nin dağılmasının akabinde Orta Asya Devletleri arasında kurulmaya çalışılan yeni ekonomik ve ulusal ilişkiler esnasında eski şiddetli etnik anlaşmazlıklar da gündeme gelmiştir. 1991 sonrası Orta Asya'da ulus kavramı, doğrudan yerel politika ile özdeşleştirilmiştir. Bölgesel ve vatansever anlayışın Özbek ulusalcılığını beraberinde getireceğinin altı çizilmiştir.¹¹⁴ Aralık 1992'de anayasanın düzenlenmesi sonucu bağımsızlık ertesinde Devlet Başkanı olarak göreve devam eden İslam Kerimov, yönetimde kontrolü tam anlamıyla sağlamıştır. 1993 yılında çok partili yönetim anlayışı ile demokratikleşme yolunda aşama kat edilmiştir. 1993 yılının sonlarına doğru Özbekistan'ın dış yatırımı düşüşe geçmiştir. Özbekistan, bağımsızlık sonrası ekonomik anlamda gelişme sağlayamaması nedeniyle SSCB döneminde oluşturulmuş Orta Asya standart para biriminden yani ruble bölgesinden birdenbire dışlanmış. Ruble bölgesinden dışlanması ile Özbekistan yeni para birimini *sum* olarak halka tanıtmıştır. 1993 yılı sonlarına doğru ülkede enflasyon oranları yüksek seyretmeye devam etmiştir.¹¹⁵

ÇHC- Özbekistan arasındaki diplomatik ilişkiler, 2 Ocak 1992 tarihinde ÇHC'nin bağımsız Özbekistan'ı tanıması ile kurulmuştur.¹¹⁶

2.1.1.3. Tacikistan

SSCB'nin dağılması ile Tacikistan ciddi bir ekonomik darboğaza girmiştir. Temmuz 1989'da Gorbaçov'un yeniden yapılanma politikası esnasında, Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de gerçekleşen isyanın ertesinde Tacik diline

¹¹⁴ Roy, **a.g.e.**, ss. 133-134 "China embassies and consulates in Kyrgyzstan", <http://www.chinese-embassy.info/asia/kgz.htm>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

¹¹⁵ William Fierman, **Soviet Central Asia: The Failed Transformation**, USA, Westview Press, 1991, ss. 117-120

¹¹⁶ "Embassies in Beijing (Part II: L to Z)", http://www.ebeijing.gov.cn/feature_2/Sino_Italy_cultureyear/Info/Beijing/t921031.htm, (Erişim tarihi: 06.07.2014)

hukuksal statü hakkı tanınmıştır. Eylül 1989'da ise; SSCB'nin dağılışının ardından Tacikistan'da iç isyan patlak vermiştir. 1990 yılında İslami Diriliş Partisi ve Demokrat Parti oluşturulmuştur. 31 Ağustos 1991'de Tacikistan SSC Devlet Başkanlığı seçimini Rahman Nabiev kazanmıştır. Ağustos 1991'de komünist Taciklerin destek verdiği, Gorbaçov yönetimine karşı gerçekleştirilmek istenen darbe girişimi başarısızlıkla neticelenmiştir. 9 Eylül 1991 tarihinde Tacikistan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlık sonrası Tacikistan Devlet Başkanı olarak göreve devam eden Nabiev'in Sovyet tarzı geleneksel yönetim anlayışını takip etmesi sonucu, Duşanbe'de bu sefer de yönetim taraftarları ve SSCB yönetim anlayışının uygulanışını protesto eden karşıt gurup arasında gerilim yaşanmıştır. Yönetim karşıtları, Parlatentonun ve anayasanın düzenlenmesini istemişlerdir. Mayıs 1992'de Rahman Nabiev, üçte birinin yönetim karşıtlarından oluştuğu bir koalisyon hükümeti kurma kararı almıştır. Bu sefer de yönetimi destekleyen kesim Nabiev'in kararına tepki göstermiştir. Eylül 1992'de Nabiev istifaya zorlanmıştır. Politik gerilim 1992-1997 yılları arasında sürececek iç savaşı beraberinde getirmiştir.¹¹⁷

ÇHC- Tacikistan arasındaki diplomatik ilişkiler, 4 Ocak 1992 tarihinde ÇHC'nin bağımsız Tacikistan'ı tanınması ile kurulmuştur. ÇHC, Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de 13 Mart 1992 tarihinde büyükelçilik açmıştır. Tacikistan ise; ÇHC'nin başkenti Pekin'de 7 Nisan 1992 tarihinde büyükelçilik açmıştır.¹¹⁸

2.1.1.4. Türkmenistan

Türkmenistan Komünist Partisi'nin Birinci Sekreteri Saparmurat Niyazov, 27 Ekim 1990'da Türkmenistan SSC Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. 27 Ekim 1991 tarihinde Türkmenistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Temmuz 1992'de tek aday olarak Sovyet stilinde gerçekleştirilen, bağımsızlık sonrası Devlet Başkanlığı seçiminde de Niyazov galibiyet sağlamıştır. İkinci seçim sonrası Türkmenistan

¹¹⁷ Lena Jonson, **Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam**, New York, I.B. Tauris Publish, 2006, ss. 40-41

¹¹⁸ "Relations of Tajikistan with China", Tacikistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası, <http://mfa.tj/en/relations-with-azian-afrikan-countries/tajikistan-china.html>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

Komünist Partisi'nin adını değiştirerek, Türkmenistan Demokratik Partisi yapmıştır. Niyazov'un partisi haline gelen Demokrat Parti, yönetim karşıtlarını bastırmıştır.¹¹⁹ Ulusal Meclis'in yasama yetkisi daraltılmıştır.¹²⁰ 22 Ekim 1993 tarihinde "Türkmenbaşı"¹²¹ unvanını alan Saparmurat Niyazov, başkanlık sistemini egemen hale getiren anayasayı 1992 yılında yürürlüğe koymuştur. Kasım 1993'te ruble bölgesinin işlevini yitirmesinin ardından yeni para birimi *manat* halka arz edilmiştir. Türkmenistan'ın doğal gaz kaynakları paralelinde ulusal talebi karşılamada sıkıntı yaşamayacağı görüşü ile ekonomide özelleşmeye gidilmiştir. Ekonomik özelleşme de yine Türkmenbaşı'nın yani Niyazov'un otoriter devlet yönetimi anlayışına hizmet etmiştir.¹²² Niyazov'un, Gorbaçov'un yeniden yapılanma anlayışındaki kısmi özgürlük hakkını Türkmenistan vatandaşlarına tanımaması ve SSCB dönemindeki ideolojik yönetim anlayışını takip etmesi nedeni ile sivil toplum oluşturulamamıştır. Devlet Başkanı Niyazov, liberalizasyonu reddetmiştir. Geleneksel yönetim şeklini benimsemiş, tek partili yönetimi uygun görmüştür. Rusya ve Orta Asya Devletleri ile SSCB'nin dağılışı ertesinde devletlerarası ilişkilerini sınırlandırmıştır. Türkiye, İran ve Güney Asya ülkeleri; Malezya, Endonezya, Singapur ile devletlerarası ilişkiler kurmaya yoğunlaşmıştır. Bu devletlerin otoriter rejim uygulamaları esnasında elde ettikleri hızlı ekonomik gelişmeler, ulusal çerçevede paralel bir politika izleyen Niyazov'un Sovyet sonrası dönemde Güney Asya'ya yönelmesine neden olmuştur.¹²³

ÇHC- Türkmenistan arasındaki diplomatik ilişkiler, 6 Ocak 1992 tarihinde ÇHC'nin bağımsız Türkmenistan'ı tanınması ile kurulmuştur.¹²⁴

¹¹⁹ Roy, **a.g.e.**, s. 135

¹²⁰ Sebastien Peyrouse, **Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development**, New York, M.E. Sharpe Publish, 1991, s. 71

¹²¹ Roy, **a.g.e.**, s. 135

¹²² Roy, **a.g.e.**, ss. 135-136

¹²³ Peyrouse, **a.g.e.**, ss. 69-70

¹²⁴ "Embassies in Beijing(Part II: L to Z)", [http://www.ebeijing.gov.cn/feature/2/Sino Italy culture year/Info/Beijing/t921031.htm](http://www.ebeijing.gov.cn/feature/2/Sino%20Italy%20culture/year/Info/Beijing/t921031.htm), (Erişim tarihi: 06.07.2014)

2.1.1.5. Kazakistan

1 Aralık 1991 tarihinde Nursultan Nazarbayev Kazakistan SSC Devlet Başkanı olarak seçilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlık süreci sıkıntılı başlamıştır. SSCB'nin yıkılışının ardından 25 Aralık 1991'de Kazakistan da bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan Devlet Başkanı olarak göreve devam eden Nazarbayev, oluşturulacak yeni anayasanın SSCB döneminin izlerini taşımasından endişelenmiştir.¹²⁵ Kazakistan'ın bağımsızlık sürecinde çeşitli benzetmeler yapılmıştır; örneğin Rusya'nın burnunu çekişinin, sınır komşularının hastalanışı anlamına geldiği söylenmiştir. Yazar Jonathan Aitken tarafından Kazakistan'ın ulus devlet olarak doğum sancıları çekişi şeklinde tasvir edilen bu dönemde ülkede, 1992 yılında iki yıl sürecek bir ekonomik kriz patlak vermiştir. Kazakistan'ın ekonomik anlamda istikrar sağlaması sonrasında ülkedeki yüksek enflasyon oranının düşmesi ile SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya ile ticaret hacminin korunabileceği söylenmiştir. Nazarbayev'in 1993 yılında serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, krizlerde başarısız eski Komünist Parti yetkilileri yerine genç akademisyenlerin tavsiyelerini göz önüne alması sonucu ekonomik kriz aşılmıştır.¹²⁶ Kasım 1993'te Rus Merkez Bankası ile kopan müzakere sürecinin ardından yeni ulusal para birimi olan *tenge* kabul edilmiştir. Kazakistan'da Devlet Başkanlığı rejimi, Kazak toplumunda yaşayan etnik gurupların sayıca çokluğu, ülke topraklarının genişliği ve ülkedeki Rus azınlık nedeniyle Özbekistan ve Türkmenistan'dan ayrı bir gelişim sergilemiştir. Ülkede özel sektörün genişliği ve üreten sınıfın sayıca çokluğu da Türkmenistan'dan farklı olarak Kazakistan'da politik kontrolü güçleştirmiştir. Kazakistan'ın bağımsız bir devlet olarak kuruluş sürecinde diğer Orta Asya devletlerinden ayrı olarak, devlete bağlı olmayan örgütler de yönetimde söz hakkına sahip olmuşlardır.¹²⁷

ÇHC- Kazakistan arasındaki diplomatik ilişkiler, ÇHC'nin 3 Ocak 1992 tarihinde bağımsız Kazakistan'ı tanıması ile başlamıştır.¹²⁸ ÇHC, Kazakistan'ın O

¹²⁵ Roy, **a.g.e.**, ss. 134-135

¹²⁶ Jonathan Aitken, **Nazarbayev And The Making of Kazakhstan**, London, MPG Books Group Press, 2009, ss. 113-115

¹²⁷ Roy, **a.g.e.**, s. 135

¹²⁸ "About the Embassy", Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası,

zamanki başkenti Almatı'da Nisan 1992'de¹²⁹ büyükelçilik açmıştır. Kazakistan ise; ÇHC'nin başkenti Pekin'de Aralık 1992'de¹³⁰ büyükelçilik açmıştır.

2.2. YANG ZEMİN DÖNEMİ 1993- 2003

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin etkinliğini yitirmesi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ideolojik izolasyonunu arttırmıştır. Uluslararası etnik bağları olan yeni devletler Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısındaki bölgede yükselişe geçmiştir. Orta Asya'da yükselmekte olan bölgesel rakiplerine karşı Çin Halk Cumhuriyeti, sosyalizmi korumadaki kararlılığının altını çizmiştir. Bu dönemde önemli olan soru ise; Çin Halk Cumhuriyeti'nin bu konudaki kararlılığının Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan politik ve ekonomik ilişkilerini ne yönde etkileyeceği olmuştur.¹³¹

Çin Halk Cumhuriyeti, ABD hegemonyası altında tek-kutupluluğun yayılacağı öngörüsü ile çok-kutuplu dünya ile stratejik ilişkiler geliştirmeyi ve bu şekilde bölgesel güvenlik tehdidini azaltmayı hedeflemiştir. Yeni Dünya Düzeni evresinde, 1991 Körfez Savaşı'ndaki küresel aktör konumunu Soğuk Savaş sonrası Orta Asya'nın yeni bağımsız Cumhuriyetleri olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan ile politik, ekonomik ve askeri ilişkilerini güçlendirerek bölgesel anlamda koruma yoluna gitmiştir. Pekin'in bu politikası ile bir diğer amacının ise bölgedeki geleneksel çıkarlarını gerçekleştirme olduğu ifade edilmektedir. Üçü Sincan-Uygur Özerk Bölgesi ile sınırdas olan bu beş Orta Asya Cumhuriyeti ile "Barış İçinde Birlikte Yaşamın Beş İlkesi"¹³² ile karşılıklı ulusal bağlar politik, ekonomik ve kültürel anlamda hızlıca oluşturulmuştur. Pekin büyük-

<http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&id=4941996547369326225&tableFlag=itemtable> , (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

¹²⁹ "Kazakhstan-China", Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası, <http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&iid=415624743374541703&tableFlag=itemtable>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

¹³⁰ "About the Embassy", Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası, <http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&id=-4941996547369326225&tableFlag=itemtable>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

¹³¹ Walsh, **a.g.m.**, ss. 272-273

¹³² Walsh, **a.g.m.**, ss. 273

güçlerin çıkar çatışmasını kendi lehine fırsata çevirmiş ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile ulusal güç kapsamını genişletmiştir.¹³³

Çin Halk Cumhuriyeti'nin nükleer tesis ve füze demene sahalarının bulunduğu Sincan'a komşu olması sebebi ile Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bulunduğu bölge, Çin Halk Cumhuriyeti'nin göz ardı edemeyeceği stratejik bir öneme sahiptir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kıtasal güç olarak Orta Asya bölgesindeki varlığı, bölgenin istikrarı adına son derece önemlidir. Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarına saygı duyarak Pekin, "iyi komşu diplomasisi" ile 19. Yüzyılda Orta Asya'da etkinlik sahasını artırma konusunda temel jeopolitik konsepti olarak tanımlanan, Sovyetler Birliği'nin de Soğuk Savaş öncesi bölgede uyguladığı böl-yönet politikasını bir bakıma terk etmiştir. Orta Asya'da etnik ayrımcılığı askeri güç kullanarak bastırmanın, bölgede etki sahaslarını artırmak isteyen ulusların lehine olacağı ifade edilmiştir. Orta Asya'nın klasik jeopolitik rolünün gerçekleştirilmesi yani İpek Yolu'nun canlandırılması ve piyasa ekonomisinin oluşturulması için "açık kapı politikası" ilk adım olmuştur.¹³⁴

2.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Bölgesel İşbirliği Platformları (1993-2003)

2.2.1.1. Şanghay Beşlisi ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (1996-2003)

SSCB döneminde ÇHC ile Sovyetler Birliği arasında Soğuk Savaş zamanında gerilen sınır ilişkileri 1980'lerin ortalarında azalsa da, SSCB'nin yıkılışı ile bazı sınır meseleleri ÇHC ve bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Devletleri arasında sorun ve potansiyel tehdit unsurları olarak kalmıştır. Bu nedenle 26 Nisan 1996 tarihinde ÇHC, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan Devlet Başkanları Şanghay'da barışçıl bir zeminde sınır bölgelerinde güvenliğin arttırılmasına yönelik önlemler hakkında görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir. Bu görüşme çerçevesinde 1996 yılında ÇHC, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan

¹³³ Walsh, **a.g.m.**, ss. 273-274

¹³⁴ Walsh, **a.g.m.**, ss. 274-275

tarafından Orta Asya'da güvenlik temelinde işbirliğinin sağlanması amacıyla Şanghay Beşlisi oluşturulmuştur. 1996 yılında imzalanan Karşılıklı Askeri Güveni İnşa Edecek Önlemler Anlaşması¹³⁵ temelinde güvenlik, ekonomik ve politik amaçlar taşıyan bir birliğe dönüşmüştür.¹³⁶

Şanghay İşbirliği Örgütü¹³⁷ ise; daimi devletlerarası bir örgüt olarak 15 Haziran 2001 tarihinde Şanghay'da ÇHC, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Özbekistan tarafından Şanghay Beşlisi'nin kapsamlı yeni bir yapılanması olarak kurulmuştur.¹³⁸ Özbekistan'ın Şanghay Beşlisi ile işbirliği geliştirme ihtiyacı, 1990'lı yılların başlarından itibaren Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde Kerimov yönetimi ve İslamcı muhalefet arasında yaşanan çatışmalardan kaynaklanmıştır. Özbekistan İslami Hareketi olarak adlandırılan örgüt, silahlı mücadele yoluyla Özbek rejimini devirerek yerine bir İslam devleti kurmak isteyen terörist grup ile yönetim arasında yaşanan çatışmalar sonucunda ulusal güvenliğin artırılması için uluslararası bir platformda yer alma yoluna gidilmiştir. ÇHC ve diğer Orta Asya Devletleri için de Özbekistan İslami Hareketi'nin terörizmi tetikleyen ve kontrol altına alınması gereken bir oluşum olduğu düşüncesiyle Özbekistan'ın birliğe katılımına sıcak bakılmıştır.¹³⁹

Üye devletler-arasında karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirme temel hedefleri olarak ifade edilmiştir. Politik, ticari, ekonomik, bilimsel, teknolojik ve kültürel anlamda etkili işbirliğinin geliştirilmesi şeklinde karşılıklı güven ve iyi komşuluk ilişkilerini güçlendirme hedefi açıklanmıştır. Eğitim,

¹³⁵ Kevin Sheives, "China Turns West: Beijing's Contemporary Strategy Towards Central Asia", *Pacific Affairs*, 2006, Vol. 79, No. 2, ss. 208-210, <http://www.jstor.org/stable/40022689>, (Erişim Tarihi: 19.12.2013), ss. 209-210

¹³⁶ Qingguo Jia, "The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism", <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

¹³⁷ ŞİÖ'nün, Orta Asya'da Çin ve Rus çıkarlarını sembolize ettiği, bir diğer deyişle Batı karşıtı bir kurum olarak araçsallaştırıldığı da söylenmiştir. Bu söylem üç nedene dayandırılmıştır. İlk olarak, Orta Asya'da ÇHC ve RF'nun askeri tatbikatlarla, Batılı ve özellikle ABD güçlerini enerji güvenliği endişesiyle bölgeden çıkarmak istediği söylenmiştir. İkinci olarak, ŞİÖ'nün bölgedeki otoriter rejimleri yaşatma amacıyla ABD'nin çevreleme politikası ürünü olarak gördükleri devrim ihracını istemediği belirtilmiştir. Son olarak da ABD'nin tek süper güç olmaması amacıyla ÇHC ve RF tarafından ŞİÖ ile çok kutuplu bir uluslararası düzenin oluşturulmaya çalışıldığı belirtilmiştir.

¹³⁸ "Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation", <http://www.sectsc.org/EN123/brief.asp>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

¹³⁹ Turgut M. DEMİRTEPE, "Özbekistan İslami Hareketi İçin Yolun Sonu (mu?)", 11.10.2009, <http://www.usakgundem.com/haber/43184/ozbekistan-islami-hareketi-icin-yolun-sonu-mu-.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

enerji, ulaşım, turizm, çevre koruma ve bölgesel barış, güvenlik ve istikrar sağlama başlıklarında da oluşturulacak işbirliği ile demokratik, adil ve akılcı bir uluslararası düzen oluşturmanın amaçlandığı vurgulanmıştır.¹⁴⁰ Şanghay İşbirliği Örgütü'nün en önemli amaçları terörle mücadele, bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi ve karşılıklı tehdit algılamalarının önlenmesi olarak belirlenmiştir. Bölgede eşit ortaklık ilkesine dayanan ortak faaliyetler ile çok yönlü ve dengeli ekonomik büyüme, sosyal ve kültürel gelişmeye katkı da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu esnasında hedefleri arasında sıralanmıştır. Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi daimi üyesi oluşları ve 1968'de imzalanan ve 1970'de yürürlüğe giren Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Sözleşmesi gereğince Nükleer Silahlara Sahip Olan Ülkeler statüleri nedeni ile Şanghay İşbirliği Örgütü'ndeki eşitlik esasına rağmen, örgütün kuruluşundan itibaren ön plandaki iki ülke olmuşlardır.¹⁴¹

ŞİÖ'nün karar verme sürecinde en yüksek yetki sahibi organı Devlet Başkanları Konseyi olmakla birlikte başlıca diğer organları; Parlamento, Güvenlik Konseyi ve ŞİÖ Ulusal Koordinatörler Konseyi'dir. ŞİÖ Ulusal Koordinatörler Konseyi'nin daimi iki kolunu da Sekreteryaya ve merkezi Taşkent'de bulunan ŞİÖ'nün Bölgesel Anti-Terör Yapısı oluşturmaktadır.¹⁴²

ŞİÖ çatısında, Şanghay Beşlisi'nin temel hedefinin sürdürülmesi yani sınır bölgelerinde güvenliğin artırılmasına yönelik önlemler hakkında görüşmek üzere toplanılmaya devam edilmesi ile Orta Asya Devletleri ile ÇHC ilişkileri yakınlaşmıştır. 1994 yılında imzalanan ÇHC-Kazakistan sınır anlaşması ve 2002 yılında imzalanan ek protokol ertesinde ÇHC-Kazakistan sınır sorunu çözülmüştür. 1996 yılında imzalanan ÇHC-Kırgızistan sınır anlaşması ve 1999 yılında imzalanan ek protokol sonucunda da ÇHC-Kırgızistan sınır sorunu çözüme kavuşturulmuştur.¹⁴³

2002 yılında ise; ŞİÖ Kuruluş Bildirgesi imzalanmıştır. Bu bildirge ile üyeler

¹⁴⁰ "Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation", <http://www.sectsc.org/EN123/brief.asp>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

¹⁴¹ İdris Bal, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk, Temel Sorunlar**, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006, ss. 382-390

¹⁴² "Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation", <http://www.sectsc.org/EN123/brief.asp>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

¹⁴³ Qingguo Jia, "The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism", <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

arasında karşılıklı güven, iyi komşuluk ilişkileri, bölgesel barış, güvenlik ve refah için işbirliğinin amaçlandığı belirtilmiştir. Politika, ekonomi, kültür başlıklarında ve enerji sektöründe de işbirliğinin, ortak çıkarlar doğrultusunda, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı duyularak geliştirilmesi planlanmıştır.¹⁴⁴

2.2.1.2. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) (1992-2003)

Asya'da barış ve güvenlik sağlama adına, bölgedeki devletleri katılımı ile ortak bir platform oluşturma fikri, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev tarafından ortaya atılmıştır. BM'in 47. Genel Kurul toplantısında, 5 Ekim 1992 tarihinde Nazarbayev tarafından gündeme getirilen bu fikir, bölgede bu tür bir yapıya duyulan gereksinim nedeniyle bölge devletleri tarafından desteklenmiştir. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK), Asya'da çok-terafli işbirliği çerçevesinde barış, güvenlik ve istikrar sağlama amacıyla 1992 yılında Nazarbayev'in kişisel inisiyatifi ile kurulmasının önerilmesi ertesinde, iki kurucu anlaşma çerçevesinde kurulmuştur. AİGK kurulduğu dönem üye devletlerin kimler olduğu ile ilgili net bir bilgi bulunmamakla beraber, süreç içinde üye devletler şu şekilde listelenmiştir: Afganistan, Azerbaycan, Bahreyn, Bangladeş, Kamboçya, ÇHC, Mısır, Hindistan, İran, Irak, İsrail, Ürdün, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan, Pakistan, Filistin, Katar, Kore, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Tayland, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, Özbekistan ve Vietnam. AİGK'na gözlemci üye statüsünde dâhil olan devletler de; Endonezya, Japonya, Malezya, Filipinler, Sri Lanka, Ukrayna ve ABD olarak belirtilmiştir. AİGK'na gözlemci üye statüsünde dâhil olan uluslararası örgütler ise; Birleşmiş Milletler, Arap Ligi Devletleri, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'ndan oluşmaktadır.¹⁴⁵

¹⁴⁴ "Charter of the Shanghai Cooperation Organization", <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=69>, (Erişim Tarihi: 23.08.2014)

¹⁴⁵ "ABOUT CICA", CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

Anlaşmalardan ilki olan AİGK Üye Devletler Diyalog Deklarasyonu, 1992 yılında Kazakistan tarafından gündeme taşınan bölgesel işbirliği platformu oluşturma konusunun 7 yıllık bir süreçte bölge devletlerince irdelenmesinin ardından, 14 Eylül 1999 tarihinde, Almatı’da AİGK üye devletleri Dış İşleri Bakanları tarafından gerçekleştirilen toplantıda kabul edilmiştir.¹⁴⁶ AİGK Üye Devletler Diyalog Deklarasyonu’nda, Asya’da barış, iyi komşuluk ilişkileri ve işbirliği içinde yaşamaya duyulan ihtiyaç işaret edilmiştir. Bölge halkının sürdürülebilir barış içinde yaşamasını engelleyecek olası tehdit unsurlarının, uluslararası hukukun kuralları ve Asya Devletleri’nin egemenlikleri gözetilerek ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. BM Bildirgesi’nde yer alan barış içinde bir arada yaşama ilkesine paralel ilkeler benimseneceği vurgulanmıştır. Asya halklarının kültürel ve geleneksel değerlerinin birbirinden farklı olmadığı söylenmiştir. Ekonomik ve sosyal gelişim konusunda kararlılıklarını belirtmişlerdir. Asya’da güvenlik kavramının ulusal birimlere bölünmesinin anlamsız, bir diğer deyişle bölgesel güvenliğin esas olduğu ifade edilmiştir. Üye devletler, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeme ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını önleme konularında da uzlaşmışlardır.¹⁴⁷

Almatı Senedi olarak adlandırılan ikinci kurucu anlaşma da, Almatı’da gerçekleştirilen ilk AİGK Zirve toplantısında yani AİGK üye devletler Devlet Başkanları toplantısında 4 Haziran 2002 tarihinde imzalanmıştır. Asya’da güvenliğin sağlanması ve ortak endişe unsurları ile mücadele konularında işbirliği geliştirilmesi esas alınmıştır. Güvenlik başlığı altında, kimyasal ve biyolojik silahların kullanılmasının önlenmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Konvansiyonel silahların da Asya’nın ve uluslararası anlamda barış ve güvenliğin gözetilerek çok- taraflı müzakereler ertesinde kullanılması öngörülmüştür. Doğrudan ya da dolaylı olarak üye devletlerden herhangi birinin egemenliğinin, toprak bütünlüğünün, politik bağımsızlığının ya da karar-verme özgürlüğünün müdahaleye uğraması durumunda; kuvvet kullanımının meşru olduğu vurgulanmıştır. Terörizmin ulus-üstü bir tehlike olduğuna dikkat çekilmiştir. Uyuşturucu kaçakçılığının, ırkçı ya da ayrılıkçı gurupların finansal anlamda desteklenmesi durumunda terörist guruplara destek

¹⁴⁶ “ABOUT CICA”, CICA Web Sayfası,

http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁴⁷ “ABOUT CICA”, CICA Web Sayfası, [http://www.s-](http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104)

[cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104](http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104), (Erişim Tarihi: 23.08.2014)

verildiği söylenmiştir. Uyuşturucu trafiğinin sosyo-ekonomik ve politik nedenleri olduğu belirtilerek, şüpheli para transferlerinin bankalar vasıtasıyla izlenmesi taahhüdünde bulunulmuştur. 4 Haziran 2002 tarihinde Almatı'da yapılan Devlet Başkanları görüşmesinde son olarak, AİGK Devlet Başkanları toplantılarının dört yılda bir yapılması kararlaştırılmıştır. Bölgesel ve uluslararası gelişmeler paralelinde ihtiyaç durumunda dört yıllık süreç içinde de toplanılabileceği eklenmiştir.¹⁴⁸

AİGK bünyesinde alınacak tüm kararların oybirliği ile alınmasına karar verilmiştir. Asya'da oluşturulan bu işbirliği platformunda, bir diğer deyişle AİGK'nda, üye devletler tarafından egemenlik, eşitlik, devlet iç işlerinde meşruiyet esasları öncelikli olarak benimsenmiştir. Asya'da AİGK'nın amaçladığı bölgesel barış ve güvenlik unsurlarının, tüm dünya üzerinde etkili olacağı ifade edilmiştir.¹⁴⁹ AİGK'nın Merkez Sekreteryası, Almatı'da oluşturulmuştur. Dönem Başkanlığını ise; 2002-2010 yılları arasında Kazakistan'ın yapması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰ Üye devletlerarasında, karşılıklı ilişkilerde güven inşası birincil sırada tutulmuştur. Politik ve ekonomik boyutta üye devletlerarası karşılıklı güvene önem verilmiştir. Enerji güvenliği, ulaşım altyapı inşası, sınır güvenliği gibi başlıkları içeren olası tehditlere karşı savaş konusunda ve askeri-politik konularda devletlerarası güven öncelik içermiştir.¹⁵¹

¹⁴⁸ "ABOUT CICA", CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 23.08.2014)

¹⁴⁹ "ABOUT CICA", CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁵⁰ "ABOUT CICA", CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁵¹ "ABOUT CICA", CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

2.2.2. Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Ülkeleri İkili İlişkileri (1993-2003)

2.2.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti-Kırgızistan İkili İlişkileri (1993-2003)

Tablo 1. ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
10549	10662	19810	13487	17761	31430

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

14 Haziran 2001 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Yang Zemin, Şanghai’da Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev ile görüşmüştür. Yang Zemin, iki ülke arasında, ŞİÖ çatısında dostane işbirliği kapsamının ve iyi komşuluk ilişkilerinin yeni bir boyut kazandığını ifade etmiştir. Askar Akayev ise; Çin-Kırgız diplomatik ilişkilerinin, son derece hızlı geliştiğini ve Kırgız halkının konu ile ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. 2002 yılında Kırgızistan- ÇHC ticaret hacminin %30 oranında geliştiğini söylemiştir. ÇHC ile 1992 yılında kurulan diplomatik ilişkiler sonrasında 2000 yılı dahil olmak üzere 8 yıl içinde geliştirilen ekonomik ilişkileri kastederek, Kırgızistan tarihinde başka bir devletle bu denli kısa bir zaman diliminde, bu oranda ticari ilişkilerin geliştirilemediğinin de altını çizmiştir.¹⁵² Askar Akayev, ÇHC’nin Dünya Ticaret Örgütü’ne 11 Eylül 2001 tarihinde¹⁵³ dahil oluşunun, Kırgızistan- ÇHC ikili işbirliği ilişkilerini olumlu yönde etkileyeceğini de belirtmiştir. Yargı ve güvenlik departmanlarında da, 1992 yılında ÇHC ile kurulan

¹⁵² “President Jiang Zemin Meets Kyrgyz President Askar Akayev”, 19.06.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_64332/3187_664336/t16678.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

¹⁵³ “Member Information China and the WTO”, http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm, (Erişim Tarihi: 02.08.2014)

diplomatik ilişkiler ertesinde yakın işbirliği politikalarının geliştirildiğini sözlere eklemiştir. ÇHC'nin bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadele konularında, Kırgızistan Devleti'ne verdiği destek karşısındaki memnuniyetini ifade etmiştir. Yang Zemin de görüşmenin sonlarına doğru gelişmekte olan ikili ekonomik ilişkiler ve ticaret hacmi konusuna değinerek, 21. yüzyılda ekonomik anlamda sürekli gelişmenin kapısının aralandığını belirtmiştir. Orta Asya'nın güvenlik ve istikrarı için temel tehditleri oluşturan terörizm ve ayrılıkçılık konularında, ŞİÖ üye devletlerinin işbirliği ile hayata geçmesi planlanan Bölgesel Terörle Mücadele Anlaşması'ndan söz etmiştir. İmzalanması öngörülen bu anlaşmanın, ÇHC ve Kırgızistan'ın da ulusal güvenliklerine olumlu yönde etki edeceği söylenmiştir.¹⁵⁴

ÇHC Devlet Başkan Yardımcısı Hu Jintao ile Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Muratbek Yımanaliyev arasında 23 Kasım 2001 tarihinde Pekin'de bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Hu Jintao, ÇHC- Kırgızistan iyi komşuluk ilişkilerinin tarihi İpek Yolu'nun¹⁵⁵ kullanıldığı döneme dayandığının altını çizmiştir. 5 Ocak 1992 tarihinde iki ülke arasında kurulan diplomatik ilişkiler ertesinde geleneksel bağların derinleştirildiğini ifade etmiştir. Tayvan'daki ayrılıkçılık hareketlerine ve Doğu Türkistan'daki terörist güçlere karşı mücadelede Kırgızistan'ın, ÇHC'ne verdiği destek konusundaki memnuniyetini dile getirmiştir. Kırgızistan'ın bölgesel güvenlik paralelinde ÇHC'ne verdiği destek karşısında; ulusal bağımsızlık, egemenlik, güvenlik ve ulusal ekonomik gelişimi adına ÇHC'nin de her zaman Kırgızistan'ı desteklediği ifade edilmiştir.

Güvenlik ve ekonomi başlıkları dışında da Kırgızistan ile dostane işbirliği kapsamının derinleştirilmek istendiği söylenmiştir. ÇHC Devlet Başkan Yardımcısı Hu Jintao, ŞİÖ üyesi konumu gereği ÇHC'nin, Orta Asya'yı yakından gözlemlediğini de eklemiştir. Bölgesel koordinasyon ile ikili işbirliği kapsamında, ŞİÖ üye devleti Kırgızistan ile bölgesel terörle mücadele ve Orta Asya'nın istikrarı için işbirliğine hazır olduklarını vurgulamıştır. Kırgızistan Dış İşleri Bakanı

¹⁵⁴ “President Jiang Zemin Meets Kyrgyz President Askar Akayev”, 19.06.2001 http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16678.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

¹⁵⁵ İpek Yolu, ÇHC sınırlarından başlayarak, Anadolu ve Akdeniz'den geçip, Avrupa'ya ulaşan önemli bir ticaret yoludur. Milattan önce kullanıma başlanan bu yol ile Mısırlılar ve Romalılar Çin'den ipek ithal etmişlerdir. İpek Yolu, Doğu kültürünün Batı tarafından tanınması adına da önemli bir yere sahip olmuştur.

Yımanaliyev ise; ÇHC'nin Kırgızistan ile olan ilişkilerini yalnızca iyi komşuluk ilişkileri ile sınırlı tutmadığını, Kırgızistan'ın güvenliği ve istikrarı adına ÇHC'nin müttefikleri olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Yımanaliyev, SSCB'nin yıkılışı sonrası güç dengesi adına içinde bulunulan istikrarsız uluslararası ortamda, ÇHC ile eski sınır meselelerinin 1996 yılında imzalanan ön anlaşma ve 1999 yılında imzalanan ek anlaşma sonucunda noktalandığını söylemiştir. Kırgızistan'ın 125.000 hektar toprağı ÇHC'ne vermesi ile noktalanın sınır meselesinin çözüm sürecinde Kırgızistan Parlamentosu, 1999'daki ek anlaşmanın parlamentonun onayından geçmediğini ve adil bir toprak bölüşümünün gerçekleşmediğini ileri sürse de, hükümet yetkilileri Kırgızistan'ın topraklarından feragat etmediğini savunmuştur. 13 Haziran 1999 tarihinde Kırgızistan'da büyük oranda fikir birliği sağlanmış ve Kırgızistan'ın ulusal bütünlüğüne zarar verilmeden anlaşmazlık çözülmüştür.¹⁵⁷ 23 Kasım 2001 tarihinde Pekin'de gerçekleştirilen görüşmenin sonunda Kırgızistan Devleti, uluslararası meselelerin çözümü konusunda, ÇHC'nin yanında olduğunun altını çizmiştir. Bu görüşme, Kırgızistan'ın ÇHC ile olan bölgesel ekonomik işbirliği kapsamını geliştirme temennisiyle sonlanmışır.¹⁵⁸

24 Haziran 2002 tarihinde Yang Zemin ve Askar Akayev arasında ÇHC'nde Devlet Başkanları nezdinde gerçekleştirilen görüşmede; ikili ilişkiler ile bölgesel ve uluslararası ortak endişe alanlarını oluşturan Orta Asya ve Afrika'daki terör ve ayrılıkçılık meselelerinde karşılıklı görüşler ileri sürülmüştür. Yang Zemin, 13 Haziran 1999 tarihinde Askar Akayev tarafından kabul edilen sınır anlaşması sonrasında derinleştirilen ikili diplomatik ilişkilerle ilgili memnuniyetini belirterek, Çin- Kırgız diplomatik ilişkilerinin içinde bulunduğu 10. yılında, Kırgızistan ile çıkar çatışması yaşanan herhangi bir başlığın bulunmadığını vurgulamıştır. Bölgesel ve küresel güvenlik ve istikrar adına ciddi boyutta tehdit oluşturduğu ifade edilen

¹⁵⁶ “Vice-President Hu Jintao Met with Kirgiz Foreign Minister”, 27.11.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16681.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

¹⁵⁷ Alisher Khamidov, “DISPUTE OVER CHINA-KYRGYZ BORDER DEMARCATION PITS PRESIDENT VS. PARLIAMENT”, 27.06.2001, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062801.shtml>, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

¹⁵⁸ “Vice-President Hu Jintao Met with Kirgiz Foreign Minister”, 27.11.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16681.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

terörizm ve ayrılıkçılık konularında hemfikir olunması sonucu görüşme sonunda imzalanacak İyi Komşuluk ve Dostane İşbirliği Paketi'nin maddeleri sıralanmıştır. Yang Zemin, 21. yüzyılda bu pakt ya da bir diğer deyişle anlaşmanın, Çin- Kırgız dostluk ilişkilerine rehberlik edeceğinin altı çizmiştir. Yang, dört maddeli önergeyi şöyle sıralamıştır:

1. Stratejik boyutta Devlet Başkanları nezdinde gerçekleşecek görüşmeler ve diyalog süreçlerinin, karşılıklı güven çerçevesinde gerçekleşmesi gerekliliği ve olumlu politik atmosfer sağlama amacıyla dostane ilişkilerin derinleştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
2. Güvenlik ve savunma başlıklarında hukuksal düzenlemelerin yapılması ve kalıcı işbirliği mekanizmasının oluşturulması gerekliliğinden söz etmiştir.
3. Jeopolitik yakınlığın ekonomik işbirliği ve ticaret hacmi bakımından avantaja dönüştürülebileceğine vurgu yapmıştır.
4. Geleneksel kültürel bağların, eğitim, spor gibi dallarda oluşturulacak işbirliğinin, gelecek nesiller için sağlam işbirliği alanları olacağına işaret etmiştir.

Askar Akayev de ikili ilişkilerin derinleştirilmesi ile ilgili sunulan önerileri, geçmişin geride bırakılması ve karşılıklı güven ve eşitlik temelinde yeni bir gelecek inşası için fırsat olarak yorumlamıştır. Kırgızistan'ın, Doğu Türkistan'da ve Tayvan'daki ayrılıkçı guruplar karşısında, Tek Çin Politikasını benimsediğinin de altını çizmiştir. ŞİÖ'nün kurumsal yapılanma başarısı çerçevesinde, bölgesel barışı ve istikrarı geliştirmek için Orta Asya'da en etkili mekanizma olduğunu söylemiştir. Kırgızistan'ın, Şanghay Ruhunu geliştirmeye önem verdiğini de sözlerine eklemiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁹ "President Jiang Zemin Held Talks with Kyrgyz President Akayev", 26.06.2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zizj_663340/dozys_664276/gilb_664280/3185_664332/3187_664336/t16683.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

2.2.2.2. Çin Halk Cumhuriyeti-Özbekistan İkili İlişkileri (1993-2003)

Tablo 2. ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
18967	20292	9024	4034	5146	34703

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjs/2005/indexee.htm>,

7 Haziran 2002 günü ÇHC Devlet Başkanı Yang Zemin, Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov'un da aralarında bulunduğu, Orta Asya Devletleri'nin liderleri ile görüşmüştür. Zemin, Kerimov ile yaptığı görüşmede; 2 Ocak 1992 tarihinde ÇHC'nin bağımsız Özbekistan'ı tanıması ile kurulan ikili ilişkiler ertesinde, oluşturulan karşılıklı politik güven konusuna değinmiştir. Çin- Özbek dostane komşuluk ilişkilerinin, bölgenin güvenliği ve istikrarı adına önemini vurgulamıştır. İslam Kerimov ise; ÇHC ile ikili işbirliği doğrultusundaki ekonomik ve ticari işbirliği başarılarını dile getirmiştir. Özbekistan'ın zor durumda kaldığı her durumda, ÇHC'nin yardım teklifinde bulunan ülke olduğunun altını çizmiştir.¹⁶⁰

¹⁶⁰ "President Jiang Zemin Met with Presidents of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan", 12. 06. 2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjlb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t16845.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

2.2.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti-Tacikistan İkili İlişkileri (1993-2003)

Tablo 3. ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
1172	2023	1923	804	1717	3882

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

14 Haziran 2001 günü ÇHC Devlet Başkanı Yang Zemin ile Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman, Şanghay’da dostane bir görüşme yapmışlardır. İmamali Rahman, 1992 yılında ÇHC ve Tacikistan arasında kurulan ikili ilişkiler sonrasında, karşılıklı işbirliğinde kat edilen mesafe karşısındaki memnuniyetini dile getirmiştir. 1992-1997 yılları arasında Tacikistan İç Savaşı sırasında ÇHC’nin verdiği politik ve ekonomik destekten ötürü teşekkürlerini sunmuştur. Yang Zemin ise; 2001 yılı içinde resmi olarak kurulacak ŞİÖ’nün, Şanghay Beşlisi’nin işbirliği mekanizmasının başarısını simgelediğini söylemiştir. ŞİÖ bünyesinde Orta Asya Devletleri arasında işbirliği kapsamının geliştirileceği yeni bir döneme girildiğini belirtmiştir. Tayvan meselesi ve bölgesel etnik ayrılıkçılık konularında Tacikistan’ın, ÇHC’ne verdiği destekten dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. Bölgesel güvenlik paralelinde terörizm ve ayrılıkçılık hareketlerinin ÇHC ve Tacikistan için ortak temel tehdit unsurları olduğunu vurgulamıştır. Görüşme sonunda ÇHC- Tacikistan Bölgesel Terörle Savaş Paketi imzalanmıştır. Bölgesel Terörle Savaş Paketi ile geliştirilecek işbirliğinin, gelecekte de bölgesel refah anlamında önemli olacağına işaret edilmiştir.¹⁶¹

¹⁶¹ “President Jiang Zemin Meets Tajikistan President Emomali Rakhmonov”, 20.06.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjlb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t16826.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

3.2.2.4. Çin Halk Cumhuriyeti-Türkmenistan İkili İlişkileri (1993-2003)

Tablo 4. ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
1147	1524	1251	949	1616	8292

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,

<http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

ÇHC-Türkmenistan ilişkilerine dair 1993-2003 döneminde ÇHC Dış İşleri Bakanlığı internet sayfası dahil olmak üzere, İngilizce ve Türkçe kaynaklardan yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bağlamda Türkmenistan'ın, ÇHC ve Orta Asya Devletleri ile ikili ilişkileri ve işbirliğini etkileyen tarafsızlık politikası, 1993-2003 döneminde irdelenebilir. 27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Türkmenistan Dış Politikası'nın temel maddelerini; dünyaya açılma çabaları, güvenlik kaygıları ve komşularla iyi ilişkiler kurma oluşturmuştur. Devlet Başkanı Türkmenbaşı, çok-tarflı ve bölgesel girişimlere karşı mesafeli davranmıştır. Türkmenistan'ın jeopolitik konumu çerçevesinde başat aktör olmayışı nedeniyle entegrasyon endişesi ile daimi tarafsızlık politikasını benimsediği ileri sürülmüştür. Bir diğer deyişle, Orta Asya'da ve uluslararası alanda komşularla ilişkileri konusunda Türkmenistan'ın önceliği güvenlik unsuru olmuştur. 12 Aralık 1995 tarihinde BM 50. kuruluş yıldönümünde konuşma yapan Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık politikası izleme isteğinin, Türkmenistan ve Orta Asya'da barışın sağlanmasına katkısı olacağını belirtmiştir. Daimi tarafsızlık politikasının izlenme isteğinin ardındaki bir diğer neden olan ülkenin doğal kaynaklarının zenginliğinden de söz etmiştir. Bir diğer deyişle, enerji güvenliği konusunun Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık politikası ya

da siyaseti ardındaki temel unsur olduğu vurgulanmıştır.¹⁶²

3.2.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti-Kazakistan İkili İlişkileri (1993-2003)

Tablo 5. ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (1996-2003) (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
45990	52741	63554	113878	1555696	329188

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsjsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

28 Temmuz 2000 günü ÇHC Başbakanı Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Kazakistan Başbakanı Kasımjomart Tokayev ile görüşmüştür. ÇHC Başbakanı Hu Jintao, Nazarbayev ile yaptığı görüşmede; çözüme kavuşturulan Çin- Kazak sınır sorununun, karşılıklı güvenin yanı sıra Orta Asya'daki barış ve istikrara da katkısı olduğunu ifade etmiştir.¹⁶³ Kazakistan, ÇHC ile sınır sorununu çözüme müzakerelerine 1992 yılında başlamıştır. Kazakistan-ÇHC sınır sorununu çözmeye yönelik imzalanan beş anlaşma ertesinde, 1994 yılında imzalanan sınır anlaşması ile sorunlu bölgeler olarak kalan Doğu Kazakistan ve Almatı bölgeleri ikiye bölünmüştür. Kazakistan, bölünen sorunlu bölgelerin 537km²'lik kısmını sınırlarına dahil etmiştir. 10 Mayıs 2002 tarihinde imzalanan ek protokol

¹⁶² “Türkmenistan Dış Politikasında Daimi Tarafsızlık Statüsü”, 13.12.2006, <http://www.usakgundem.com/haber/9120/t%C3%BCrkmenistan-dis-politikasinda-daimi-tarafsizlik-stat%C3%BCs%C3%BC.html>, (Erişim Tarihi: 20.08.2014)

¹⁶³ “Vice-President Hu Jintao Met with Kazakh President”, 17.11.2000, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16665.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

sonucunda ise; Kazakistan-ÇHC sınırı 1,782 km olarak onaylanmıştır.¹⁶⁴

Hu Jintao'nun sınır sorununun çözümüne yönelik olumlu görüşlerini aktarması ertesinde, Nazarbayev de karşılıklı işbirliği çerçevesinde ekonomik, ticari ve kültürel anlamda geliştirilmesi planlanan işbirliği başlıklarından söz etmiştir.¹⁶⁵ ÇHC Devlet Başkan Yardımcısı Hu Jintao ile Kazakistan Başbakanı Kasımjomart Tokayev arasında Kazakistan Hükümet Binası'nda yapılan görüşmedeyse; karşılıklı diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren geçen 8 yıl içinde karşılıklı politik güven, ekonomik ve ticari işbirliği ile güvenlik boyutunda koordinasyon geliştirildiği söylenmiştir. Yüksek mevki diyalogunun ve çözüme kavuşturulan ÇHC- Kazakistan sınır sorununun, Çin- Kazak dostane bağlarının kurulması konusunda önemli gelişmeler oldukları ifade edilmiştir. Hu Jintao, ÇHC'nin Kazakistan'ın bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğünü desteklediklerinin altını çizmiştir. Tokayev de Kazakistan'ın Tayvan'ı ÇHC'nin bir bölümü olarak kabul ettiğini ve ÇHC'nin toprak bütünlüğünü desteklediklerini belirtmiştir. Uluslararası boyutta karşılıklı işbirliği de gündeme taşınmıştır. Şanghay Beşlisi'ni oluşturan devletler olan ÇHC, Kazakistan, Tacikistan, Rusya ve Kırgızistan'ın, Temmuz 2000'de bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadele konusunda anlaştıkları ifade edilmiştir. Karşılıklı işbirliği ve dostane komşuluk ilişkileri çerçevesinde bölgesel barış ve istikrarın sağlanmasına hazır olduğu vurgulanmıştır. Görüşme sonunda ÇHC-Kazakistan Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁶

12 Eylül 2001 tarihinde ÇHC'nin yeni Başbakanı Zhu Rongji, Kazakistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Kazakistan Başbakanı Tokayev ile Astana'da gerçekleştirilen görüşmede, ÇHC ve Kazakistan arasında karşılıklı politik güvenin sonucu olarak gelişen ticari ve ekonomik işbirliğine değinilmiştir. 1992 yılında kurulan diplomatik ilişkiler sonrası karşılıklı ticaret hacminin, 370 milyon dolardan 2000 yılı verilerine göre 1,5 milyon dolara ulaştığı söylenmiştir. Petrol ve doğalgaz

¹⁶⁴ Burkitbai Ayagan, "Defining The New State Borders in 1990-2005 As Key Foundation of Statehood", <http://www.astanatimes.com/2014/05/defining-new-state-borders-1990-2005-key-foundation-statehood/>, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

¹⁶⁵ "Vice-President Hu Jintao Met with Kazakh President", 17.11.2000, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16665.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

¹⁶⁶ "Premier Zhu Rongji Held Talks with Kazakh Prime Minister Tokayev", 13.09.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16667.shtml

sondaj çalışmalarında da işbirliği geliştirilmesi öngörülmüştür. Geleneksel bağların güçlendirilmesi için ÇHC- Kazakistan Kültürel İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Kazakistan Başbakanı Tokayev ise; ticari ve ekonomik karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi hakkındaki olumlu düşüncelerini ifade etmiştir. Ticari işbirliği çatısında sınır ötesi nehirlerin korunmasına yönelik bir anlaşma da imzalanmıştır.¹⁶⁷

5 Haziran 2002 günü ÇHC Devlet Başkanı Yang Zemin, Almatı'da Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile bir araya gelmiştir. Yang Zemin, Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) çerçevesinde Kazakistan'ı, bölgesel barış ve güvenliğin korunmasına yönelik çabalarından dolayı kutlamıştır. ÇHC'nin de çok-taraflı bölgesel güvenlik yapılanması olan AİGK'na üye bir devlet olarak, üzerine düşen sorumlulukları yerine getireceği belirtilmiştir. SSCB'nin yıkılışının ardından Orta Asya'da bağımsızlığını ilan eden devletler tarafından oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan ilk olarak, Kazakistan'ın ÇHC ile sınır sorununu çözümlendiği işaret edilmiştir. Sınır sorununun çözülmesi ile iyi komşuluk ilişkilerinin, işbirliğine dönüştüğü vurgulanmıştır. Yang Zemin, ŞİÖ'nün kuruluşunun önemli bir stratejik karar olduğunu da eklemiştir. Nursultan Nazarbayev ise; ÇHC ile geliştirilen ekonomik, ticari ve güvenlik boyutlarındaki işbirlikleri karşısındaki memnuniyetini yinelemiştir.¹⁶⁸

7 Haziran 2002 tarihinde Yang Zemin, ŞİÖ Zirvesi için gittiği Rusya Federasyonu'nun ikinci büyük şehri olan St. Petersburg'da Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile de karşılıklı görüşme fırsatı bulmuştur. Kazakistan'ın Orta Asya'da önemli bir ülke olduğunu belirterek, ÇHC'nin iyi komşuluk ilişkileri ile diyalogunu sürdürdüğü bir Orta Asya Devleti olduğunu da eklemiştir. Karşılıklı işbirliğini yeni alanlara taşıma isteklerinden de söz etmiştir. Nursultan Nazarbayev de bölgesel ve uluslararası konjonktürün değişmesi durumunda da Kazakistan'ın ÇHC'nin dostu kalmaya devam edeceğini ifade

¹⁶⁷ “Premier Zhu Rongji Held Talks with Kazakh Prime Minister Tokayev”, 13.09.2001, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16667.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

¹⁶⁸ “President Jiang Zemin Met With Kazakh President Nazarbayev”, 07.06.2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16670.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

etmiştir. Karşılıklı faydanın üst düzeye çıkarılması için işbirliği alanlarının geliştirilmeye devam edileceğinin sinyalini vermiştir.¹⁶⁹

25 Aralık 2002 tarihinde ÇHC Devlet Başkan Yardımcısı Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile Pekin’de bir araya gelmiştir. 24 Aralık 2002 günü imzalanan ÇHC- Kazakistan İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması’ndan söz edilmiştir. Karşılıklı diplomatik işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi için imzalanan anlaşma ile uzun dönem yasal bir zemin oluşturulduğu belirtilmiştir. Hu Jintao, Yang Zemin’den sonra göreve gelecek yeni ÇHC Devlet Başkanı’nın liderlik döneminde de Kazakistan ile iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürüleceğini söylemiştir. Bölgesel anti-terörizm konusunda da daha önce imzalanan ÇHC- Kazakistan Terörle Mücadele Anlaşması çerçevesinde Orta Asya’nın barış ve refahına hizmet edilmekte olduğunu eklemiştir. Nazarbayev ise; diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren ÇHC’ne gerçekleştirdiği ziyaretler akabinde gelişen ikili işbirliği konusundaki memnuniyetini dile getirmiştir. ŞİÖ çatısında bölgesel güvenlik konusunda işbirliğinin derinleştirilmesi gerektiğini de vurgulamıştır.¹⁷⁰

2.3. HU JINTAO DÖNEMİ 2003-2012

Çin Halk Cumhuriyeti’nin ilanından ardından 1950 yılında Çin’i tanıyan ilk Müslüman ve Komünist olmayan üçüncü ülke olarak Pakistan, 1962 yılında Çin’in Birleşmiş Milletler’e kabulünde de önemli rol oynayarak, Çin Halk Cumhuriyeti’nin dünyadan izole olduğu 60’lı ve 70’li yıllarda ülkenin bölgesel ve küresel ilişkilerini devam ettirdiği bir ülke olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti’ni Birleşmiş Milletler’de her konuda Pakistan’ı desteklemekle itham eden bir ABD’li diplomata Çinli

¹⁶⁹ “President Jiang Zemin Met with Presidents of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan”, 12.06.2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16671.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

¹⁷⁰ “Hu Jintao Met With Kazakh President Nursultan Nazarbayev”, 27.12.2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16675.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

diplomatin verdiği cevap da: “Pakistan, bizim İsrail’imizdir”¹⁷¹ şeklinde olmuştur. Ekim 1991’de Çin Halk Cumhuriyeti lideri Yang Şangkun’un Orta Asya ile kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla gerçekleştirdiği Pakistan ziyaretinden sonra sorgulanan ABD hegemonyasındaki dünya düzeni tekrar sorgulanmıştır. Yang Zemin döneminde Orta Doğu ve Afrika’dan enerji ithalatı esnasında yaşanan güvenlik sorunları Hu Jintao döneminde de devam etmiştir. Bunun üzerine 2011 yılı verilerine göre; petrol ihracatının %46’sını Ortadoğu’dan, %31,1’ini Afrika’dan, %13,7’sini de Orta Asya’dan karşılayan Çin, Pakistan ile enerji ihracatı konusunda yakın ilişkilerini sürdürmüş ve Orta Asya enerji kaynaklarına yönelmeye devam etmiştir.¹⁷²

11 Eylül 2001 tarihinde, Usame Bin Ladin’in lideri olduğu El-Kaide örgütü tarafından ABD’nin New York şehrindeki Dünya Ticaret Merkezi gökdelenlerine, kaçırılan ABD yolcu uçaklarının çarpması ile gerçekleştirilen, sivil ve askerleri hedef alan terör saldırıları sonrasında askeri anlamda da Soğuk Savaş sonrası yeni uluslararası ortamda ABD hegemonyası sorgulanmıştır. Güvenlik kavramı, tehdit algılamaları ve savunma doktrinleri ulusal ve küresel anlamda yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Büyük tehdidin bir askeri yapıdan kaynaklanmadığı, farklı çatışma yöntemlerinin kullanıldığı, hasmın kuvvetli taraflarından kaçınarak zayıf taraflarına umulmayan yöntemlerle, farklılık yaratacak uygulamalarla, sivil halkın korkularını kullanarak yönetim unsurlarına olan desteğın azaltılması ve bu yolla muhatabın siyasal ve ekonomik istikrarsızlık ile yüzleşmesini hedefleyen “asimetrik tehdit ve asimetrik savaş”¹⁷³ kavramları ortaya çıkmıştır.

¹⁷¹ Fidan, **a.g.m.**, s. 18

¹⁷² Fidan, **a.g.m.**, ss. 17-19

¹⁷³ Barış Gürsoy, **Asimetrik Tehdit: Soğuk Savaşın Günümüze**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005, ss. 147-149

2.3.1. Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Bölgesel İşbirliği Platformları (2003-2012)

2.3.1.1. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) (2003-2012)

Orta Asya'daki yüksek enerji potansiyelinin güvenli yollarla transferi konusu Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti için önem arz etmiş ve süreç içinde enerji güvenliği konusu da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün hedefleri arasında yer almıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin hızlı ekonomik büyümesi, artan enerji tüketimi nedeni ile 21. yüzyılda enerji krizine neden olmuştur. Japonya'dan sonra dünyanın ikinci büyük enerji tüketicisi olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin en son 1996 yılında enerji arzının ülkedeki enerji talebini karşıladığı ifade edilmiştir. Sibiryaya ile istikrarlı olmayan ilişkiler Rusya Federasyonu ile gerçekleştirilen enerji transferini olumsuz yönde etkilerken, Orta Asya enerji kaynaklarına yönelme konusunda Çin Halk Cumhuriyeti'nin barış içinde yükselme stratejisi de etkili bir faktör olmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü nezdinde Orta Asya liderleri ile gerçekleştirilen görüşmeler akabinde sağlıklı enerji transferi adına altyapı inşasının gerekliliği konusunda karara varılmıştır.¹⁷⁴

Çin Dış Politikası son on yılda Orta Asya'da bir diğer büyük güç Rusya Federasyonu ile Şanghay İşbirliği Örgütü nezdinde işbirliği yoluna gitmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti, enerji ithalatının büyük bir bölümünü sağladığı Orta Asya'da çok taraflı bir yapılanmada yer alarak, enerji ithalatını artırırken, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren özerkliğini ilan eden Orta Asya Cumhuriyetleri ile de Yang Zemin dönemindeki "iyi komşu diplomasisini"¹⁷⁵ sürdürerek sıcak temas sağlamıştır. 2001 yılında Yang Zemin döneminde Orta Asya'da resmen kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü'nün etkileri, Hu Jintao döneminde gözlemlenmeye başlanmıştır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kurulması ile "Çin –Merkezli" (*Sino-Centric*)¹⁷⁶ Asya kavramı değişmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Soğuk Savaş sonrası Orta Asya Politikasında yumuşak diplomasiyi benimsemesinin ardında bölgesel istikrarı ve enerji güvenliğini sağlama düşünceleri bulunmaktadır.¹⁷⁷

¹⁷⁴ Sheives, **a.g.m.**, ss. 214- 215

¹⁷⁵ Sheives, **a.g.m.**, s. 207

¹⁷⁶ Sheives, **a.g.m.**, s. 207

¹⁷⁷ Sheives, **a.g.m.**, ss. 214- 215

Küresel politikalar, Büyük Çin Stratejisi ve Denge Politikaları üzerine çalışmaları bulunan Profesör Avery Goldstein ise; Çin Halk Cumhuriyeti'nin Soğuk Savaş sonrası çok taraflı kurumlarda yer alma ve büyük güçlerle işbirliği şeklinde izlemekte olduğu dış politika stratejisinin, Pekin'in barışçıl yollarla yükselişin temini olduğunu belirtmiştir. ÇHC'nde barışçıl dış politika stratejisi ve yerel ekonomik gelişme büyük stratejilerinin eşzamanlı olarak uygulamaya konuşunun, Çin-Merkezli Asya olgusunun değişmekte oluşuna karşın ÇHC'nin temeldeki tek kutupluluk amacına hizmet ettiğinin de altını çizmiştir. Bir başka deyişle, çok taraflı kurumlarda yer alma düşüncesi ile Çin Halk Cumhuriyeti'nin jeopolitik çıkarlarını ön planda tuttuğu söylenmiştir. Büyük güçlerle işbirliği, ortaklığı neticesinde Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası anlamda oluşturulabilecek herhangi bir karşıt güç dengesini de bu şekilde engellemiştir. ABD ve Rusya Federasyonu ile yakın ilişkiler geliştirilirken Pekin, olası bir düşman koalisyonunda kimin daha hasım üye olabileceğini de tartmıştır. Orta Asya'da Çin-Rus stratejik partnerliğini sağlamaksa, istikrarlı ABD-Çin ilişkilerini sağlamaktan kolay olmuştur.¹⁷⁸

23 Eylül 2003 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Pekin'de ŞİÖ üye devletlerinin Başbakanları ile görüşmüştür. Görüşmeye ismen Kazakistan Başbakanı Daniyal Akhmetov, Kırgızistan Başbakanı Nikolai Tanayev, Rusya Federasyonu Başbakanı Mikhail Kasyanov, Tacikistan Başbakanı Akil Akilov ve Özbekistan Başbakanı Utkur Sultanov katılmıştır. Hu Jintao, görüşmede ŞİÖ üye devletleri tarafından imzalanan Çok-taraflı İşbirliği Programı'nın, ekonomik anlamda başarılı olduğunu ifade etmiştir. Ekonomik işbirliğinin, ŞİÖ bölgesel ekonomik işbirliğine dönüşebileceğinin sinyalini vermiştir. Tüm ŞİÖ üye devletlerinin konu ile ilgili adımları atmaları için zaman planlamasının gerekliliğini gündeme getirmiştir. ŞİÖ'nün 2001 yılında kuruluşunun ardından, devamlı gelişme kat edildiğini ifade etmiştir. Bu görüşlerine ek olarak, ŞİÖ'nün kuruluşundan itibaren, üye devletlerarasında karşılıklı güven, iyi komşuluk ilişkileri ve dostane işbirliği bağlarının oluşturulması adına önemli bir köprü görevi gördüğünü de dile getirmiştir. Bölgesel güvenlik ve istikrar adına Orta Asya'da, dünya barışını destekleyen çözümlerin uygulanmaya çalışıldığının altını çizmiştir. ŞİÖ üye devletlerini de uluslararası işbirliği ve daha adil, akılcı uluslararası politik ve ekonomik düzen

¹⁷⁸ Sheives, **a.g.m.**, ss. 214- 215

oluşturmak için işbirliğine teşvik etmiştir. ÇHC'nin, ŞİÖ'nün gelişimi için ŞİÖ üyesi Orta Asya Devletleri ile işbirliğine büyük önem verdiğini söylemiştir. ŞİÖ üye Devletleri de, ŞİÖ'nün gelecekte Orta Asya'da işbirliği ve refah sağlayacağına son derece inandıklarını dile getirmişlerdir. Enerji ve ulaşım alanlarında da iyi komşuluk ilişkilerine güvendikleri ÇHC ile işbirliğini geliştirmek istediklerini söylemişlerdir.¹⁷⁹

ŞİÖ'nün Orta Asya'da işbirliği alanını geliştirme stratejisi doğrultusunda Moğolistan, ŞİÖ'ye 2004 Taşkent Zirvesi'nde gözlemci üye statüsünde dahil edilmiştir.¹⁸⁰

30 Mart 2005 tarihinde ŞİÖ'nün Bölgesel Anti-Terör Yapısı, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'de rutin konsey görüşmesini gerçekleştirmiştir. Konsey üyesi devletler; ÇHC, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan ve Rusya Federasyonu'nun diplomatik temsilcilerinin katıldığı görüşmenin ana başlığını, Orta Asya'daki terörizm ve ayrılıkçılık oluşturmuştur.¹⁸¹ Türkmenistan Devleti bu konseye üye olmamıştır. ŞİÖ'nün Bölgesel Anti-Terör Yapısı, terörizm ve ayrılıkçılığın Orta Asya'nın istikrar ve güvenliği adına ciddi bir tehdit oluşturmaya devam ettiğini vurgulamıştır. Gerçekleştirilen görüşme sonucunda, terör-karşıtlığı konusunda konsey üyesi devletlerin yasal işbirliğini geliştirmesi kararı alınmıştır. Alınan kararlarla ilgili olarak, ŞİÖ'nün Bölgesel Anti-Terör Yapısı Genel Komite Başkanı Casymov görüşme sonunda bir rapor hazırlamıştır. 30 Mart 2005'de gerçekleştirilen Konsey toplantısının, Orta Asya'daki terörizm ve ayrılıkçılığı noktalama adına, yapıcı ve faydacı bir atmosferde gerçekleştirildiği söylenmiştir.¹⁸²

¹⁷⁹ "Hu Jintao Meets SCO Prime Ministers", 24.09.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/dqzywt_664402/t26325.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

¹⁸⁰ "Kazakhstan supports applications of observer-states to enter SCO", 11.05.2012, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-supports-applications-of-observer-states-to-enter-SCO-9847/, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

¹⁸¹ "Press Release of the Fourth Meeting of the Council of Regional Anti-Terrorism Structure of Shanghai Cooperation Organization", 06.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/dqzywt_664402/t190509.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

¹⁸² "Press Release of the Fourth Meeting of the Council of Regional Anti-Terrorism Structure of Shanghai Cooperation Organization", 06.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/dqzywt_664402/t190509.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

5-7 Nisan 2005 tarihinde ŞİÖ'ne üye devletler, Kırgızistan Dış İşleri Bakanlığı'nın daveti üzerine, ŞİÖ Genel Sekreteri Zhang Deguang'ın öncülüğünde oluşturulan bir delegasyon şeklinde Kırgızistan'a bir ziyarette bulunmuşlardır. Bu ziyaretin amacı; Kırgızistan'ın yönetim kadrosunu acil ekonomik ve politik meselelerde ŞİÖ ile işbirliği konusunda teşvik etmek şeklinde ifade edilmiştir. 6 Nisan 2005 tarihinde, dönemin Kırgızistan Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev (25 Mart 2005- 15 Nisan 2010) ile ŞİÖ Yönetici Sekreteri Kırgızistan hükümet binasında görüşmüşlerdir. Görüşmede Bakiyev, Kırgız hükümetinin ŞİÖ çatısında üye devletler ile işbirliği konusuna değinmiştir. Bakiyev, Kırgızistan Başbakanı (21 Aralık 2000- 22 Mayıs 2002) olarak görev aldığı süreçte, ŞİÖ'nün oluşumunda rol aldığı da vurgulamıştır. Örgütün önem ve gerekliliğine vurgu yaparak, Kırgızistan'ın ŞİÖ çatısında yürürlüğe konan anlaşmaları hayata geçirme hususundaki sorumluluğunu yerine getirmeye devam edeceğini belirtmiştir. Kurmanbek Bakiyev, ŞİÖ üye devletleri arasındaki ekonomik bağların güçlendirilmesi konusunun önemine dikkat çekerek, içinde bulunulan karmaşık durumun Kırgızistan için son derece önemli olduğunu söylemiştir.¹⁸³

ÇHC'nin sınır komşusu olan Kırgızistan'ın bağımsızlığı sonrası, Askar Akayev ve Kurmanbek Bakiyev'in Devlet Başkanı olarak görev aldıkları yıllarda ülkede artan fakirlik oranı ve etnik bölünmeler neticesinde, Kırgızistan'da 2005 yılında Lale Devrimi¹⁸⁴ adı verilen bir isyan patlak vermiştir. Politik istikrarsızlık çerçevesinde anayasanın etnik guruplar üzerinde güç dengesini adil şekilde oluşturamadığı ifade edilmiştir. Parlamento seçimleri de demokratik olmamakla eleştirilmiştir. Medyanın hükümet yanlısı olduğu vurgulanmış ve insan hakları guruplarının birey hakları konusundaki endişeleri dile getirilmiştir. Kırgızların %70, Özbeklerin ise; %15 oranında bulunduğu Kırgızistan'ın güneyinde yer alan Fergana Vadisi'nde yaşanan etnik kimlik ve mülkiyet tartışması, yüzlerce ölümle sonuçlanmıştır. Güneyde belli aralıklarla Hizb-ut Tahrir gibi bu tür cihat yanlısı gurupların ayaklanmaları, Kırgızistan yönetiminin bölgesel istikrara yönelik

¹⁸³ "Executive Secretary of Shanghai Cooperation Organization Visits the Republic of Kyrgyzstan", 11.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjw_663304/zjzg_663340/dozys_664276/dqzzywt_664402/t191385.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

¹⁸⁴ "Kırgızistan", <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/kafkasya/3165-kirgizistan>, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

kaygısını arttırmıştır.¹⁸⁵

Dönemin ŞİÖ Genel Sekreteri'nin seçildiği ÇHC'nin, Kırgızistan ile komşu ülkeler olarak uyum içinde birbirine yardım etmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Orta Asya'da istikrarın sağlanmasının anahtarının refah içinde yaşamaktan geçtiğini belirtmiştir. Bakiyev, Kırgızistan Devleti'nin sosyal ve ekonomik istikrarı sağlama ve ulusal durumu normale döndürme adına tüm gerekli önlemleri almakta olduğunu da eklemiştir. ŞİÖ Genel Sekreteri Deguang ise; Kırgızistan'ın ŞİÖ ile ilişkilerini geliştirme ve güçlendirmeye hazır oluşu karşısındaki memnuniyetini dile getirmiştir. Deguang, Bakiyev'in görüşüne katılarak, ŞİÖ'nün bir temel görevinin de üye devletlerarasında ekonomik refah sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Zhang Deguang, tüm devletlerin ŞİÖ işbirliğinden kazançlı çıkmaları gerektiğine vurgu yaparak, örgütün çok taraflı Ticari ve Ekonomik İşbirliği Programı'nı hayata geçireceğini söylemiştir. Bu anlamda ŞİÖ fonu ve girişimci üye devletlerin desteğine ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır. Temmuz başında Kazakistan'ın başkenti Astana'da gerçekleşecek ŞİÖ Zirvesi için hazırlıklar yapılırken, Zhang Deguang, ŞİÖ'nün Kırgızistan'ın bu yeni ekonomik işbirliği sürecinde aktif rol almasını umduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁶

5 Temmuz 2005 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, ŞİÖ Zirvesi için Kazakistan'ın başkenti Astana'da bulunan Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov ile görüşmüştür. Hu Jintao, Haziran 2005'de İslam Kerimov'un ÇHC'ne gerçekleştirdiği ziyaret esnasında imzalanan ÇHC-Özbekistan Dostluk ve Ortaklık Anlaşması'nın büyük bir başarı olduğunu belirtmiştir. Karşılıklı dostluk ve işbirliği anlaşmalarının geliştirilmesi gerektiğini de eklemiştir. Kerimov ise; Özbekistan'ın imzalanan işbirliği anlaşmalarının tam anlamıyla uygulanabilmesi için hazır olduğunu söylemiş ve bu tür işbirliği platformlarının iki devleti daha da yakınlaştıracığını eklemiştir. İki lider Orta Asya konusunda da fikir alış-verişinde bulunmuşlardır. Hu Jintao, ÇHC'nin her zaman Özbekistan ve diğer Orta Asya Devletleri'nin varlığına saygı duyduğunu belirtmiştir. Orta Asya Devletleri'nin

¹⁸⁵ "Kyrgyzstan Profile", <http://www.bbc.com/news/world-asia-16186907>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

¹⁸⁶ "Executive Secretary of Shanghai Cooperation Organization Visits the Republic of Kyrgyzstan", 11.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/dqzyywt_664402/t191385.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

ulusal güvenliği, bölgesel barışı ve istikrarı sağlama çalışmalarını her zaman desteklediklerinin de altını çizmiştir. İslam Kerimov da ÇHC'nin Orta Asya politikası üzerinde durarak, Özbekistan'ın ÇHC ile ŞİÖ çatısı altında da bölgesel istikrarı sağlama yolunda karşılıklı işbirliğini geliştirmek istediğini vurgulamıştır.¹⁸⁷

Hindistan, İran ve Pakistan, 2005 yılında gerçekleşen ŞİÖ Astana Zirvesi'nde ŞİÖ gözlemci üye statüsünü kazanmışlardır.¹⁸⁸ Belarus ve Sri-Lanka da ŞİÖ'nün 2009 Yekaterinburg Zirvesi'nin ardından ŞİÖ diyalog partneri statüsünde birlikteki yerlerini almışlardır.¹⁸⁹

Orta Asya'nın güvenliği, bölgesel barışı ve istikrarını sağlama çalışmaları ÇHC ve Orta Asya Devletleri arasındaki ikili ilişkilerde ve ŞİÖ Zirvelerinde gündeme gelmekteyken, ÇHC bölgenin güvenliği, refahı ve istikrarına etki eden petrol talebi de gündeme gelmiştir. ÇHC'nin petrol ihtiyacını 2006 verilerine göre; %62 oranında Ortadoğu'dan, geri kalan yüzdenin büyük bir kısmını Rusya Federasyonu'ndan ve az bir miktarını da Latin Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya'dan temin ettiği açıklanmıştır. ÇHC'ni Orta Asya enerji rezervlerine yönelten etkenler; Ortadoğu'da yaşanan askeri anlaşmazlıklar, bu bölgedeki enerji güvenliği sorunu ve yüksek maliyet olarak ifade edilmiştir.¹⁹⁰

7 Haziran 2012'de gerçekleştirilen ŞİÖ devletleri 12. Devlet Başkanları Konsey görüşmesine; ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Devlet başkanı Almazbek Atambaev, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman ve Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov katılmışlardır. Hu Jintao, Konsey görüşmesine ev sahipliği yapan ülkenin lideri olarak, toplantıya başkanlık etmiştir. Toplantının başında yaptığı konuşmada; ŞİÖ devletlerinin eşzamanlı gelişimini ve devletlerarası kalıcı barışı sağlama konularına değinmiştir. Gerçekleştirilen toplantının ya da bir diğer deyişle ŞİÖ Zirvesi'nin, ŞİÖ'nün yeni bir

¹⁸⁷ "Hu Jintao Meets with Uzbek President Islam Abduganiyevich Karimov", 05.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/dqzzywt_664402/t20_2782.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

¹⁸⁸ "Kazakhstan supports applications of observer-states to enter SCO", 11.05.2012, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-supports-applications-of-observer-states-to-enter-SCO-9847/, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

¹⁸⁹ "Kazakhstan supports applications of observer-states to enter SCO", 11.05.2012, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-supports-applications-of-observer-states-to-enter-SCO-9847/, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

¹⁹⁰ Fidan, **a.g.m.**, ss. 18-19

döneme giriş evresinde gerçekleştirildiğinin ve örgütün geleceği adına son derece önemli olduğunun altını çizmiştir. Örgüt çatısı altında işbirliğinin bölgesel anlamda yeni bir boyut kazandığını ileri sürmüştür. ŞİÖ'nün uluslararası etki ve statüsünün geliştirildiğini de eklemiştir. Katılımcı devletler, örgüt içindeki işbirliğini geliştirme ve temel uluslararası ve bölgesel meseleleri çözüme kavuşturma konusunda fikir alış-verişinde bulunmuşlardır.¹⁹¹

Görüşmede dört ana maddede hemfikir olunan başlıklar toplanmıştır. Birinci olarak; ŞİÖ devletleri arasında karşılıklı güvenin geliştirilmesi, uzun dönem iyi komşuluk ilişkilerinin temini konusunda uzlaşmıştır. İkinci olarak; bölgesel güvenlik ve istikrarın sağlanması, üye devletleri meşruiyeti, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün korunması konularında anlaşma sağlanmıştır. Üçüncü olarak; bölgesel ekonomik gelişme için demiryolları, enerji boru hatları inşası ile zirai, bilimsel, teknolojik, eğitimsel, kültürel ve sağlık alanlarında yapılacak yatırımlar netleştirilmiştir. Son olarak da; örgütün uluslararası etkisinin geliştirilmesi için diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerle işbirliği ile örgütteki demokratikleşme ve çok-kutupluluk bilincinin derinleştirilmesi konularında karar alınmıştır. ŞİÖ gözlemci üyeleri; İran, Pakistan, Hindistan ve Zirve'ye konuk ülkeler olan Afganistan ve Türkmenistan da bölgesel barış ve istikrarın önemini vurgu yapmışlardır.¹⁹² 7 Haziran 2012 tarihinde ŞİÖ'nün Pekin Zirvesi'nde, Afganistan ŞİÖ gözlemci üyesi ve Türkiye ŞİÖ diyalog partneri olarak birliğe kabul edilmiştir.¹⁹³

2.3.1.2. Asya'da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK) (2003-2012)

22 Ekim 2004 tarihinde, Kazakistan'ın başkenti Astana'da, üye devletler ikinci Dış İşleri Bakanları toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bölgesel ve küresel boyutta

¹⁹¹ “SCO Summit Opens in Beijing”, 07.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_64322/3182_664326/t940062.shtml, (Erişim Tarihi: 11.07.2014)

¹⁹² “SCO Summit Opens in Beijing”, 07.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t940062.shtml, (Erişim Tarihi: 11.07.2014)

¹⁹³ “SCO accepts Afghanistan as observer, Turkey dialogue partner”, 07.06.2012, http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131637206.htm, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

barış ve güvenlik konularına değinilmiştir. Asya kıtasında ve dünya genelinde barış ve istikrarın temini için yoğun olarak, terörizm bağlamında kitle imha silahlarına erişim konusunda ve ayrılıkçılık hareketlerinin barışçıl yollarla bastırılması hakkında karşılıklı görüşler sunulmuştur. Asya’da 2004 yılındaki genel durum ise; politik ve ekonomik ayırım ve kültürel geleneklerde birlik şeklinde özetlenmiştir.¹⁹⁴

17 Haziran 2006 tarihinde, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev’in daveti akabinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, AİGK’nın Astana’da gerçekleşecek ikinci Zirve toplantısına katılmıştır.¹⁹⁵ Bölgesel işbirliği ve istikrarın sağlanması için barışçıl çözüm önerilerinin görüşüldüğü Zirve’de yaptığı konuşmada Hu Jintao, “ortak refah ve barış içinde harmanlanmış Asya” ifadesini kullanmıştır.¹⁹⁶

25 Ağustos 2008 tarihinde Astana’da gerçekleştirilen üye devletler üçüncü Dış İşleri Bakanları toplantısında ise; çok-kutuplu dünyada küreselleşme ile bilimsel ve teknolojik gelişmeye değinilmiştir. Birleşmiş Milletler’in barış ve güvenliğin sağlanması misyonunu Asya’da yürüten AİGK için, çok-terafı çabanın gerekliliğinin altı çizilmiştir. Bir üye devlette patlak veren ayrılıkçı eylemlerin, herhangi bir AİGK üyesi tarafından desteklenmemesi kararlaştırılmıştır. Güven Arttırıcı Önlemleri Asya’da uygulama konusundaki başarılarından ötürü; Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan’ın içinde bulunduğu ülkeler tebrik edilmiştir. Asya’da enerji güvenliğinin sağlanmasının da önemine dikkat çekilerek, bunun uzun vadede sürdürülebilir enerji kazancını beraberinde getireceğine işaret edilmiştir.¹⁹⁷ AİGK Dönem Başkanlığı’nın ise; 2010-2014 yılları arasında Türkiye’de olacağı açıklanmıştır.¹⁹⁸

12 Eylül 2012 tarihinde Astana’da gerçekleştirilen üye devletler dördüncü Dış İşleri Bakanları toplantısında da, Güven Arttırıcı Önlemleri Asya’da askeri-politik yönde uygulama konusu gündeme taşınmıştır. Terörist eylemlerin, yalnızca

¹⁹⁴ “Declaration of the Second Ministerial Meeting 2004”, 22 Ekim 2004, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁹⁵ Lin Li, “CICA summit convenes in Almaty”, 17 Haziran 2006, http://www.gov.cn/misc/2006-06/17/content_313075.htm, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁹⁶ Lin Li, “CICA summit convenes in Almaty”, 17 Haziran 2006, http://www.gov.cn/misc/2006-06/17/content_313075.htm, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁹⁷ “Declaration of the Third Ministerial Meeting 2008”, 25 Ağustos 2008, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

¹⁹⁸ “Declaration of the Fourth Ministerial Meeting 2012”, 12 Eylül 2012, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

bölgesel bütünlüğü değil, uluslararası güvenliği tehdit ettiği söylenmiştir. Terörizmin, yaşama hakkı, güvenlik gibi temel insan haklarının ihlali anlamına geldiği belirtilmiştir. Buna ek olarak, terörizmin, herhangi bir din, uyruk ya da etnik gurup ile ilişkilendirilemeyeceğinin de altı çizilmiştir.¹⁹⁹

5 Ekim 2012 tarihinde ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Cheng Guoping ve Kazakistan Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Kairat Sarbay,²⁰⁰ ÇHC- Kazakistan İşbirliği Komitesi'nin güvenlik işbirliğinin görüşüleceği 6. oturum toplantısı için Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir araya gelmişlerdir. Oturum öncesi iki ülke arasında karşılıklı bağlar, güvenlik işbirliği ile bölgesel ve uluslararası ortak endişe konuları görüşülmüştür. İki ülke arasında kurulmuş olan diplomatik bağın 20. yıldönümüne denk gelen bu görüşmede; Çin-Kazak İşbirliği Komitesi'nin dış ticaret hacmi bakımından güvenlik ile ekonomik anlamda da işbirliği sonucu karşılıklı fayda oranı yüksek bir işbirliği mekanizması olduğu ifade edilmiştir. Stratejik ortaklığın iki ülkenin güvenlik ve istikrarının yanında Orta Asya'nın güvenlik ve istikrarını da olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir.²⁰¹

2.3.2. Çin Halk Cumhuriyeti- Orta Asya Ülkeleri İkili İlişkileri (2003-2012)

2.3.2.1. Çin Halk Cumhuriyeti-Kırgızistan İkili İlişkileri (2003-2012)

Tablo 6. ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
60229	97220	222570	377923	9338	533028	419964	497645	516232

(2004) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

¹⁹⁹ “Declaration of the Fourth Ministerial Meeting 2012”, 12 Eylül 2012, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

²⁰⁰ “Kairat Sarybay Deputy Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan”, <http://2013.astanaforum.org/en/author/Kairat-Sarybay>, (Erişim Tarihi: 11.07.2014)

²⁰¹ “Consultations and the Sixth Session of the Security Cooperation Subcommittee of the China-Kazakhstan Cooperation Committee as well as Consultations between the Two Foreign Ministries in Kazakhstan”, 06.10.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gilb_664280/3180_64322/3182_664326/t978066.shtml, (Erişim Tarihi: 03.07.2014)

- (2006) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2007) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2008) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2009) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2010) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2011) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)
- (2012) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

28-29 Mayıs 2003 tarihlerinde ŞİÖ'nün 3. Zirve toplantısı için Moskova'da bulunan ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao ile Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev arasında gerçekleştirilen görüşmede, ikili ilişkiler konusuna ağırlık verilmiştir. İki devlet arasında politik güven sağlandığına dikkat çekilerek, devlet egemenliği, toprak bütünlüğü, güvenlik, ekonomi, ticaret ve ulaşım alanlarında işbirliğinin istikrarlı biçimde genişletildiği vurgulanmıştır. Hu Jintao'nun liderliği döneminde de 24 Haziran 2002 tarihinde iki ülke arasında imzalanan, Komşuluk ve Dostane İşbirliği Paketi'nin uygulanmaya devam edileceği söylenmiştir. Hu Jintao'nun Kırgızistan- ÇHC- Özbekistan arasında ticari anlamda bir yol inşa etme söylemine karşılık Askar Akayev, tarihi İpek Yolu'nun ÇHC ve Kırgızistan arasında ikili ilişkiler anlamında kalıcı temeli sembolize ettiğinin altını çizmiştir. Tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılması için Kırgızistan'ın yoğun çaba göstereceğini söylemiştir.²⁰²

16 Haziran 2004 tarihinde Hu Jintao, ŞİÖ'nün Taşkent Zirvesi için Özbekistan'a gerçekleştirdiği ziyarette, Askar Akayev ile de görüşme fırsatı yakalamıştır. ÇHC- Kırgızistan ekonomik ve ticari ilişkileri konusunda 2002 yılında iki ülke arasında imzalanan; Komşuluk ve Dostane İşbirliği Paketi'nin uygulanmaya devam edileceği bir kez daha söylenmiştir.²⁰³ Akayev, 11 Aralık 2001 tarihinde

²⁰² "Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan", 30.05.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t22929.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²⁰³ "President Hu Jintao Meets with Kyrgyz President Askar Akayev", 16.06.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t140258.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyeliği sonrası²⁰⁴ ÇHC'nin, sosyal ve ekonomik gelişme anlamında büyük yol kat ettiğini, Hu Jintao'ya yazılı olarak sunulan bir tebrik mektubu ile dile getirmiştir. Mektupta, ÇHC'nin DTÖ üyeliği ertesinde, kısa sürede serbest piyasa ekonomisini oluşturmadaki başarısına vurgu yapılmıştır. ÇHC tarafından uygulanmaya konan serbest piyasa sisteminin, Çin- Kırgız ikili ekonomik ilişkilerine de olumlu yönde etki etmesi temennisinde bulunulmuştur.²⁰⁵

9-10 Aralık 2004 tarihlerinde ÇHC Devlet Müşaviri Tang Jiaxuan, Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, Kırgızistan Başbakanı Tanayev ve Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Aitmatov arasında gerçekleştirilen görüşmede, ikili ilişkiler, bölgesel, uluslararası ortak endişe başlıkları irdelenmiştir. Kırgızistan Devleti'nin resmi daveti ertesinde gerçekleştirilen görüşmede Akayev, ÇHC ile 1992 yılında kurulan diplomatik ilişkiler sonrasında, iki devlet arasında başarılı biçimde geliştirilen politik, ekonomik, kültürel ve insani ilişkilere değinmiştir. Kırgızistan'ın gelecekteki gelişimi adına ÇHC ile karşılıklı işbirliğinin, Kırgızistan dış politikasının önceliği olduğunu vurgulamıştır. Kırgızistan'ın bölgesel güvenlik çerçevesinde ÇHC ile ikili ilişkilerini derinleştirmek istediğini söylemiştir. 2004 yılında Kırgızistan'ın ulusal çapta politik istikrar, ekonomik büyüme ve kademeli gelişim sağlaması neticesinde, bölgesel güvenlik anlamında da 2004 yılının önemli bir yıl olduğu belirtilmiştir. 10 Aralık 2004 günü de ÇHC ve Kırgızistan'ın hemfikir olduğu başlıklar olan; ÇHC- Kırgızistan yol inşası, hidrogüç transferi, sınır ticareti, ileri teknoloji transferi ve ekonomik işbirliği ile ilgili Çin- Kırgız Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.²⁰⁶

5 Temmuz 2005 günü ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, ŞİÖ'nün Pekin Zirvesi için ÇHC'nde bulunan Kırgızistan'ın yeni Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev ile görüşmüştür. Hu Jintao, ÇHC için Kırgızistan ile sağlanan ikili ilişkilerin öncelikli oluşuna vurgu yapmıştır. ÇHC'nin Kırgızistan'ı iyi komşu sıfatının yanı sıra stratejik

²⁰⁴ "MEMBER INFORMATION China and the WTO", http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm, (Erişim Tarihi: 14.08.2014)

²⁰⁵ "President Hu Jintao Meets with Kyrgyz President Askar Akayev", 16.06.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t140258.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²⁰⁶ "Tang Jiaxuan Meets with President Akayev and other Kyrgyz Leaders", 10.12.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t174790.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

partneri olarak gördüğünü de ifade etmiştir. Kurmanbek Bakiyev ise; Askar Akayev döneminde oluşturulan dostane işbirliği paralelinde imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmalarının uygulanmaya devam edeceğinin sinyalini vermiştir. Hu Jintao, Akayev döneminde Kırgızistan ile elde edilen yüksek ticaret hacmi ve karşılıklı yatırımları Bakiyev döneminde derinleştirme isteğini de dile getirmiştir. Kurmanbek Bakiyev de Kırgızistan'ın ulusal ekonomik gelişim ve istikrar sürecinde olduğunu ve ÇHC ile ulaşım gibi alanlarda altyapı inşasına öncelik vermeyi planladıklarından söz etmiştir. Görüşme, Orta Asya'nın bölgesel güvenliği ve istikrarının, ÇHC ve Kırgızistan için büyük önem taşıdığı konusundaki söylemler doğrultusunda sonlanmıştır.²⁰⁷

9 Temmuz 2006 günü ÇHC Ulusal Halk Kongresi Başkanı Wu Bangguo ile Kırgızistan Devlet Başkanı Kurmanbek Bakiyev arasında Pekin'de bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Wu Bangguo, ÇHC'nin Parlamenter anlamda Kırgızistan ile ikili ilişkileri derinleştirme isteğini dile getirmiştir. ÇHC Ulusal Halk Kongresi'nin, Kırgızistan Parlamentosu ile demokratik ve hukuksal dostane işbirliğine hazır olduğunu ifade etmiştir. Kurmanbek Bakiyev de Kırgızistan'ın ÇHC ile olan ikili işbirliğine hukuki statü kazandırılması konusuna olumlu baktığını söylemiştir.²⁰⁸

20 Temmuz 2007 tarihinde ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Li Hui ile Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Kadirbek Sarbaev arasında Pekin'de gerçekleştirilen görüşmede; Orta Asya'nın güvenliği irdelenmiştir. Li Hui, ÇHC'nin Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı güçlerle mücadele konusunda Kırgızistan ile işbirliği yapma isteğini yinelemiştir. Kadirbek Sarbaev de Kırgızistan'ın her zaman Tek-Çin politikasını benimsediğini söyleyerek, konu ile ilgili ikili işbirliğine açık olduklarını vurgulamıştır.²⁰⁹

²⁰⁷ “Hu Jintao Meets with Kyrgyz Acting President Kurmanbek Bakiyev”, 05.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t202788.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²⁰⁸ “Wu Bangguo Meets with Kyrgyz President Bakiyev”, 10.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t257628.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²⁰⁹ “Assistant Foreign Minister Li Hui and Visiting Deputy Foreign Minister of Kyrgyzstan Sarbaev Hold Consultation between Foreign Ministries of Two Countries”, 20.06.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t332679.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

14 Ağustos 2007 tarihinde Hu Jintao ile Kurmanbek Bakiyev, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Hu Jintao, Kırgızistan ile ikili ilişkilerde politik güven sağlandığına işaret etmiş ve Kırgızistan Devleti ile ticari, ekonomik, kültürel ve güvenlik boyutunda geliştirilen işbirliğinin olumlu sonuçlar verdiğini belirtmiştir. ŞİÖ çatısında Orta Asya Devletleri ile geliştirilen çok-terafli işbirliğinin de ÇHC- Kırgızistan ikili ilişkilerini olumlu yönde etkilediğinin altını çizmiştir. Tayvan meselesinde her zaman egemenlik, güvenlik ve ekonomik anlamda destek olduğu Kırgızistan'ın yardımını istemiştir. ÇHC'nin Kırgızistan ile bölgesel yatırım alanlarını ve teknolojik işbirliğini derinleştirme düşüncesini de dile getirmiştir. Kurmanbek Bakiyev de Kırgızistan'ın ÇHC ile ikili işbirliğini, enerji ve doğal kaynakların transferi boyutuna taşıma isteğini açıklamıştır. Görüşme sonunda ÇHC ve Kırgızistan tarafından, ekonomi, teknoloji, altyapı inşası konularında ve Orta Asya'daki güvenlik boyutunda bölgesel uyuşturucu trafiğini önlemeye yönelik anlaşmalar imzalanmıştır.²¹⁰

14 Haziran 2011 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao ile Kırgızistan'ın yeni Devlet Başkanı Roza Otunbayeva, Kazakistan'ın başkenti Astana'da bir araya gelmişlerdir. Otunbayeva, Bakiyev döneminde ÇHC ile geliştirilen dostane işbirliğinin, kendi Devlet Başkanlığı döneminde de süreceğine işaret etmiştir. Hu Jintao görüşme sürecinde, ÇHC'nin Kırgızistan ile ikili işbirliğini; iki devlet arasında yapılması planlanan demiryolu, karayolu inşası ve elektrik üretimi konularında da geliştirme isteğini açıklamıştır. Roza Otunbayeva da Kırgızistan'ın ÇHC'ni yalnızca iyi komşu statüsünde değerlendirmediklerini, aynı zamanda ÇHC'ni bölgedeki en samimi ve güvenilir komşuları olarak değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Bir diğer deyişle, iki devlet arasında ÇHC tarafından yapılması önerilen demiryolu, karayolu inşası ve elektrik üretimi konularına sıcak baktıklarını söylemiştir.²¹¹

5 Haziran 2012 tarihinde Hu Jintao, Kırgızistan'ın yeni Devlet Başkanı Almazbek Atambayev ile Pekin'deki ŞİÖ Zirvesi için bir araya gelmiştir. İkili

²¹⁰ "President Hu Jintao Holds Talks with Kyrgyz President Bakiyev", 16.08.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t352088.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²¹¹ "President Hu Jintao Meets with Kyrgyz Counterpart Otunbayeva", 15.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t832084.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

ilişkiler konusunda sağlanan olumlu gelişmelere değinildikten sonra Hu Jintao, gelecekteki Çin- Kırgız ikili ilişkilerine yön verecek bir önerge sunmuştur. Beş maddeden oluşan önergede ilk olarak; ÇHC- Kırgızistan- Özbekistan sınır ötesi altyapı inşası, ikinci olarak Kırgızistan'ın güç şebekesinin yenilenmesi ve bu bağlamda ÇHC- Kırgızistan hidrogüç projesinin geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Üçüncü olarak da iki ülke arasındaki yatırım alanlarının genişletilmesi konu edilmiştir. ÇHC lideri Hu Jintao tarafından sunulan önergenin dördüncü maddesinde ise; yerel gelişme çerçevesinde stratejik koordinasyon ve sınırdaş bölgelerde bu anlamda işbirliğinden bahsedilmiştir. Önergenin son maddesini ise; sınır güvenliği ve terör karşıtlığı konularında işbirliğinin derinleştirilmesi oluşturmuştur. Almazbek Atambayev de ÇHC ile geliştirilen diplomatik ilişkilerin 20. yılı paralelinde Hu Jintao'nun önergesi ile ilgili olarak: “iyi bir komşunun, ağabeyden daha iyi olduğunu” söylemiştir. Görüşme sonunda ÇHC ve Kırgızistan Devleti arasında ikili işbirliği kapsamı ile ilgili Ortak Deklarasyon imzalanmıştır.²¹²

31 Temmuz 2012 tarihinde ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Cheng Guoping ile Kırgızistan Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Otorbayev Motoyovich, 9. Çin- Kırgız Ekonomik ve Ticari İşbirliği Komite Toplantısı kapsamında Pekin'de bir araya gelmişlerdir. Kırgızistan'ın bağımsızlığının ÇHC tarafından tanınması sonrasında iki ülke arasında geliştirilen politik güven ve işbirliği alanları değerlendirilmiştir. Kırgızistan, ÇHC ile ikili ilişkiler geliştirmenin, diplomatik öncelikleri olduğunu yinelemiştir.²¹³

2 Eylül 2012 tarihinde ÇHC Başbakanı Wen Jiabao, Kırgızistan Devlet Başkanı Almazbek Atambayev'in de aralarında bulunduğu birkaç ülkenin yüksek mevkideki isimleri ile görüşmüştür. ÇHC'nde 2. Çin-Avrasya Fuar'ı olarak adlandırılan görüşmede Jiabao, Almazbek Atambayev'e karayolları, zirai, ticari yatırımlar ve güvenlik anlamında geliştirilen işbirliği ile ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. ŞİÖ çatısında, Orta Asya'da çok- taraflı işbirliği için Kırgızistan'ın ŞİÖ

²¹² “Hu Jintao Holds Talks with President of Kyrgyzstan Atambayev”, 05.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t939608.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²¹³ “Vice Foreign Minister Cheng Guoping Meets with Kyrgyzstan's Deputy Foreign Minister Otorbayev”, 31.07.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t957889.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

Dönem Başkanlığını desteklediklerini ifade etmiştir. Almazbek Atambayev de Wen Jiabao'nun sözleri karşısında, ikili işbirliğindeki kazançların iki taraf için de dengede olduğunun altını çizmiştir.²¹⁴

10 Eylül 2012 günü ÇHC Başbakan Yardımcısı Hui Liangyu, Bişkek'de Almazbek Atambayev ile görüşmüştür. ÇHC'nin reformlar ve dışa açılma politikası ile ziraat gibi çeşitli alanlardaki başarıları konuşulmuştur. Atambayev, ÇHC'nden Kırgızistan'a yatırımda bulunmasını istemiştir. Görüşmede, Çin- Kırgız ekonomik, ticari, zirai ve su kaynaklarının korunmasına yönelik işbirliği kapsamının derinleştirilmesi planlanmıştır.²¹⁵

2.3.2.2. Çin Halk Cumhuriyeti-Özbekistan İkili İlişkileri (2003-2012)

Tablo 7. ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
57551	68056	97209	112819	160670	192087	248327	216661	287519

(2004) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2006) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2007) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2008) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2009) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2010) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2011) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2012) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

²¹⁴ “Premier Wen Jiabao Meets with Foreign Dignitaries Attending Second China-Eurasia Expo”, 02.09.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t966783.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

²¹⁵ “Hui Liangyu Meets with Kyrgyz President Atambayev”, 10.09.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t969876.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

28-29 Mayıs 2003 tarihlerinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao ile Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov arasında, Moskova'da ŞİÖ'nün 3. Zirve toplantısı sırasında, karşılıklı ikili diplomatik ilişkiler konusunda bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Hu Jintao, Özbekistan ile uzun vadeli, istikrarlı, dostane ve karşılıklı fayda sağlanan işbirliğine dikkat çekmiştir. Uluslararası ilişkilerin değişken ve tutarsız durumuna rağmen, Özbekistan ile dostane komşuluk ilişkilerinin gelecekte de süreceğine yönelik inancını dile getirmiştir. İslam Kerimov da ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde önemli bir rol oynadığını ve ÇHC'nin Orta Asya ile derinleştirmekte olduğu diplomatik ilişkilerinin, küresel anlamda yankı yaptığını söylemiştir. Özbekistan ve ÇHC'nin karşılıklı olarak alacağı risklerle, ulaşım, vb. alanlarda işbirliği hususunda yeni başarılar elde edilmesini temenni etmiştir.²¹⁶

14 Haziran 2004 tarihinde Hu Jintao, Özbekistan'ın başkenti Taşkent'e resmi bir ziyarette bulunmuştur. ŞİÖ Zirvesi'ne katılımının yanı sıra İslam Kerimov ile görüşen Hu Jintao, iki ülke arasında geliştirilen derin ticari ortaklık hakkında yazılı bir açıklama yapmıştır. Ziyaretin gerçekleştiği 2004 yılından 12 yıl önce kurulan diplomatik ilişkilerden beri ekonomi, ticaret, politika, ulaşım, eğitim, kültür, bilim ve teknoloji dallarında sağlanan dostane işbirliğinden de söz etmiştir.²¹⁷

24 Şubat 2005 tarihinde ÇHC Dış İşleri Bakanı Li Zhaoxing, ŞİÖ Dış İşleri Bakanları Konsey toplantısı için gittiği Astana'da, Özbekistan Dış İşleri Bakanı Elyor Ganiev ile de görüşmüştür. Karşılıklı işbirliği neticesinde elde edilen olumlu sonuçlar görüşülmüştür. Özbekistan, Tayvan'ın bağımsızlığı konusunda, ÇHC ile hemfikir olduğunu yani bağımsızlık hareketini desteklemediğini söylemiştir. ŞİÖ bünyesinde Orta Asya'nın güvenliği adına çok- taraflı işbirliği konusunda da karşılıklı düşünceler sunulmuştur.²¹⁸

²¹⁶ "Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan", 30.05.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t22948.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²¹⁷ "Hu Jintao Arrives in Tashkent for a State Visit to the Republic of Uzbekistan", 15.06.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t139442.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²¹⁸ "Li Zhaoxing Meets with Foreign Minister Kasymzhomart Tokayev of Kazakhstan and Deputy Prime Minister and Foreign Minister Elyor Ganiev of Uzbekistan", 25.02.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t185166.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

5 Temmuz 2005 günü Hu Jintao, ŞİÖ Zirvesi için Pekin’de bulunan İslam Kerimov ile görüşme fırsatı bulmuştur. Haziran 2005’te Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov’un Pekin ziyaretinde imzalanan ÇHC- Özbekistan Dostluk ve İşbirliği Ortaklık Anlaşması’nın büyük bir başarı olduğu vurgulanmıştır. Hu Jintao, ÇHC’nin her zaman Özbekistan ve diğer Orta Asya Devletlerinin gelişimlerini desteklediğini ve ulusal güvenlik, bölgesel barış ile bölgesel istikrar konularındaki çabalarında işbirliğine açık olduklarını belirtmiştir.²¹⁹

14 Haziran 2006 tarihinde İslam Kerimov, 6. ŞİÖ Üye Devletler Devlet Başkanları Toplantısı bağlamında resmi ziyarette bulunduğu Şanghay’da Hu Jintao ile görüşmüştür. 2005’te imzalanan ÇHC- Özbekistan Dostluk ve İşbirliği Ortaklık Anlaşması’nın, ikili politik işbirliği ve küresel barışa hizmet edecek bölgesel barış konusunda başarılı olduğu saptanmıştır. Hu Jintao, ekonomik, ticaret ve enerji sektörlerinde işbirliği geliştirme isteğini de dile getirmiştir. ÇHC’nin Özbekistan ile ikili ilişkilerini her zaman sürdürme taraftarı olduğunu belirtmiştir. Özbekistan ile ÇHC’nin Doğu Türkistan’daki ayrılıkçı guruplar dahil olmak üzere ortak çıkarlarının; bölgesel terörle mücadele olduğunun altı çizilmiştir. Özbekistan’ın bölgedeki Anti-Terör Ajansı’na ev sahipliği yapan bir ülke olarak, bölgesel istikrar paralelinde üzerine düşen rolü üstlendiği konuşulmuştur. Hu Jintao, ÇHC’nin, Özbekistan Anti-Terör Ajansı İdari Komitesi’ne gerekli desteği vermeye gönüllü olduğunu gündeme getirmiştir.²²⁰

2 Kasım 2007 günü Özbekistan’ın başkenti Taşkent’de İslam Kerimov ve ÇHC Başbakanı Wen Jiabao bir araya gelmişlerdir. İslam Kerimov, ÇKP’nin 17. Ulusal Kongresi’nde pekiştirilen sosyalist yönetim anlayışı ve ÇHC’nin dünya barışına katkıları hakkında ÇHC’ni kutlamıştır. Kerimov, sosyalist ve ekonomik gelişme konularında da ÇHC’ne işbirliği ile ilgili olumlu mesajlar vermiştir. Enerji ve teknoloji alanlarında da işbirliği geliştirmeyi umduklarını eklemiştir. ÇHC Başbakanı Wen Jiabao da Orta Asya’nın bölgesel güvenlik ve istikrarının, yalnızca

²¹⁹ “Hu Jintao Meets with Uzbek President Islam Abduganiyevich Karimov”, 05.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjlb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t202782.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²²⁰ “President Hu Jintao Meets with Uzbek President Karimov”, 14.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjlb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t258227.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

bölgede bulunan devletler tarafından sağlanabileceğini eklemiştir.²²¹

Özbekistan Başbakanı Şevket Mirziyoev'in daveti üzerine, 3 Kasım 2007 tarihinde ÇHC Başbakanı Wen Jiabao, ÇHC'ne resmi ziyarette bulunmuştur. İkili ilişkiler ve bölgesel meselelerin görüşüldüğü toplantıda, yeni bir karşılıklı işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Yeni anlaşmanın görüşmesi esnasında, 2005'te imzalanan ÇHC- Özbekistan Dostluk ve İşbirliği Ortaklık Anlaşması'nın kapsamı derinleştirilmiştir. ÇHC ve Özbekistan arasında hükümet departmanlarında yüksek mevki koordinasyonu karara bağlanmıştır. Mirziyoev, ÇHC'nin ulusal bütünlüğü konusunda Özbekistan'ın her zaman müttefiki olduğunu belirtmiştir. Tayvan'ın ÇHC yönetimi altındaki bir bölge oluşundan dolayı, ÇHC'nin onayı olmadan herhangi bir bölgesel ya da uluslararası örgüte üyeliğine de karşı olduklarını eklemiştir. Jiabao da Özbekistan'ın ulusal bütünlüğü konusunda insan hakları söylemi ile gerçekleşecek herhangi bir ayrılıkçı harekete karşı olduklarını söylemiştir. ÇHC ve Özbekistan, herhangi bir üçüncü devletin, birbirlerinin egemenlik ve güvenliklerini tehdit edecek yapılanmalarına kendi ülkelerinde izin vermeme kararını da almışlardır. Bölge devletleri ile çok yönlü işbirliği konusunda hemfikir olan ÇHC ve Özbekistan, terörizm ve ayrılıkçılığın Orta Asya'nın refahı karşısında ciddi bir tehlike oluşturduğu kanaatiyle ŞİÖ'nün Terörle Mücadele Konvansiyonu çatısında anti-terör çalışmalarına hız vermede uzlaşmışlardır. Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareket, Hizb-ut-Tahrir ve Özbekistan İslam Hareketi'ne karşı geliştirilecek anti-terör projelerinin uluslararası önemine de işaret edilmiştir. Ticari işbirliği başlığında ÇHC- Özbekistan Ekonomi ve Ticaret İşbirliği Komitesi'nin etkinliğini artırma kararı alınmıştır. Enerji, ulaşım, ziraat, kimya endüstrisi ve altyapı çalışmalarında karşılıklı fayda sağlanması temennisiyle işbirliğini derinleştirmede de anlaşılmıştır. Çinli ve Kazak yatırımcıları teşvik edecek ticari ortaklık mevzusu da görüşülmüştür.²²²

²²¹ "Uzbek President Karimov Meets with Wen Jiabao", 03.11.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t378330.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²²² "Joint Communiqué Between The Government of the People's Republic of China And The Government of the Republic of Uzbekistan", 03.11.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t386405.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

ÇHC- Kırgızistan- Özbekistan demiryolunun mümkün olan en kısa sürede aktive edilmesi, önemli bir başlık olarak saptanmıştır. Özbekistan topraklarında yer alan enerji ve doğal kaynaklar konusunda ÇHC'ne AR-GE faaliyetlerinde izin verilmiştir. Eğitim, bilim, sağlık, kültür, teknoloji, spor, turizm, karşılıklı araştırma enstitüleri kurma gibi konu başlıklarında da işbirliği karara bağlanmıştır. Son olarak münazara edilen konularla ilgili; Beş Yıllık Hareket Planı oluşturulmuştur. Ağustos 2007'de, ŞİÖ üyeleri tarafından Bişkek'te imzalanan Uzun Dönem İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması'nın, ŞİÖ'nün yeni mihenktaşı olduğunun da altı çizilmiştir.²²³

ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Li Hui ile Özbekistan Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Bahtiyar İslamov, Taşkent'de 22 Aralık 2008 tarihinde, Çin- Özbek diplomatik ilişkileri ve ŞİÖ çatısındaki çok- taraflı stratejik ortaklık hakkında görüşmüşlerdir. Ekonomi, ticaret, enerji, güvenlik ve insani ilişkiler başlıklarında işbirliği ve yakın temas sağlanması gündeme getirilmiştir.²²⁴

13 Aralık 2009 günü ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao ile Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov, Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir görüşme gerçekleştirmişlerdir. Hu Jintao, ÇHC'nin her zaman Orta Asya'da önemli bir müttefiki olarak kabul ettiği Özbekistan ile uzun- vadeli ilişkilerini gerçekleştirmek istediğini dile getirmiştir. Rasyonel ikili ilişkiler ve işbirliği konusunda ÇHC'nin, ÇHC- Orta Asya doğalgaz boru hattını işlevselleştirmek için Özbekistan ile koordinasyona hazır olduğunu dile getirmiştir. İkili ilişkiler boyutunda Özbekistan topraklarında yer alan doğalgaz ve petrol çalışma sahalarında Özbekistan ile karşılıklı anlaşmalar yapmaya ve Özbekistan'daki maden kaynaklarının Ar-Ge çalışmaları ve işlenmesi için de işbirliğine açık olduklarını vurgulamıştır. Uzun vadeli, istikrarlı ve ikili çıkar sağlanan ticari anlaşmaların da pekiştirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. ÇHC- Özbekistan Ekonomi ve Ticaret İşbirliği Komisyonu'nun tam anlamıyla yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğini işaret etmiştir. Ekonomi, ticaret, ulaşım, telekomünikasyon, hafif sanayi ve ziraat

²²³ “Joint Communiqué Between The Government of the People's Republic of China And The Government of the Republic of Uzbekistan”, 03.11.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t386405.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²²⁴ “Vice Foreign Minister Li Hui Holds Consultation with Uzbek Deputy Foreign Minister Islamov”, 22.12.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t529148.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

çerçevesinde işbirliğinin geliştirilmesine önem verilmesini istemiştir. Orta Asya'daki ciddi güvenlik tehdidi ile istikrarsız konuma dikkat çeken Hu Jintao, ÇHC ve Özbekistan'ın bölgenin güvenliğinin yanı sıra, kendi ulusal güvenlikleri adına da başta ŞİÖ olmak üzere karşılıklı işbirliği platformlarında rol almaları gerektiğini savunmuştur. ŞİÖ'nün dönem başkanı olan Özbekistan'ı, örgütün gelişimi için öneriler hazırlaması nedeniyle değerli çabalarını takdir etmiştir.²²⁵

İslam Kerimov ise; 2009 yılının başında Rusya Federasyonu'nun orta-batı kesiminde yer alan ve ülkenin önde gelen ağır sanayi merkezlerinden biri olan Yekaterinburg şehrinde yapılan ÇHC- Özbekistan görüşmesi sonrasında, ikili ilişkilerin yeni bir boyut kazandığını söylemiştir. ÇHC- Özbekistan karşılıklı ticaret hacminin de Yekaterinburg görüşmesi sonrasında hızlı artışından bahsetmiştir. Doğalgaz ve maden endüstrisinde kapsamlı işbirliği çağrısında bulunmuştur. Kerimov, 2009 yılında içinde bulunulan uluslararası ekonomik krizle ilgili ÇHC hükümetinin, uluslararası ekonomik krizin aşılmasında etkin önlemler uygulamaya koyuşunu takdir etmiştir. ÇHC ekonomisinin, küresel ekonomiyi etkileyen önemli bir faktör olduğunu da sözlerine eklemiştir. ÇHC'nin ulusal bütünlüğü adına Tayvan ve Tibet'in bağımsızlık hareketlerini desteklemediklerini de belirtmiştir.²²⁶

19 Nisan 2011 tarihinde Hu Jintao, İslam Kerimov ile Pekin'de görüşmüştür. ÇHC- Özbekistan dostane işbirliği adına yeni bir dönem açılacağı ifade edilmiştir. Hu Jintao, Özbekistan ile ilk diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından beri geçen 19 yıl içinde, 2004 yılında imzalanan ÇHC- Özbekistan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde işbirliğinin yüksek politik güven ile yakın koordinasyon seviyesine taşındığını söylemiştir. İslam Kerimov ise; her zaman güvenilir işbirliği ortağı olarak gördükleri ve ekonomik ile sosyal gelişimleri adına Özbekistan'a destek veren ÇHC ile karşılıklı işbirliğini daha yeni bir boyuta taşıma isteklerini dile getirmiştir. Hu Jintao da konu ile ilgili olarak beş maddelik bir önerge sunmuştur:²²⁷

²²⁵ "Chinese President Hu Jintao Meets with His Uzbek Counterpart Karimov", 14. 12. 2009, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t645694.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²²⁶ "Chinese President Hu Jintao Meets with His Uzbek Counterpart Karimov", 14. 12. 2009, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862199.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²²⁷ "Hu Jintao Holds Talks with Uzbek Counterpart", 19.04.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t817071.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

1. İkili işbirliği mekanizmasının, hükümetler ve idari kadrolar arası politik güven ile eşzamanlı yürütülmesi istenmiştir.
2. Pragmatik işbirliği adına karşılıklı ticaret hacmi, enerji konularında işbirliğinin desteklenmesi gündeme gelmiştir. Ulaşım ve telekomünikasyon konularında anahtar bölgelerde de işbirliğine ağırlık verilmesi görüşülmüştür. Karşılıklı yatırım yapılacak alanların genişletilmesi çağrısında bulunulmuştur.
3. ÇHC ve Özbekistan'ın ikili ve çok- taraflı olarak, bölgedeki terörizm ve ayrılıkçılık hareketleri karşısında; güvenlik alanındaki işbirliğini geliştirmeleri kararlaştırılmıştır. Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı guruplarla ve ulus-ötesi organize suçla mücadele konularında da karşılıklı düşünceler irdelenmiştir.
4. Çin- Özbek halkları arasında kültürel işbirliğinin genişletilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
5. ÇHC ve Özbekistan'ın çok-taraflı koordinasyon çatılarında birbirlerini desteklemeleri gerektiği vurgulanmıştır. ÇHC, Özbekistan'ın DTÖ'ne girişini desteklediğini eklemiştir. BM ve ŞİÖ çatılarında da bölgesel barış ve küresel istikrar isteklerinden ötürü, ikili işbirliğini derinleştirme hususunda anlaşmaya varmışlardır.

ÇHC ve Özbekistan arasında görüşme sonunda; 19 Nisan 2011 tarihli Karşılıklı İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

22 Eylül 2011 tarihinde ÇHC Ulusal Halk Kongresi Komite Başkanı Wu Bangguo'nun, Özbekistan Yüksek Meclisi'ne sunduğu konuşma metninde; gelişmekte olan dünyada, ÇHC- Orta Asya Devletleri arasında yüksek mevkide inşa edilecek dostane komşuluk ilişkilerinin ve karşılıklı fayda sağlanan işbirliğinin giderek daha acil ve stratejik olduğunun altı çizilmiştir. Wu Bangguo, Orta Asya ziyareti esnasında geleneksel dostluk ilişkilerinin pekiştirilmesine vurgu yapmıştır. Özbekistan'da bulunduğu 22 Eylül 2011 tarihinde Wu Bangguo, konu ile ilgili üç maddelik bir önerge sunmuştur.²²⁸

²²⁸ “Wu Bangguo Raises Three Proposals on Developing Ties between China, Central Asian Countries”, 22.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862196.shtml. (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

1. Wu Bangguo, ÇHC ve Orta Asya Devletleri'nin birbirlerinin egemenlik, güvenlik ve gelişimleri karşısında tehdit oluşturacak konularda karşılıklı işbirliği içinde olmalarını istemiştir.
2. ÇHC ve Orta Asya Devletleri arasındaki ekonomik bağların kuvvetlendirilmesi ve temiz (geri dönüştürülebilir) enerji konusunda aktif işbirliğinin görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Petrol ve doğalgaz kaynaklarındaki faaliyetler konusunda Özbekistan'a işbirliğinin derinleştirilmesi çağrısında bulunulmuştur. ÇHC- Özbekistan sınır bölgelerinde işbirliğinin derinleştirilmesi de görüşülmüştür. Bölgesel ekonomik entegrasyon sürecinin hızlandırılması konusunda uzlaşmıştır.
3. Düzenli olarak anti-terör faaliyetlerinde bulunulması ve bölgesel terör, ayrımcılık ve silah kaçakçılığına karşı ise; çeşitli işbirliği platformlarının geliştirilmesi konularında uzlaşmıştır. Bangguo, ŞİÖ'nün kuruluşundan beri geçen 10 yıllık süreçte, Orta Asya'da sağlanan bölgesel gelişimler ışığında, gelecekte bölgesel barışın garanti olduğunu belirtmiştir. ŞİÖ'nü uyumlu bir bölgesel işbirliği yapılanması haline getirmek için ÇHC'nin, örgüte üye tüm devletlerle işbirliğine açık olduğunu işaret etmiştir.

Wu Bangguo, 22 Eylül 2011 tarihinde Özbekistan Yüksek Meclisi'ne sunduğu konuşma metnine önemli bir bölüm daha eklemiştir. Bu bölümde Bangguo, ÇHC'nin gelişiminin, bölgedeki komşu devletler için bir tehdit unsuru oluşturmayacağını vurgulamıştır. Aksine ÇHC'nin ulusal gelişiminin, komşu devletlerle derinleştireceği işbirliğini simgelediğini savunmuştur. ÇHC'nin her zaman bölgesel ve küresel barışı desteklediğini ve destekleyeceğini de eklemiştir. ÇHC'nin dünyadaki en çok komşusu olan ülkelerden biri olduğunu söyleyerek, her zaman dostane komşuluk ilişkilerine önem vereceklerinin altını çizmiştir. ÇHC'nin iyi komşuluk prensibinin temellerini üç maddede sıralamıştır. İlk olarak, politik anlamda karşılıklı saygının öneminden bahsetmiştir. Küçük- büyük, güçlü- zayıf, zengin- fakir oluşuna bakılmaksızın, tüm komşu devletlere eşit muamele yapıldığını söylemiştir. Tüm Orta Asya Devletleri ile işbirliği ve dostluk anlaşmalarının imzalanmasına çalıştıklarını vurgulamıştır.²²⁹

²²⁹ “Wu Bangguo Says China's Development Poses Neither Trouble Nor Threat”,22.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862199.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

İkinci olarak da barış ve sükunetin iyi komşuluk ilişkileri için öneminden söz etmiştir. ÇHC'nin karşılıklı güven esasına dayanan bir güvenlik konsepti ile savunmacı bir ulusal savunma politikası izlediğini ifade etmiştir. Karşılıklı fayda sağlanan, adil ve işbirlikçi tutumun, askeri güvenin ve komşu ülkelerle karşılıklı diyalogun kapısını araladığını işaret etmiştir. Sınırdaki askerlerin, Orta Asya Devletleri ile karşılıklı olarak diyalog süreçleri başladığından beri ikili olarak azaltıldığını eklemiştir. Son olarak, iyi komşuluk ilişkilerinde ortak gelişimin önemine vurgu yapmıştır. Karşılıklı faydacı işbirliği sürecinde, ikili ticaret hacminin geliştirilmesi amaçlanırken ÇHC'nin, komşu devletlerle ithalat oranını arttırdığını belirtmiştir. Bu şekilde ÇHC'nin kısa bir süre içinde Asya'nın en büyük ithalat pazarı olduğu da ifade edilmiştir. ÇHC'nin, komşu devletlerin yerel ekonomik ve sosyal gelişimine aktif destek veren Çinli girişimcileri, bölgeye yapacakları yatırımlar konusunda desteklediğine de değinilmiştir. ÇHC'nin Asya'daki ekonomik gelişim konusunda önemli katkılarda bulunduğunu ve bu sayede Asya'nın gelişmekte olan ekonomilerinin, dünya çapında gelişmekte olan en dinamik ekonomik blok olarak tanındığını belirtmiştir. ÇHC'nin temel çıkarları ve güçlenen ulusal yapısı doğrultusunda, barışçıl gelişme yolunu tercih etmeye devam edeceği hakkındaki sözlerini yinelemiştir.²³⁰

26 Ekim 2011 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Yardımcısı Xi Jinping, Pekin'de Özbekistan Başbakan Yardımcısı Rustam Azimov ve ÇHC- Özbekistan Devletlerarası İşbirliği ve Komite Eşbaşkanı ile görüşmüştür. Xi Jinping, Özbekistan ile ikili ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından beri geçen 20 yıl içinde; ekonomik, ticari, kültürel ve güvenlik boyutunda dostane işbirliğinde aşama kat edildiğine değinmiştir. Orta Asya'nın güvenlik ve istikrarı sonucu Özbekistan ile el ele verilmesi sonucu dünya barışına da katkı yapıldığı belirtilmiştir. ÇHC ve Özbekistan'ın iyi komşuluk ilişkilerinin uzun-vadede devam etmesinin iki devletin de menfaatine olduğu söylenmiştir. ÇHC Devlet Başkanı Yardımcısı Xi Jinping, ÇHC- Özbekistan Devletlerarası İşbirliği Komitesi'nin kurulmasının önemine dikkat çekerek, komitenin planlama, koordinasyon ve işbirliği departmanlarında iki tarafın da

²³⁰ "Wu Bangguo Raises Three Proposals on Developing Ties between China, Central Asian Countries", 22.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862199.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

üzerine düşen rolü tam anlamıyla yerine getirmesi gerektiğini söylemiştir. Özbekistan Başbakan Yardımcısı Rustam Azimov da konu ile ilgili olarak Özbekistan'ın, komitede üzerine düşen görevleri üstlenmeye istekli olduğunu dile getirmiştir.²³¹

10 Mayıs 2012 tarihinde ÇHC Dış İşleri Bakanı Yang Jiechi ile Özbekistan Dış İşleri Bakanı Abdülaziz Kamilov, Pekin'de ŞİÖ Dış İşleri Bakanları Konsey toplantısı esnasında bir araya gelmişlerdir. Yapılan ikili görüşmede; karşılıklı diplomatik ilişkilerdeki gelişmeler göz önünde bulundurulurken, ikili ilişkilerde yeni bir döneme girileceğinin sinyali verilmiştir.²³²

31 Mayıs 2012 tarihinde Pekin'de bir araya gelen ÇHC Dış İşleri Bakanı Cheng Guoping ile Özbekistan Dış Ekonomik İlişkiler ve Ticaret Bakanı Elyor Ganiev arasında yapılan görüşmede; karşılıklı dostane işbirliği paralelinde konuşulmuştur. Elyor Ganiev, ÇHC'nin ŞİÖ Dönem Başkanlığı süresince gösterdiği yoğun çabadan ötürü Özbekistan'ın memnuniyetini dile getirmiştir.²³³

6 Haziran 2012 günü Hu Jintao, ŞİÖ Zirvesi için Pekin'de bulunan İslam Kerimov ile görüşmüştür. ÇHC ve Özbekistan, karşılıklı dostane ilişkileri, stratejik ortaklık seviyesine taşıma konusunda anlaşmışlardır. Hu Jintao, Özbekistan ile ilk diplomatik ilişkilerin kurulduğu süreden beri geçen yıllar içinde geliştirilen karşılıklı politik güvenin, geliştirilecek stratejik ortaklık ile gelecekte daha sağlam bir zeminde derinleşebileceğini söylemiştir. Hu Jintao, konu ile ilgili olarak İslam Kerimov'a dört maddelik bir önerge sunmuştur.²³⁴

²³¹ "Xi Jinping Meets with Uzbek First Vice Prime Minister Azimov", 26.10.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t871612.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²³² "Foreign Minister Yang Jiechi Meets with His Uzbekistan Counterpart Kamilov", 10.05.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t932212.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²³³ "Vice Foreign Minister Cheng Guoping Meets with Minister of Foreign Economic Relations, Investments and Trade of Uzbekistan Elyor Ganiev", 31.05.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t939010.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

²³⁴ "Hu Jintao Holds Talks with Uzbek President" Karimov, 06.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t939578.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

1. ÇHC ve Özbekistan'ın karşılıklı politik güven çatısında birbirlerinin gelişmelerini desteklemeleri ve iki devletin bölgesel ile uluslararası ortak sorun başlıkları hakkında yakın temas ile işbirliği sağlamalarını istemiştir.
2. Ekonomik ve ticari işbirliğinin, uzun- vadeli ticari ticari anlaşmalarla güvenceye alınması gerektiğini belirtmiştir. Enerji konusunda işbirliğinin derinleştirilmesi gerekliliğine de değinmiştir. İleri teknoloji konusunda işbirliği ve ortak ekonomi bölgeleri, ekonomik ve teknolojik gelişme sahaları ve altyapı çalışmalarının hızlı bir şekilde uygulanmaya başlanması gerektiğini savunmuştur.
3. Bölgesel terörizm ve ayrılıkçılık hareketleri karşısında ortak hukuki çalışmalarda bulunulması ve güvenlik alanında işbirliğinden söz edilmiştir.
4. ÇHC ve Özbekistan arasında kuşaktan kuşağa aktarılacak en önemli işbirliği platformu olan kültürel anlamda işbirliğinin derinleştirilmesi gerektiğini söylemiştir.

Özbekistan Devlet Başkanı İslam Kerimov da sunulan önerge karşısında; ÇHC ile eşitlik, güven ve karşılıklı iç işlerine karışmama esasına dayanan dostluk ve işbirliklerinin, stratejik ortaklık seviyesine taşınmasının Orta Asya'da kalıcı barışı ve uzun-vadeli gelişimi beraberinde getireceğini ifade etmiştir. Özbekistan'ın ÇHC ile ekonomi, enerji, ortak yatırımlar, petrol ve doğalgaz boru hatları inşa projeleri, maden endüstrisi ve havacılık sanayiinde işbirliği temellerini geliştirme isteğinden de bahsetmiştir. Görüşme sonunda iki lider, Karşılıklı Stratejik Partnerlik Ortak Deklarasyonu'na imza atmışlardır.

12 Eylül 2012 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Yardımcısı Hui Liangyu, Özbekistan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Özbekistan Başkanlık Sarayı'nda görüşen ikili, Çin- Özbek stratejik ortaklığına değinmiştir. Liangyu, Özbekistan'ın politik ve sosyal istikrar sağladığını, etnik ve dini uyum yakaladığını ve ekonomik gelişme kat ettiğini vurgulamıştır. Kerimov da güvenilir stratejik partnerleri olarak gördükleri ÇHC ile geliştirilecek stratejik işbirliği ile ilgili istekliliklerini belirtmiştir. ÇHC'nin yaptığı reformlar ve açık- kapı politikası ile ekonomik ve zirai anlamda büyük yol aldığı şeklindeki sözlerini yinelemiştir. ÇHC'nin daha refah içinde ve güçlü bir ülkeye dönüştüğünü söyleyen Kerimov, ÇHC'nin gelişiminin durdurulamaz olduğunu da sözlerine eklemiştir. Özbekistan'ın ÇHC'nin ulusal anlamda temel

amacı olan bölgesel barışın korunmasında Özbekistan'ın güvenilir bir stratejik ortak olduğuna işaret etmiştir. ŞİÖ kapsamında da stratejik ortaklığın derinleştirilmesi görüşülmüştür.²³⁵

2.3.2.3. Çin Halk Cumhuriyeti-Tacikistan İkili İlişkileri (2003-2012)

Tablo 8. ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
6893	15794	32378	52405	149993	140669	143256	206901	185670

(2004) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2006) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2007) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2008) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2009) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2010) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2011) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2012) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

28-29 Mayıs 2003 tarihlerinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Moskova'da ŞİÖ'nün 3. Zirve toplantısı için bulunduğu esnada Tacikistan Devlet Başkanı İmamali Rahman'ın da aralarında bulunduğu Orta Asya Devlet Başkanları ile görüşmüştür. Hu Jintao, İmamali Rahman'ı Çin- Tacik diplomatik ilişkileri konusundaki çabasından dolayı tebrik etmiştir. ÇHC ve Tacikistan Devletleri arasında iyi komşuluk ilişkileri ve işbirliğinin, istikrarlı gelişiminden söz etmiştir. ÇHC ve Tacikistan arasında 2002 yılında imzalanan sınır anlaşması ile tarihi sınır

²³⁵ "Hui Liangyu Meets with President of Uzbekistan Karimov", 09.12.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t971506.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

sorununun çözüme kavuşturulduğunu belirtmiştir. Hu Jintao, Yang Zemin döneminde kurulan iyi komşuluk ve karşılıklı işbirliği diyalogunun, kendi liderlik döneminde de süreceğinin sinyalini vermiştir. İmamali Rahman da ÇHC ile dostluk ve işbirliği prensiplerinin, karşılıklı anlayış ve saygıya dayandığını vurgulamıştır. İki ülke arasında çözülen sınır sorununun ardından ÇHC ile ikili işbirliğinin engelleyecek başka bir meselenin kalmadığının altını çizmiştir. ÇHC'nin başta ekonomi ve güvenlik alanında elde ettiği olumlu gelişmelerin, Orta Asya'nın refahı ve küresel barışın yararına olduğunu söylemiştir.²³⁶

2 Eylül 2003 tarihinde İmamali Rahman ve Tacikistan Başbakanı Akil Akilov, ÇHC Dış İşleri Bakanı Li Zhaoxing'in resmi Tacikistan ziyareti esnasında bir araya gelmişlerdir. ÇHC Dış İşleri Bakanı, Tacikistan ile derinleştirilen politik güven ve ekonomi, kültür ve uyuşturucu kaçakçılığını önleme konularında geliştirilen işbirliği ile ilgili konuşmuştur. ÇHC- Tacikistan sınırının, barış ve dostluk adına birleştirici bir güç olduğunu söylemiştir. İki ülkenin coğrafi olarak komşu, politik anlamda dost ve ekonomik partner olduğunu da sözlerine eklemiştir. İkili ekonomik ilişkiler ve ticaretin gelişmeye başladığını; fakat karşılıklı politik ilişkiler ve iki ülkenin ekonomik potansiyeli ile hala uyuşmadığını yani yetersiz kaldığını belirtmiştir. ÇHC'nin ekonomik ve ticari bağları kuvvetlendirmek için istekli olduğunun altını çizerek, ÇHC- Tacikistan sınır anlaşmasının karşılıklı ekonomik değiş- tokuşa olanak tanıdığını da vurgulamıştır.²³⁷

Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketleri de kastederek, bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadelede ŞİÖ nezdinde işbirliği kapsamının geliştirilmesi gerektiğini belirtmiştir. ÇHC'nin, Tacikistan'ı ulusal egemenlik ve ekonomik gelişimi için her zaman desteklediğini söylemiştir. Tacikistan Devlet Başkanı Rahman da ekonomik işbirliği kapsamının derinleştirilmesi ile ilgili olarak; daha çok Çinli yatırımcının Tacikistan doğal kaynaklarının değerlendirilmesi için Tacikistan Devleti'ne yatırımda bulunmasını istemiştir. Bölgesel terörle mücadele konusunda da Li

²³⁶ “Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan”, 30.05.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t22945.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²³⁷ “Tajik President and Prime Minister Meet Foreign Minister Li Zhaoxing Respectively”, 03.09.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t25577.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

Zhaoxing ile benzer görüşler ileri sürmüştür.²³⁸

16 Haziran 2004 tarihinde Hu Jintao, İmamali Rahman ile ikili ilişkiler ve ŞİÖ çatısında işbirliği ile ilgili görüşmek üzere Tacikistan'a gitmiştir. Hu Jintao, ekonomik ve ticari işbirliği boyutunda geliştirilen hızlı diyalogun olumlu sonuçlarını işaret etmiştir. Tacikistan ile işbirliğinin ileri düzeye taşınması için bir önerge sunmuştur. İlk olarak; temel meselelerde karşılıklı güven ve destek konusu gündeme taşınmıştır. İkinci olarak; hukuki ve güvenlik boyutunda işbirliğine değinilmiştir. Görüşülen bir sonraki başlık ise; karşılıklı yatırım alanlarının genişletilmesi olmuştur. Son olarak da ÇHC ve Tacikistan halkının kültürel anlamda işbirliği irdelenmiştir. İmamali Rahman da Hu Jintao'nun önerileri sonrasında, ÇHC'nin Tacikistan'ın iyi bir komşusu ve ortağı olduğunu söylemiştir. ÇHC ile ikili ilişkiler geliştirilmesinin, Tacikistan'ın dış politika önceliği olduğunu vurgulamıştır. İmamali Rahman sınırda inşa edilecek limanların, ekonomik işbirliği hacmini arttıracak eklemiştir. İki lider ŞİÖ bünyesinde geliştirilecek işbirliğinin önemine vurgu yaparak, bu şekilde gelecekte ŞİÖ'nün Orta Asya'da barış, istikrar ve gelişme sağlamada etkili bir mekanizma olacağını da söylemişlerdir.²³⁹

23 Nisan 2005 tarihinde Hu Jintao, Asya- Afrika Zirvesi için Endonezya'nın başkenti Jakarta'da bulunduğu süreç içinde İmamali Rahman ile de görüşmüştür. 16 Haziran 2004 tarihinde İmamali Rahman ile Tacikistan'da görüşülen önerge doğrultusunda, iki ülkenin de ilgili departmanlarının üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirdiği söylenmiştir. ÇHC- Tacikistan karşılıklı ticaret hacminin kayda değer bir gelişim gösterdiği belirtilmiştir. Bölgesel istikrar için ŞİÖ bünyesinde geliştirilen işbirliğinin, bölgesel gelişime katkısı dile getirilmiştir. İyi komşuluk ilişkileri nedeniyle ÇHC ve Tacikistan'ın ŞİÖ bünyesindeki işbirliğinin özel olduğu vurgulanmıştır. İmamali Rahman, Tacikistan- ÇHC sınırında açılan limanların, bölgesel gelişimdeki önemli noktalar olduğunun altını çizmiştir. Ziraat ve teknoloji

²³⁸ "Tajik President and Prime Minister Meet Foreign Minister Li Zhaoxing Respectively", 03.09.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zizj_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t25577.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²³⁹ "President Hu Jintao Meets with Tajikistan President Emomali Rakhmonov", 17.06.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zizj_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t140260.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

alanındaki yatırımlardan da söz edilmiştir. Hu Jintao, ÇHC ve Tacikistan'ın ekonomik ve ticari işbirliği için tam kapasite ile çalıştıklarını ve artık yeni sektörlerde işbirliğinin geliştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Tacikistan firmalarını yatırımları için desteklemeye devam edeceklerini de ifade etmişlerdir.²⁴⁰

14 Haziran 2006 günü Hu Jintao ile İmamali Rahman, Şanghay'da 6. ŞİÖ Devlet Başkanları Görüşmesi kapsamında görüşmüşlerdir. Hu Jintao, 2005-2006 sürecinde karşılıklı işbirliğinde ekonomi ve ticaret başlıklarının yanı sıra ulaşım ve iletişim alanlarında da işbirliği sağlandığını belirtmiştir. Tacikistan ve ÇHC'nin en temel ortak sorun alanı olan bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadelede de ikili işbirliği neticesinde Orta Asya'da refah sağlandığı söylenmiştir. İmamali Rahman da ÇHC ile derinleştirilen ekonomik ve ticari işbirliğinin yasal zeminde meşruiyet kazanması ile ilgili memnuniyetini dile getirmiştir. Rahman, hidro güç elde edilmesi için su kaynaklarının işlevselleştirilmesi ile ilgili ÇHC ile işbirliği geliştirme isteklerinden söz etmiştir. Yol yapımı ve enerji sektöründe de ÇHC ile yapılması planlanan işbirliği projelerinden bahsedilmiştir. ŞİÖ nezdinde de geliştirilen ikili işbirliğine değinilmiştir. ŞİÖ Zirvelerinin, bölge devletlerinin ortak çabaları ile olumlu sonuçlar doğurduğunun altı çizilmiştir. Hu Jintao, Tacikistan'ın ŞİÖ bölgesel narkotik kontrol işbirliği mekanizmasında öncü ülke olduğunu belirterek, 2004 yılında ŞİÖ Taşkent Zirvesi'nde örgüte üye devletler tarafından imzalanan Orta Asya Narkotik Kontrol İşbirliği Anlaşması'nın önemini gündeme getirmiştir. ÇHC, konu ile ilgili Tacikistan'ın destekçisi olacağını da söylemiştir. ŞİÖ'nün resmi olarak kurulduğu 2001 yılından itibaren geliştiğini söyleyen Rahman, Şanghay Ruhü'nün korunduğunu işaret etmiştir.²⁴¹

15 Ocak 2007 tarihinde Hu Jintao ve İmamali Rahman Pekin'de ÇHC-Tacikistan ikili işbirliği hakkında görüşmek üzere bir araya gelmişlerdir. İki lider geliştirilen ikili ticaret, kültürel işbirliği ve ÇHC- Tacikistan sınır sorununun çözüme kavuşturulması sonrası güvenlik alanındaki işbirliğinden söz etmişlerdir. BM ve ŞİÖ

²⁴⁰ "Hu Jintao Meets with President Emomali Rakhmonov of Tajikistan", 24.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t193912.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²⁴¹ "Hu Jintao Meets with Tajik President Rakhmonov", 14.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t258608.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

bünyesinde ortak sorun alanları olan bölgesel istikrar ile ilgili çok- taraflı geliştirilen işbirliği de gündeme taşınmıştır. Görüşmede Hu Jintao Tacikistan ile işbirliği alanlarının geleceğine dair beş maddelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, ÇHC- Tacikistan sınırının ticari denge mekanizmasına dönüşmesi planlanmıştır. İkinci olarak, ikili boyutta dengeli ticari gelişmenin yanı sıra ulaşım, elektrik üretimi, iletişim, maden endüstrisi ve ziraat alanlarında işbirliğinin güçlendirilmesi görüşülmüştür. Ticari yatırımlara yasal düzenlemeler getirilmesi de talep edilmiştir. Üçüncü olarak; güvenlik alanındaki işbirliğinin derinleştirilmesi konuşulmuştur. Görüşülen bir diğer madde ise; ÇHC- Tacikistan geleneksel dostluk bağlarının güçlendirilmesi olmuştur. Son olarak da temel uluslararası ve bölgesel meselelerde çok-taraflı işbirliği gündeme taşınmıştır. Görüşme sonunda ÇHC- Tacikistan İyi Komşuluk İlişkileri ve İşbirliği Anlaşması ile ÇHC- Tacikistan Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadelede de işbirliğinin sağlanması konusunda uzlaşmıştır.²⁴²

27 Ağustos 2008 tarihinde Hu Jintao, Tacikistan ziyareti esnasında İmamali Rahman ile Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de görüşmüştür. İki liderin görüşmesinde; ÇHC- Tacikistan İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde ikili ilişkilerde işbirliği alanlarının geliştirilmesi karşısındaki olumlu düşünceler sunulmuştur. ÇHC lideri Hu Jintao, Çin- Tacik diplomatik ilişkileri ile ilgili 2007 yılındaki gibi beş maddelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, ÇHC ve Tacikistan'ın egemenlik, güvenlik ve gelişimleri ile ilgili karşılıklı politik güven ve destek konusunda uzlaşmıştır. İkinci olarak, kazan-kazan prensibi ile karşılıklı ticaretin geliştirilmesi ve yatırım alanlarının genişletilmesi kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak, kültür, eğitim ve spor, alanlarında işbirliğinin, gelecek nesiller için değerli bir miras olacağına vurgu yapılarak, bu alanlarda işbirliğine yönelik kültür günleri, sanat festivalleri gibi aktivitelerin yapılmasından söz edilmiştir. Dördüncü olarak, bölgesel işbirliği ve ortak gelişim konularında coğrafi ve insani avantajların kullanılarak, Sivil Toplum Kuruluşları arasında işbirliği sağlanması görüşülmüştür. Bu maddenin görüşülmesi esnasında Hu Jintao, 12 Mayıs 2008 tarihinde ÇHC'nin güneybatı

²⁴² "Hu Jintao Holds Talks with Tajik President Rakhmonov", 15.01.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t289870.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

bölgesinde yer alan Şiçuan'da yaşanan yıkıcı deprem ertesinde Tacikistan'ın insani işbirliği yardımları için teşekkürlerini sunmuştur. Önerge ışığında son olarak da çok- taraflı işbirliği ve koordinasyon ile ÇHC ve Tacikistan'ın menfaatine olacak şekilde, ŞİÖ ve BM bünyesinde bölgesel kalıcı barış ile ortak refah için işbirliğine yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır. Rahman'ın da önergeye paralel düşünceler sunması akabinde, iki lider tarafından ÇHC- Tacikistan İyi Komşuluk İlişkileri ve İşbirliği'nin Geliştirilmesi Anlaşması ve politika, ekonomi, ticaret, finans ve kültür dallarında karşılıklı işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.²⁴³

10 Haziran 2010 günü Taşkent'de bir araya gelen Hu Jintao ve İmamali Rahman, ÇHC ve Tacikistan'ın coğrafi yakınlık ve ekonomik tamamlayıcılık çerçevesinde geliştirdikleri işbirliği başarısından söz etmişlerdir. ŞİÖ çatısındaki bölgesel güvenlik işbirliğinin yeni bir boyuta taşındığı söylenmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında karşılıklı işbirliği kapsamının derinleştirilmesi ile ilgili görüşülen önergeler ve imzalanan anlaşmaların ardından, karşılıklı politik güven ve dostane işbirliğinde gelişme sağlandığı bildirilmiştir. İmamali Rahman, küresel ekonomik krize rağmen ikili ticaret hacminin ciddi oranda geliştiğini ve işbirliği başlıklarında olumlu gelişmeler kaydedildiğini belirtmiştir. Tacikistan'ın ÇHC ile altyapı inşası hakkında işbirliği geliştirme isteği de dile getirilmiştir.²⁴⁴

25 Kasım 2010 tarihinde ÇHC Başbakanı Wen Jiabao, Tacikistan Başbakanı Akil Akilov ile 9. ŞİÖ Başbakanlar Toplantısı için gittiği Duşanbe'de görüşmüştür. Wen Jiabao, ŞİÖ bünyesinde ÇHC ve Tacikistan arasında koordinasyonun sürmesi temennisinde bulunmuştur. ÇHC- Tacikistan ikili ilişkileri konusunda ise; Akil Akilov Tacikistan'ın ÇHC ile ulaşım, elektrik üretimi ve altyapı çalışmaları hakkında işbirliği konusuna büyük önem verdiğinin altını çizmiştir. Madencilik ve ziraat alanlarında da ortak gelişme için işbirliğinin sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Kültürel alanda ve basın-yayın kuruluşları arasında da işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. ÇHC Başbakanı Jiabao, ortak çaba ile görüşülen alanlarda başarılı olunabileceğini işaret etmiştir. Tacikistan Başbakanı Akilov da görüşmenin sonunda ÇHC-Tacikistan

²⁴³ "Chinese President Hu Jintao Holds Talks with Tajik President Rakhmon", 27.08.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t509851.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²⁴⁴ "Hu Jintao Meets with Tajik President Rakhmon", 10.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t708350.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

ilişkilerinin, büyük bir devletle komşusu arasında dostane işbirliği adına model teşkil etmeye yeterli olduğunu söylemiştir. Daha çok Çinli yatırımcının, Tacikistan'daki maden kaynakları, zirai faaliyetler ve ulaşım altyapı çalışmalarına yatırımda bulunması da istenmiştir. 25 Kasım 2010 tarihinde, iki lider arasında gerçekleştirilen görüşme sonunda; ÇHC- Tacikistan Zirai ve Finansal İşbirliği ile Elektrik Üretimi ve Ulaşım Çalışmaları İşbirliği Ortak Bildirileri imzalanmıştır.²⁴⁵

12 Ocak 2011 tarihinde Tacikistan Parlamentosu, 2002 yılında imzalanan Tacikistan-ÇHC sınır anlaşmasını onaylamıştır. Pamir Dağları'nı kapsayan Tacikistan topraklarının 1,122 km²'lik kısmı ÇHC'ne verilmiştir. 1999 yılında imzalanan sınır anlaşmasında ise Duşanbe, 200 km²'lik toprağı Pekin'e devretmiştir. Tacikistan Dış İşleri Bakanı Khamrokhon Zarifi, 2002 yılında çözüme kavuşturulan sınır anlaşmazlığının, Tacikistan Devleti adına bir kayıp ifade etmediğini belirtmiştir. ÇHC'nin 1991 yılında Tacikistan topraklarının %20'sini sınır anlaşması çerçevesinde sınırlarına dahil etmek istediğini; fakat 2002 yılında imzalanan ve Tacikistan Parlamentosu'nun onayladığı anlaşma akabinde Tacikistan'ın %0.8'lik toprak dilimini ÇHC'ne devrettiğini söylemiştir.²⁴⁶ ÇHC'ne devredilen toprakların dağlık alanlar olduğunu ve bu bölgenin doğal kaynaklarca zengin olmadığını da sözlerine eklemiştir.²⁴⁷

14 Haziran 2011 tarihinde Hu Jintao ve İmamali Rahman, ŞİÖ'nün Astana Zirvesi için Kazakistan'da bir araya gelmişlerdir. Hu Jintao ile İmamali Rahman arasında Astana'da yapılan ikili görüşmede; ticari, ekonomik, alt-yapı çalışmaları, maden endüstrisi, telekomünikasyon ve ziraat alanlarındaki işbirliğinin derinleştirilmesi irdelenmiştir. Hu Jintao, ÇHC ve Tacikistan arasında bir köprü oluşturan Karasu- Kulma liman projesi gibi başka geniş çaplı işbirliği projelerinin de hayata geçirilmesini istemiştir. Zirai ürünler, üretim süreçleri ve teknolojik boyutta

²⁴⁵ "Wen Jiabao Holds Talks with His Tajik Counterpart Akilov", 26.11.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t772710.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²⁴⁶ Alexander Sodiqov, "Tajikistan Cedes Disputed Land to China", 24.01.2011, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37398&no_cache=1#.U_n7pPl_uQo, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

²⁴⁷ Buzurgmehr Ansori, "Tajikistan defines border with China Country ceded 1,100 sq km to China", 29.01.2011, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

işbirliği ve değiş-tokuşun artırılması için Tacikistan’da zirai işbirliği sahalarının oluşturulması gerektiğini işaret etmiştir. İkili bölgesel işbirliğini yeni bir düzeye taşımak için, ÇHC’nin Sincan bölgesi ile Tacikistan arasında hükümetler arası işbirliği anlaşmalarına imza atılması gerektiğini ifade etmiştir. Tacikistan Devleti’nin ÇHC’nin yakın bir dostu ve komşusu olduğunu belirterek, Orta Asya’da kalıcı barış ve ortak refah sağlanmasını umduğunu da eklemiştir. İmamali Rahman da ÇHC’nin güvenilir işbirliği partnerleri ve komşuları olduğunu belirterek, ÇHC ile diyaloglarının her zaman Tacikistan dış politikasının önceliği olduğunu ve olacağını söylemiştir. Tacikistan devlet Başkanı, ikili işbirliğini yeni bir seviyeye taşımak için geniş çaplı işbirliği projelerinin imzalanmasına ve zirai işbirliği sahalarının oluşturulmasına olumlu baktığını vurgulamıştır.²⁴⁸

5 Haziran 2012 tarihinde Pekin’de ŞİÖ Zirvesi için bir araya gelen Hu Jintao ve İmamali Rahman, Hu Jintao’nun görüşme esnasında sunduğu ikili işbirliğini derinleştirmeye yönelik önerge hakkında konuşmuşlardır. İlk olarak, iki devletin üst düzey yetkilileri arasında belli aralıklarla ortak tehdit alanları ve sorunlar ile ilgili toplanma kararı alınmıştır. İkinci olarak, enerji sektöründe işbirliğine değinilmiştir. Değinilen bir diğer konu da ÇHC ve Tacikistan’ın hukuk departmanları ve güvenlik güçleri arasında yakın temas sağlanması olmuştur. ÇHC, Tacikistan’ı yaklaşan birleşik anti-terör askeri toplantısı “Barış Misyonu 2012’ye” yapacağı ev sahipliği konusunda destekleyeceğini de eklemiştir. Önerge çerçevesinde insani yardım, eğitim, bilim, teknoloji, kültür ve spor konularında işbirliğinden de bahsedilmiştir. Medya ve yatırımcılar arasında işbirliği de görüşülen başlıklar arasındadır. İmamali Rahman’ın görüşme sonunda sunulan önergeye olumlu baktığını ifade etmesiyle, görüşülen işbirliği alanları çerçevesinde iki lider tarafından Ortak Deklarasyon imzalanmıştır. Rahman, geniş kapsamlı altyapı projelerinin, Tacikistan- ÇHC iyi komşuluk ilişkilerinin sembolü haline geldiğini söylemiştir.²⁴⁹

²⁴⁸ “President Hu Jintao Meets with Tajik Counterpart Rahmon”, 14.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t831234.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

²⁴⁹ “President Hu Jintao Holds Talks with His Tajik Counterpart Rahmon”, 05.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t939607.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

2.3.2.4. Çin Halk Cumhuriyeti-Türkmenistan İkili İlişkileri (2003-2012)

Tablo 9. ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
9844	10996	17858	35268	83038	95744	156964	547734	1037250

(2004) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2006) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2007) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2008) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2009) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2010) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2011) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2012) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

20 Ekim 2004 tarihinde Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov, ÇHC Dış İşleri Bakanı Li Zhaoxing ile Türkmenistan Devlet Başkanlığı Sarayı'nda görüşmüştür. Niyazov, ÇHC'nin büyük ekonomik gelişimine değinmiş ve Türkmenistan'ın içinde bulunduğu ulusal durum bağlamında ekonomik işbirliğine açık olduklarını dile getirmiştir. Türkmenistan'ın politik yapılanma sürecine destek olduğu için ÇHC'ne teşekkürlerini sunmuştur. Tekstil, iletişim ve enerji sektörlerinde Türkmenistan- ÇHC karşılıklı işbirliğinin etkili bir şekilde geliştiğinden de söz etmiştir. ÇHC Dış İşleri Bakanı Li ise; Türkmenistan'ı bağımsızlığı sonrası ekonomik ve sosyal gelişimi için tebrik etmiştir. ÇHC'nin Türkmenistan ile karşılıklı işbirliğine önem verdiğine de işaret etmiştir. ÇHC ve Türkmenistan Devleti'nin, ulusal güvenlik ve ekonomik gelişim paralelinde ortak çıkarlarının olduğunu söylemiştir. Türkmenistan ile ikili işbirliğini ileri boyuta taşıma isteklerinin de altını çizmiştir. Görüşme sonunda Li ve Niyazov, ÇHC- Türkmenistan Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı imzalamışlardır. 20 Ekim 2014 günü Li, Türkmenistan Dış İşleri

Bakanı Raşit Meredov'la da bir araya gelmiştir. Meredov'a sunduğu önergede Li; ÇHC- Türkmenistan üst düzey politik koordinasyonunun artırılmasını, karşılıklı politik güvenin sağlanmasını ve uluslararası meselelerde ekonomik, ticari ve ulusal refah için işbirliği yapılmasını talep etmiştir. Meredov da önerge hakkında yapılan görüşme ertesinde Türkmenistan'ın, ÇHC ile işbirliğini derinleştireceğini belirtmiştir. Raşit Meredov, Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerle mücadelede ÇHC'ne destek olacaklarının da altını çizmiştir. Orta Asya'daki terörizmin ciddi bir bölgesel tehdit unsuru teşkil ettiğini eklemiştir.²⁵⁰

8 Mayıs 2005 tarihinde Hu Jintao, Saparmurat Niyazov ile Türkmenistan ziyareti kapsamında görüşmüştür. Karşılıklı işbirliği boyutunda ekonomik ve ticari anlamda kat edilen yol hakkında konuşulmuştur. ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Türkmenistan'ın, Orta Asya'da dostane işbirliği ilişkileri geliştirdikleri önemli bir partnerleri olduğunu belirtmiştir. BM ve ŞİÖ çok-taraflı işbirliği örgütlerinde, ÇHC ve Türkmenistan'ın bölgesel ve uluslararası meselelerle mücadeledeki karşılıklı işbirliği değerlendirilmiştir. ÇHC'nin Türkmenistan Devleti ile her zaman tarafsız bir işbirliği politikası izleyeceğinin altı çizilmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Niyazov ise; ÇHC'nin ulusal gelişme konusundaki deneyimlerinden yararlanmak istediklerini söyleyerek, politik, ekonomik ve kültürel boyutta Türkmenistan ve ÇHC arasında karşılıklı işbirliğinin olumlu sonuçlar doğurduğunu eklemiştir. Tekstil, ulaşım ve iletişim alanlarındaki işbirliğinin derinleştirilmesi ile Türkmenistan'ın önemli kazanç sağladığı vurgulanmıştır. Türkmenistan sınırlarında yer alan geniş petrol ve doğalgaz kaynaklarının Ar-Ge çalışmaları sürecinde geliştirilen Türkmen ve Çinli yatırımcılar arasındaki enerji sektöründeki işbirliğinin, iki devletin de ortak menfaatine olduğu ifade edilmiştir.²⁵¹

3 Nisan 2006 tarihinde Hu Jintao ve Saparmurat Niyazov Pekin'de bir araya gelmişlerdir. Karşılıklı işbirliği ilişkilerinin geliştiği belirtilmiştir. ÇHC ve Türkmenistan'ın birbirlerinin ulusal bağımsızlığına saygı duyması sonucu, karşılıklı politik güvenin arttığı da eklenmiştir. Saparmurat Niyazov, tarih boyunca

²⁵⁰ “Turkmenistan President Saparmurat Niyazov Meets with Li Zhaoxing”, 20.10.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t166856.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁵¹ “Hu Jintao Meets with Turkmen President Saparmurat Niyazov”, 09.05.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t195217.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

Türkmenistan halkının, ÇHC'nin ulusal gelişimi konusundaki adımlarını dikkatle izlediklerini söylemiştir. Hu Jintao da uluslararası konjonktürün değişmesi halinde de ÇHC'nin dış politika önceliğinin, komşularla uzun- dönem dostane işbirliği olacağını ifade etmiştir. ÇHC- Türkmenistan karşılıklı işbirliği ilişkilerinin geleceğine dair Hu Jintao'nun sunduğu beş maddelik önerge üzerinde konuşulmuştur. ÇHC ve Türkmenistan'ın birbirine eşit şekilde davranması gerekliliği gündeme gelmiştir. Küçük- büyük oluşu fark etmeksizin Orta Asya'da tüm devletlerin eşit statüde oldukları yinelenmiştir. Türkmenistan ve ÇHC'nin geleneksel dostluğu göz önünde bulundurularak, iki devletin ileride de güvenilir ortaklar olacağı işaret edilmiştir. İkinci olarak, ekonomik ve ticari işbirliğinin yanında kimya endüstrisi ile enerji alanlarında karşılıklı tamamlayıcılık ile ortak gelişimin elde edilebileceği vurgulanmıştır. Üçüncü olarak, güvenlik ve dördüncü olarak da kültürel işbirliğinden söz edilmiştir. Uluslararası örgütlerde insan hakları konusunda işbirliği yapılması karara bağlanmıştır. Türkmen lider Niyazov da Hu Jintao ile eş yönlü görüşlerini ifade etmiş ve ikili arasında enerji sektöründeki işbirliklerini de kapsayan, gelecekteki işbirliği alanları ile ilgili ÇHC- Türkmenistan Müşterek Beyanatı imzalanmıştır.²⁵²

4 Nisan 2006 günü ÇHC Ulusal Halk Kongresi Daimi Komite Başkanı Wu Bangguo, Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Niyazov ile Türkmenistan ziyareti esnasında görüşme fırsatı bulmuştur. Wu, ÇHC UHK'nin bölgesel barış ve gelişme için Türkmenistan ile karşılıklı işbirliğini desteklediklerini dile getirmiştir. ÇHC Ulusal Halk Kongresi Daimi Komite Başkanı, ÇHC UHK ile Türkmenistan Ulusal Meclisi'nin politik gelişim konusunda işbirliği yapması gerektiğini söylemiştir. İki parlamento arasında görüş alış-verişinin, demokratikleşme ve yasal sistem inşası adına önemli olduğu belirtilmiştir. Niyazov ise; Türkmenistan Ulusal Meclisi'nin yeni bir oluşum olduğunun altını çizerek, ÇHC UHK'nin Türkmenistan'a demokratikleşme ve yasal sistem inşası sürecinde örnek teşkil edebileceğini belirtmiştir. Bu şekilde uzun dönem dostane işbirliği sağlanması

²⁵² “Hu Jintao Holds talks with Turkmenian President Niyazov”, 03.04.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t244430.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

planlanmıştır.²⁵³

17 Temmuz 2007 tarihinde Hu Jintao ve Türkmenistan yeni Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimukamedov Pekin’de bir araya gelmişlerdir. Karşılıklı işbirliği ilişkilerinin farklı sektörlere genişletilmesi hakkında konuşulmuştur. Hu Jintao, her türlü uluslararası durumda Türkmenistan’ın sosyal işleyişine ve ulusal bağımsızlığına saygı duyacağını ifade etmiştir. Türkmen lider de Hu Jintao’ya Türkmenistan’ın ekonomik ve sosyal gelişimi adına yardımları için teşekkürlerini sunmuştur. Berdimukamedov, tarihi İpek Yolu’nun Türkmenistan ve ÇHC’ni birbirine bağlayan eski bir ticaret bağı olduğunu dile getirmiştir. ÇHC ile diplomatik ilişkilerin kurulması ertesinde dostane işbirliğinin güçlendirilmesine büyük önem verdiklerini de belirtmiştir. Görüşme sürecinde Hu Jintao, karşılıklı işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesine yönelik beş maddelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, karşılıklı politik güven konusuna değinilmiştir. Parlamentolar arası yüksek mevki görüş alış-verişinin artırılması gündeme gelmiştir. İkinci olarak, ekonomik ve ticari işbirliğinin yanı sıra petrol ve doğalgaz Ar-Ge çalışmalarında da işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Üçüncü olarak, kültür günleri ile geleneksel bağların derinleştirilmesi planlanmıştır. Hu Jintao, ÇHC ve Türkmenistan arasında Sivil Toplum Örgütleri nezdinde geliştirilecek işbirliğini de desteklediklerini işaret etmiştir.²⁵⁴

9 Ağustos 2008 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Pekin Olimpiyat Oyunları için Orta Asya Devlet liderlerinin ÇHC’nde bulunduğu esnada, Türkmenistan yeni devlet Başkanı Gurbanguli Berdimukamedov ile de görüşmüştür. “Tek Dünya, Tek Hayal” sloganı ile gerçekleştirilen pekin Oyunları’nda, dünyaya dostane komşuluk ilişkileri ve barışçıl gelişim ile ilgili Orta Asya’nın örnek teşkil etmesinin planlandığı ifade edilmiştir. Orta Asya’daki geleneksel dostluk bağlamında Hu Jintao, Türkmenistan ile de diplomatik ilişkilerin kurulmasından sonra karşılıklı politik güvenin başarıyla inşa edildiğine değinmiştir. Ortak bölgesel tehdit unsurları olan terörizm ve ayrılıkçılıkla mücadelede işbirliği yapıldığı söylenmiştir. Ekonomi,

²⁵³ “Wu Bangguo Meets with Turkmenian President, Expressing Willingness to Deepen Pragmatic Cooperation”, 04.04.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t244513.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁵⁴ “Hu Jintao Holds Talks with His Turkmenistan Counterpart Berdymukamedov”, 18.07.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t342413.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

ticaret ve insani ilişkilerde de karşılıklı işbirliğinde yol kat edildiği vurgulanmıştır.²⁵⁵

13 Aralık 2009 günü Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta bir araya gelen Hu Jintao ve Berdimukamedov, diplomatik ilişkilerin kurulmasından itibaren geçen 17 yıllık süre içindeki karşılıklı işbirliği alanlarından söz etmişlerdir. Hu Jintao, ÇHC ve Orta Asya arasında 2009 yılında inşası tamamlanmaya yakın olan doğalgaz boru hattı projesinin, ÇHC ve Türkmenistan arasındaki işbirliğinin yeni bir boyutu olduğunu belirtmiştir. İkili işbirliğinin geliştirilmesi konusunda ilk olarak, Çin- Türkmen İşbirliği Komitesi'nin kurulması görüşülmüştür. İkinci olarak, enerji sektöründe işbirliğinin geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. Hu, inşası tamamlanacak ÇHC- Orta Asya doğalgaz boru hattı projesinin, ÇHC ve Türkmenistan'ın yanı sıra tüm bölgenin yararına olacağına altını çizmiştir. Üçüncü olarak, ulaşım, haberleşme ve altyapı inşası adına orta vade ve uzun vadede işbirliği planı oluşturulması konuşulmuştur. Bölgesel terörizm ve ayrılıkçılık hareketlerine karşı mücadeleden de söz edilmiştir. ÇHC – Türkmenistan uzun dönem stratejik partnerlik temelini, karşılıklı güven, saygı ve dostane ilişkilere dayandığı söylenmiştir. Türkmenistan Devlet Başkanı Berdimukamedov da ÇHC'nin, Türkmenistan'ın en büyük ticari ortağı haline geldiğini eklemiştir. Çinli yatırımcıların, Türkmenistan petrol ve doğalgaz sektörlerine yaptıkları yatırımlar karşısındaki memnuniyetlerini belirtmiştir. Türkmenistan'ın, ÇHC ile kimya endüstrisinde ve bilimsel çalışmalarda işbirliği yapma isteğini de vurgulamıştır. Berdimukamedov, ÇHC'nin dünya barışı, istikrarı ve gelişimi için önemli bir güç olduğunu da işaret etmiştir.²⁵⁶

11 Haziran 2010 günü ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao ve Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimukamedov, ŞİÖ Zirvesi için gittikleri Taşkent'de ikili bir görüşme yapmışlardır. İkili arasında gerçekleştirilen görüşmede, 2009 yılında imzalanan işbirliği anlaşmalarının hızlıca uygulanmaya konulması gündeme taşınmıştır. Anlaşmalar paralelinde ekonomi, ticaret, ulaşım ve haberleşme

²⁵⁵ "President Hu Meets Leaders from Central Asia and Transcaucasia", 09.08.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t483149.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁵⁶ "Hu Jintao Holds Talks with Turkmen President Berdymukamedov", 14.12.2009, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t645695.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

alanlarında işbirliğinin derinleştirilmesi irdelenmiştir.²⁵⁷

6 Eylül 2011 günü ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Cheng Guoping ile Türkmenistan Dış İşleri Bakan Yardımcısı Vepa Hajiyeve, ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin, Güvenlik İşbirliği Alt Komite Birinci Oturum Toplantısı için Pekin'de buluşmuşlardır. Dış İşleri Bakanlıkları nezdindeki bölgesel güvenlikle ilgili müzakereler gündeme taşınmıştır. Ulusal savunma, bölgesel terör, bölgesel ayrılıkçılık, ve Orta Asya'daki organize suçla ve uyuşturucu kaçakçılığı ile mücadele konularında güvenlik sağlanması için karşılıklı haberleşmeyle koordinasyonun artırılması kararlaştırılmıştır. Görüşme sonunda ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Cheng Guoping ile Türkmenistan Dış İşleri Bakan Yardımcısı Vepa Hajiyeve tarafından ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin, Güvenlik İşbirliği Alt Komite Birinci Oturum Toplantısı Tutanağı imzalanmıştır.²⁵⁸

22 Kasım 2011 tarihinde, ÇHC Başbakan Yardımcısı ve aynı zamanda ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin Çinli Başkanı olan Wang Kışhan ve Türkmenistan Başbakan Yardımcısı ve aynı zamanda ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin Türkmen Başkanı olan Baymyrat Hojamammedov, ÇHC- Türkmenistan İş Forumu Açılış Oturumu için Pekin'de bir araya gelmişlerdir. İş Forumu çatısında bir araya gelen Çinli ve Türkmen yatırımcılar, ticari ve ekonomik işbirliği başta olmak üzere akılcı koordinasyon ile işbirliği sektörlerinin genişletilmesi için karşılıklı fikirlerini sunmuşlardır.²⁵⁹

6 Haziran 2012 tarihinde Hu Jintao, ŞİÖ Zirvesi için Pekin'de bulunan Gurbanguli Berdimukamedov ile görüşmüştür. Diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından itibaren geçen 20 yıllık sürede ÇHC ve Türkmenistan arasında işbirliğinin çeşitli sektörlerde başarıyla geliştirildiğinden söz edilmiştir. ÇHC, uluslararası

²⁵⁷ “Hu Jintao Meets with Turkmen President Berdymukhamedov”, 12.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t708491.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁵⁸ “Chinese Assistant Foreign Minister Cheng Guoping and Turkmenistan's First Deputy Foreign Minister Hajiyeve Hold the First Session of the Security Cooperation Subcommittee of the China-Turkmenistan Cooperation Committee and Consultations between the Two Foreign Ministries”, 07.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t857013.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁵⁹ “Vice Premier Wang Qishan and His Turkmen Counterpart Attend the Opening Session of China-Turkmenistan Business Forum”, 22.11.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t880898.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

konjonktür ne olursa olsun Türkmenistan'ın daimi tarafsızlık politikasını destekleyeceğinin altını çizmiştir. Hu Jintao, Türkmenistan ile karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesine yönelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, doğalgaz transferi konusunda işbirliğinin derinleştirilmesi, ulaşım, kimya endüstrisi, ticaret ve ileri teknoloji sektörlerinde de işbirliği geliştirilmesi görüşülmüştür. İkinci olarak, kültürel işbirliği konusu geleneksel bağlar çerçevesinde gündeme taşınmıştır. Medyanın sosyal tabanlı karşılıklı dostluğun aracı olduğu vurgulanmıştır. Üçüncü olarak; güvenlik işbirliği ile bölgesel barış konuları konuşulmuştur. Türkmenistan, ÇHC ile diplomatik bağların kurulmasının 20. yıl dönümü çerçevesinde karşılıklı ilişkilerde yeni bir döneme girildiğinin sinyalini vermiştir. Berdimukamedov, ÇHC ile petrol ve doğalgaz işbirliğinin, uzun vadede sürdürülmesi temennisinde bulunmuştur.²⁶⁰

16-17 Temmuz 2012 tarihlerinde Aşkabat'ta ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin, Güvenlik İşbirliği Alt Komite İkinci Oturum Toplantısı gerçekleştirilmiştir. ÇHC Dış İşleri Bakanı Yardımcısı Cheng Guoping ile Türkmenistan Dış İşleri Bakan Yardımcısı Vepa Hajiyeve, 6 Eylül 2011 tarihinde yapılan birinci oturum toplantısı sonrası karşılıklı işbirliği alanlarındaki gelişmeleri ele almışlardır. Cheng Guoping, ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin Türkmen Başkanı ve aynı zamanda Türkmenistan Başbakan Yardımcısı Baymyrat Hojamammedov ile de görüşmüştür. Güvenlik, ekonomi ve ticaret boyutundaki işbirliği başarılarından söz edilmiştir. Orta Asya'da terör, ayrılıkçılık ve organize suçla mücadele anlamında, ÇHC ve Türkmenistan arasında karşılıklı saygı, güven ve eşitlik ilkeleriyle derinleştirilen güvenlik işbirliği irdelenmiştir.²⁶¹

13 Aralık 2009 tarihinde kurulması görüşülen Çin- Türkmen İşbirliği Komitesi'nin, 24-25 Kasım 2010 tarihlerinde gerçekleştirilen Birinci Oturum Toplantısı'nın ardından 27 Temmuz 2012 tarihinde İkinci Oturum Toplantısı Pekin'de yapılmıştır. ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin Çinli Başkanı olan

²⁶⁰ "President Hu Jintao Holds talks with Turkmen Counterpart Berdymukamedov", 06.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t939582.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

²⁶¹ "Vice Foreign Minister Cheng Guoping Holds the Second Session of the Security Cooperation Subcommittee of China-Turkmenistan Cooperation Committee and Consultations between the Two Foreign Ministries in Turkmenistan", 17.07.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t953591.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

Wang Kışhan ve ÇHC- Türkmenistan İşbirliği Komitesi'nin Türkmen Başkanı olan Baymyrat Hojamammedov arasında gerçekleştirilen toplantıda, İşbirliği Komitesi'nin iki devlete de rehberlik eden ve aralarındaki koordinasyonu sağlayan önemli bir platform olduğu vurgulanmıştır. ÇHC'nin, Türkmenistan'ın en büyük ticari ortağı olduğu ve Türkmenistan doğalgazının ihracında önemli bir ülke olduğu ifade edilmiştir. Türkmenistan'ın, ÇHC'nin doğalgaz talebini karşılayan önemli ve güvenilir bir devlet olduğu da eklenmiştir. ÇHC, Türkmenistan doğal gazının uzun vadeli ithalatında, 2012 yılının sonuna kadar toplam 44 milyar metre küp ithalat oranının planladıklarını belirtmiştir. Wang Kışhan, Orta Asya'da önemli bir nehir olan, Afganistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan topraklarından geçen Amu Darya Nehri'nin batısı ile dünyanın ikinci büyük doğalgaz rezervinin bulunduğu, Türkmenistan'ın yakınındaki bir bölge olan Güney Yolotan bölgesinin güneyinden geçmesi planlanan yeni doğalgaz boru hattından da söz etmiştir. Bu hatla Türkmenistan'dan ithal ettikleri doğalgaz oranını yıllık 25 milyar metre küp arttırmak istediklerini dile getirmiştir. Baymyrat Hojamammedov da Türkmenistan ve ÇHC'nin stratejik enerji ortakları olduğunu işaret etmiştir. Türkmenistan doğalgaz rezervlerinin ihracat için yeterli oranda olduğunu söylemiş ve Türkmenistan'ın gelecekte de ÇHC'nin güvenilir enerji tedarikçisi olacağını vurgulamıştır. ÇHC'ni güvenilir dostları olarak gördüklerini de sözlerine eklemiştir. Görüşme sonunda 3. İşbirliği Komite Toplantısı'nın 2014 yılında Türkmenistan'da yapılması kararlaştırılmış ve Ekonomik ve Teknolojik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.²⁶²

²⁶² “The Second Meeting of China-Turkmenistan Cooperation Committee Held in Beijing”, 27.07.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gilb_664280/3245_664372/3247_664376/t957299.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

2.3.2.5. Çin Halk Cumhuriyeti-Kazakistan İkili İlişkileri (2003-2012)

Tablo 10. ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (2004-2012) (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
449809	680611	835775	1387777	1755234	1412913	2044852	2496123	2568157

(2004) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2006) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2007) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2008) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2009) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2010) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2011) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2012) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

3 Haziran 2003 tarihinde ÇHC'nin yeni Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile görüşen Hu Jintao, ikili işbirliği ilişkilerine değinmiştir. Uzun dönem istikrarlı dostane komşuluk bağlarının, karşılıklı işbirliğinden sağlanan fayda oranının denkliğine dayandığını işaret etmiştir. Uzun dönem istikrarlı dostane ilişkilerin, Orta Asya'nın gelişimi ve refahına katkı sağlayacağını da altı çizilmiştir. Hu Jintao, karşılıklı işbirliği ilişkilerinin geliştirilmesi için dört maddelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, yüksek mevkiler arasında karşılıklı politik güvenin derinleştirilmesi konusuna değinmiştir. İkinci olarak, ekonomi, ticaret ve özellikle enerji sektörlerinde işbirliğinin öneminden bahsetmiştir. Üçüncü olarak, bilimsel, teknolojik ve kültürel işbirliğini gündeme taşımıştır. Son olarak da uluslararası meselelerde işbirliği ile BM ve ŞiÖ bünyelerinde koordinasyonun geliştirilmesi karara bağlanmıştır. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de istikrarlı stratejik ortaklığın, Kazakistan dış politikasının önemli bir bölümünü oluşturduğunu

ifade etmiştir. Ekonomik ve ticari boyuttaki işbirliği başarılarından söz etmiştir.²⁶³

16 Haziran 2004 tarihinde Hu Jintao, Nursultan Nazarbayev ile görüşmek üzere Kazakistan'a gitmiştir. Petrol ve doğalgaz Ar- Ge çalışmaları bağlamında imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmaları ile enerji sektöründe işbirliğinin derinleştirildiği söylenmiştir. ÇHC lideri Hu Jintao, Kazakistan'ın ÇHC, Kazakistan, Türkmenistan ve İran'ı birbirine bağlayacak demiryolu inşa projesini desteklediğini ifade etmiştir. Kazak lider Nazarbayev de ekonomi, ticaret, enerji ve ulaşım alanlarında ÇHC ile işbirliğini derinleştirmeyi umduklarını söylemiştir. ŞİÖ'nün gelecekteki faydacı işbirliği esaslarının; güvenlik ve ekonomi boyutlarında bölgesel işbirliğine dayanacağı vurgulanmıştır. ŞİÖ'nün uzun vadede güçlü ve işlevsel bir güç olması için; tüm Orta Asya Devletleri'nin refahına hizmet etmesi gerektiği de eklenmiştir.²⁶⁴

4 Temmuz 2005 günü Hu Jintao, Kazakistan ziyareti çerçevesinde Nursultan Nazarbayev ile karşılıklı işbirliği alanları hakkında görüşmüştür. Astana'da yapılan görüşmede iki lider, karşılıklı işbirliği ilişkilerini stratejik ortaklık seviyesine taşıma konusunda karara varmışlardır. ÇHC- Kazakistan İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması ile ÇHC-Kazakistan 2003-2008 İşbirliği Haritası paralelinde karşılıklı politik güven sağlandığı vurgulanmıştır. BM, ŞİÖ ve AİGK çok-taraflı işbirliği yapılanmalarında bölgesel güvenlik adına olumlu gelişmeler kaydedildiği eklemiştir. Hu Jintao, 2005 yılında ÇHC-Kazakistan ticaret hacminin 5 milyar dolar arttığını ve bu artışın hedeflenen oranı simgelediğini söylemiştir. Ticaret hacminin artış sürecinde, teknik unsurların göz önünde bulundurulması istenmiştir. ÇHC ve Kazakistan'ın jeopolitik yakınlığının ikili ekonomik işbirliği adına avantaj olduğunun altı çizilmiştir. İkili işbirliğinin ŞİÖ bünyesinde çok taraflı işbirliğine dönüşmesi gerektiği eklenmiş ve ŞİÖ çatısında işbirliği önceliklerinin; enerji, maden kaynakları sektörleri ile bilim, teknoloji ve ulaşım alanlarında olduğu belirtilmiştir. Ticari yatırım alanlarının geliştirilmesi gerektiğine ve şeffaf, standart kurullarla

²⁶³ "President Hu Jintao Meets With His Kazakh Counterpart Nazarbayev", 04.06.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t22927.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁶⁴ "President Hu Jintao Meets with Kazakh President Nursultan Nazarbayev", 17.06.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t140259.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

ticaret yapılması gerektiğine de işaret edilmiştir. Hu Jintao, Nursultan Nazarbayev'e Kazakistan'ın en kısa zamanda DTÖ'ne katılımını desteklediklerini de açıklamıştır. Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev de ÇHC'nin ulusal bütünlüğünü desteklediklerini ve ÇHC ile enerji sektöründe işbirliği esaslı ÇHC- Kazakistan petrol boru hattı yapımını desteklediklerini söylemiştir. Karşılıklı ticaret hacminin, 2010 yılında 10 milyar dolar olmasını beklediklerini ifade etmiştir. Görüşme sonunda ÇHC- Kazakistan Stratejik İşbirliği Anlaşması ve maden kaynaklarının işlenmesi, su kaynaklarının korunması, elektrik üretimi ve ulaşım alanlarında işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.²⁶⁵

14 Temmuz 2005 tarihinde ÇHC-Kazakistan İşbirliği Komitesi'nin 2. Oturum Toplantısı Astana'da yapılmıştır. ÇHC Başbakan yardımcısı Wu Yi ve Kazakistan Başbakan Yardımcısı Akhmetzhan Yesimov arasında gerçekleştirilen toplantıda Wu, Kazakistan ile geliştirilmekte olan stratejik partnerlik konusuna değinmiştir. Yesimov ise ŞİÖ çatısında ÇHC ile koordinasyon ve işbirliğinin derinleştirilmesini istemiştir. 2004 yılında kurulan ÇHC- Kazakistan İşbirliği Komitesi'nin ekonomi, ticaret, ulaşım, enerji, teknoloji ve güvenlik boyutlarında geliştirilecek projelerle işbirliğini ilerletmesi öngörülmüştür.²⁶⁶

12 Nisan 2006 tarihinde Kazakistan Dış İşleri Bakanı Kasımjomart Tokayev, ÇHC Dış İşleri Bakanı Li Zhaoxing ile olumlu yönde gelişen karşılıklı işbirliği diyalogu hakkında görüşmek üzere Pekin'e gitmiştir. Stratejik işbirliğinin; güvenlik, enerji, ekonomi ve ticaret sektörlerinde yeni bir aşamaya taşınacağına işaret edilmiştir.²⁶⁷ 14 Haziran 2006 günü Nursultan Nazarbayev, ŞİÖ'nün 6. Devlet Başkanları Konsey Toplantısı için gittiği Şanghay'da Hu Jintao ile bir araya gelmiştir. Hu Jintao ve Nursultan Nazarbayev arasında yapılan karşılıklı görüşmede; 3. ÇHC- Kazakistan İşbirliği Komitesi'nde karara bağlanan ikili enerji ve doğalgaz

²⁶⁵ "Hu Jintao Holds Talks with Nazarbayev and Announces the Establishment of Strategic Partnership between China and Kazakhstan", 04.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t202534.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁶⁶ "The Second Meeting of China-Kazakhstan Cooperation Committee Is Held in Kazakhstan", 14.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t203974.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁶⁷ "Foreign Minister Li Zhaoxing Holds Talks with His Kazakh Counterpart Tokayev", 12.04.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t246678.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

Ar- Ge çalışmaları işbirliği konusu gündeme taşınmıştır.²⁶⁸ ÇHC- Kazakistan sınırında bulunan Khorgos vilayetinde, 3.4 kilometrekarelik kısmı Sincan-Uygur Özerk Bölgesi'nde ve 1,9 kilometrekarelik kısmı Kazakistan'da bulunan, Khorgos ÇHC-Kazakistan Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi'nin inşasının ilk aşamasının tamamlandığı belirtilmiştir. ÇHC ve Orta Asya arasında kurulmakta olan ilk sınır ötesi işbirliği merkezi olduğunun da altı çizilmiştir. ÇHC- Kazakistan Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi ile ticari ilişkilerin düzenlenmesi planlanmıştır. İşbirliği Merkezi, ikinci Kazakistan-Orta Asya demiryolu inşası ile Orta Asya petrol ve doğalgaz boru hatlarının inşaları çerçevesinde uluslararası taşımacılık ve enerji sektöründe pivot ulaşım ağı haline gelmeyi de hedeflemiştir.²⁶⁹ Bölgesel güvenlik konusunda ise; Nursultan Nazarbayev Hu Jintao'yu AİGK bünyesindeki çabasından dolayı tebrik etmiştir.²⁷⁰

18 Ağustos 2007 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Astana'da Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile görüşmüştür. Karşılıklı işbirliği ilişkilerinin, beş yönde derinleştirilmesi irdelenmiştir. İlk olarak, ÇHC-Kazakistan İyi Komşuluk İlişkileri ve İşbirliği Anlaşması kapsamının uygulanmaya devam edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. İkinci olarak, ticari yatırım alanlarının geliştirilmesi ve sınır bölgelerinde işbirliğinin artırılması istenmiştir. Üçüncü olarak, BM, ŞİÖ ve AİGK bünyelerinde bölgesel güvenlik işbirliğinin çok taraflı olarak sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Son olarak da medyanın geleneksel Çin- Kazak bağlarını yansıtması gerektiği söylenmiştir. Nazarbayev, Çin-Kazak ekonomik işbirliğinin yasal bir zeminde derinleştirildiğini belirtmiş ve enerji sektöründe de işbirliğinin kısa vadede derinleştirilmesini umduklarını eklemiştir. Metalürji ve kimya endüstrisine yatırım yapılmasını talep etmiştir. Görüşme sonunda ekonomi, ticaret ve enerji işbirliğine dayanan; ÇHC-Kazakistan Ortak Bildirisi

²⁶⁸ "Hu Jintao Meets with Kazakh President Nazarbayev", 14.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t258442.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁶⁹ "Border trade center serves as China's gateway to Kazakhstan", 09.09.2013, http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/09/content_16953217.htm, (Erişim Tarihi: 02.08.2014)

²⁷⁰ "The Second Meeting of China-Kazakhstan Cooperation Committee Is Held in Kazakhstan", 14.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjig_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t258442.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

imzalanmıştır.²⁷¹

31 Ekim 2008 tarihinde Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev, Astana’da ÇHC Başbakanı Wen Jiabao ile baraya gelmiştir. İkili arasında gerçekleştirilen görüşmede Wen Jiabao, ÇHC ve Kazakistan arasında dostane komşuluk ilişkileri bağlamında derinleştirilen stratejik işbirliği ortaklığına değinmiştir. Politik çerçevede geliştirilen güven ertesinde, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz sürecindeki karşılıklı işbirliği konusundan söz edilmiştir. ŞİÖ bünyesindeki devletlerin teknolojik gelişmişliğinin, yaşanan küresel ekonomik krizin etkilerini indirgemek için bir avantaj olduğu vurgulanmıştır. Bir diğer deyişle ÇHC Başbakanı, Kazakistan ve diğer Orta Asya Devletleri’ndeki yatırımcıları, sermayenin akılcı, üretime yönelik kullanımı konusunda teşvik etmiştir. Nursultan Nazarbayev de ÇHC’nin istikrarlı ekonomik gelişiminin, Orta Asya ve tüm dünya ülkeleri üzerindeki etkisinin altını çizmiştir.²⁷²

12 Aralık 2009 tarihinde ise; ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan ile karşılıklı işbirliği alanlarında görüşmek için Astana’ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. ÇHC Başbakan Yardımcısı Umirzak Shukeev ve Nursultan Nazarbayev ile yaptığı görüşmede; ÇHC ve Kazakistan’ın geleneksel karşılıklı dostane ilişkilerinin, jeopolitik anlamda komşu devletler oluşları doğrultusunda şekillendiğine işaret etmiştir. 1992 yılında kurulan diplomatik ilişkiler akabinde 2005 yılında kurulan stratejik işbirliği neticesinde ekonomi, ticaret, enerji ve güvenlik boyutlarında ikili işbirliğinin yüksek mevkiler arası ziyaretlerle pekiştiği dile getirilmiştir. BM, ŞİÖ ve AİGK çatılarında çok taraflı işbirliği ile bölgesel barış ve gelişim konusunda koordinasyonun önemine de dikkat çekilmiştir.²⁷³

Hu Jintao 11 Haziran 2010 günü Kazakistan’ın başkenti Astana’ya resmi bir ziyarette bulunmuştur. Kazakistan Başbakanı Kerim Mesimov ile yaptığı görüşmede;

²⁷¹ “President Hu Jintao Holds Talks with His Kazakh Counterpart Nazarbayev”, 18.08.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t353591.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁷² “Kazakh President Nazarbayev Meets with Wen Jiabao”, 31.10.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t520791.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁷³ “Hu Jintao Arrives in Astana for Working Visit to Kazakhstan”, 12.12.2009, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zjzg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t645465.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

18 yıl önce karşılıklı diplomatik ilişkiler kurulduğundan itibaren ÇHC ve Kazakistan arasında geliştirilen politik, ekonomik, ticari, kültürel ve enerji ile güvenlik alanlarındaki işbirliğinden söz edilmiştir. Geleneksel komşuluk ilişkileri paralelinde Orta Asya’da ŞİÖ ve AİGK bünyesinde, bölgesel barış, istikrar ve gelişim adına olumlu gelişmeler kat edildiği ifade edilmiştir. Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ve Kazakistan Parlamentosu ile de görüşmüştür. Stratejik ortaklığın geleceği üzerinde durulmuştur.²⁷⁴

22 Şubat 2011 tarihinde ÇHC Hükümet Binası’nda Hu Jintao ile Nursultan Nazarbayev, ÇHC-Kazakistan stratejik ortaklığını derinleştirme konusunu görüşmek üzere biraraya gelmişlerdir. Karşılıklı politik güven ve destek ile bölgesel ve küresel anlamda ekonomik, ticari ve enerji boyutunda faydalı işbirliği sağlandığı işaret edilmiştir. Hu Jintao, kazan-kazan politikası çerçevesinde Kazakistan ile uzun vadeli stratejik ortaklıklarını sürdürme isteğini dile getirmiştir. Nazarbayev de ÇHC ile dostane ilişkilerin sürdürülmesi konusunda temennide bulunmuştur. Hu Jintao, karşılıklı stratejik ortaklık seviyesinin yükseltilmesi adına dört maddelik bir önerge sunmuştur. İlk olarak, ÇHC-Kazakistan politik ilişkilerinin derinleştirilmesi için yüksek mevkilerin yakın temas halinde olmaları gerektiğini ifade etmiştir. İkinci olarak, ÇHC-Kazakistan petrol ve doğalgaz boru hatlarının istikrarlı biçimde kullanılması ve bu alanda güvenlik unsurunun önemine dikkat çekilmiştir. Üçüncü olarak; bölgesel terör ve ayrılıkçılıkla mücadelede işbirliğinin güçlendirilmesi gerekliliği ve bu şekilde sağlanabilecek karşılıklı ekonomik ve sosyal işbirliği gündeme getirilmiştir. Son olarak da çok taraflı bölgesel işbirliği örgütleri olan ŞİÖ ve AİGK bünyesindeki akılcı işbirliğinden söz edilmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev de görüşülen önergenin ertesinde, ÇHC ile ekonomi, ticaret, enerji ve güvenlik boyutlarında stratejik ortaklık seviyesini derinleştirme konusundaki istekliliklerini dile getirmiştir. ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan’ın ulusal gelişimi ve ulusal refah seviyesini artırma konusundaki çalışmalarını desteklediklerini de eklemiştir.²⁷⁵

²⁷⁴ “Hu Jintao Arrives in Astana for State Visit”, 12.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t708492.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁷⁵ “President Hu Jintao Holds Talks with Kazakh Counterpart”, 22.02.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t801833.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

14 Haziran 2011 tarihinde Hu Jintao, Astana’da Kazakistan Başbakanı Kerim Mesimov ile görüşmüştür. Diplomatik ilişkilerin kurulması ve stratejik ortaklığın derinleştirilmesi sonrası gelişen karşılıklı politik güvenden bahsedilmiştir. ÇHC-Kazakistan İşbirliği Komitesi’nin, başarılı bir şekilde ticaret, ekonomi ve enerji alanlarında ikili kazancı arttırdığının altı çizilmiştir. Kültürel işbirliğinden de söz edilmiştir. Bölgesel organize suçla mücadele konusunda koordinasyonun önemi belirtilmiştir. ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan ile ikili stratejik ortaklık gelişimi çerçevesinde altı maddekik bbir önerge sunmuştur. İlk olarak, ÇHC ve Kazakistan Başbakanlarının düzenli olarak belli aralıklarla bir araya gelmeleri gündeme getirilmiştir. ÇHC-Kazakistan İşbirliği Komitesi’nin planlama ve bölgesel sorunlar karşısındaki rehberlik görevi üzerinde durulmuştur. İkinci olarak, ticaret, yatırım ve finansal işbirliği konuları görüşülmüştür. 2015 yılında 40 milyar dolar karşılıklı ticaret hacminin elde edilmesinin planlandığı ifade edilmiştir. İkili Serbest Ticaret Anlaşması’nın ön hazırlıklarının yapıldığı da belirtilmiştir. Üçüncü olarak; ÇHC-Kazakistan petrol ve doğalgaz boru hatlarında güvenliğin sağlanması sonucu derinleştirilebilecek enerji işbirliği başlığı irdelenmiştir. Dördüncü olarak, ÇHC’nin Kazakistan ile teknolojik işbirliğini geliştirme isteği dile getirilmiştir. Beşinci olarak da ÇHC, Kazakistan’da endüstriyel alanlar oluşturma düşüncesini işaret etmiştir. Son olarak; ÇHC-Kazakistan teknolojik zirai üretim sürecine hız kazandırılması gerektiği söylenmiştir.²⁷⁶

Görüşmenin sonunda BM Güvenlik Konseyi’nin daimi üyesi ve G20 üyesi bir ülke olarak ÇHC’nin, bölgesel ve uluslararası meselelerde önemli bir inşa rolünün olduğuna değinilmiştir. Bu bağlamda Kazakistan, ÇHC ile görüşülen ikili işbirliği alanlarında koordinasyonu arttırmak isteğini vurgulamıştır.²⁷⁷

2 Aralık 2011 tarihinde ÇHC-Kazakistan Horgos Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi’nin açılış töreni ve ÇHC-Kazakistan demiryolları açılış töreni, Horgos Limanı’nda eşzamanlı olarak gerçekleştirilmiştir. ÇHC Başbakan Yardımcısı Zhang Dejiang ve Kazakistan Başbakan Yardımcısı Aset İsekeshov’in katıldığı törende

²⁷⁶ “Hu Jintao Meets with Kazakh Prime Minister Masimov”,14.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t831233.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁷⁷ “Hu Jintao Meets with Kazakh Prime Minister Masimov”,14.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t831233.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

Dejiang, açılış töreni gerçekleştirilen yapıların ÇHC-Kazakistan stratejik ortaklığının birer ürünü olduklarını söylemiştir. Horgos Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi'nin, Avrasya'daki ilk sınır ötesi uluslararası işbirliği merkezi olduğunun altı çizilmiştir. ÇHC-Kazakistan arasında inşası tamamlanan bu ikinci demiryolunun kullanıma açılmasıyla da, karşılıklı işbirliğinden sağlanacak faydanın arttırılacağı işaret edilmiştir. İsekeshv de açılış töreni yapılan ÇHC-Kazakistan Horgos Uluslararası Sınır İşbirliği Merkezi'nin ve ÇHC-Kazakistan yeni demiryolunun, Kazakistan ve ÇHC'nin ulusal ve Orta Asya'nın bölgesel refahına hizmet edeceğini açıklamıştır.²⁷⁸

10 Ocak 2012 günü ÇHC Devlet Sözcüsü Dai Bingguo, ÇHC Yabancı Ülkelerle Dostluk Derneği'nin ve ÇHC-Orta Asya Dostluk Derneği'nin, ÇHC'nin Orta Asya ülkeleri ile kurduğu diplomatik ilişkilerinin 20. yılı kapsamında gerçekleştirdiği resepsiyona katılmıştır. Dai Bingguo, ÇHC'nin Orta Asya ülkeleri ile uzun-vadeli diplomatik ilişkiler ve karşılıklı işbirliği kurmadaki başarısını dile getirmiştir. Orta Asya Devletleri ile kurulan politik güvenin de altı çizilmiştir.²⁷⁹

6 Haziran 2012 tarihinde ÇHC Devlet Başkanı Hu Jintao, Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile Pekin'de biraraya gelmiştir. ŞİÖ Zirvesi'nin yanı sıra Hu Jintao ile görüşen Nazarbayev, diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1992 yılından itibaren başta Kazakistan-ÇHC İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması olmak üzere, çeşitli işbirliği anlaşmaları ile karşılıklı koordinasyon ve stratejik ortaklığın derinleştirildiğini ifade etmiştir. Nazarbayev, ÇHC'nin Orta Asya demiryolu projelerine yaptığı yatırımlar konusundaki memnuniyetini de dile getirmiştir. Kültürel ve bölgesel güvenlik başlıklarındaki ikili işbirliğinin sürdürülmesi temennisinde bulunmuştur. Hu Jintao da karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürmüştür. İlk olarak, stratejik güvenlik durumunun korunabilmesi adına temel bölgesel meselelerde işbirliğinin derinleştirilmesine değinilmiştir. İkinci olarak, enerji ve endüstri sektörlerinde işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. Nükleer enerji, solar enerji ve rüzgar enerjisi gibi dallarda enerji

²⁷⁸ “Zhang Dejiang and Kazakh Deputy Prime Minister Attend the Joining Ceremony of China-Kazakhstan Railway and Hold Talks”, 02.12.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t884671.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

²⁷⁹ “Dai Bingguo Attends the Reception on the 20th Anniversary of China's Diplomatic Ties with Five Central Asian Countries”, 11.01.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t895032.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

işbirliğinin geliştirilmesi öne sürülmüştür. İkili sınır ötesi işbirliği konusunun önemi gündeme getirilirken, Orta Asya Devletleri ile de ŞİÖ ve AİGK bünyelerinde çok-
tarafı işbirliği irdelenmiştir. Son olarak, ÇHC-Kazakistan geleneksel kültürel işbirliği hakkında konuşulmuştur.²⁸⁰

²⁸⁰ “Hu Jintao Holds Talks with President of Kazakhstan Nazarbayev”, 06.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t939572.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

SONUÇ

SSCB döneminde Orta Asya'da 1963, 1967 ve 1968 sınır sorunları aşılamamıştır. Soğuk Savaş yıllarında ÇHC, Komünist Bloğun parçası olmamıştır. 1970 detant döneminde SSCB-ÇHC ilişkilerinde ciddi mesafe kat edilmiştir. Glasnost ve Perestroika paralelinde Sovyetler Birliği'nde köklü reformlar hayata geçirilmiştir. ÇHC'nde ise; Glasnost uygulanmamış ve ekonomik yapılanma süreci gerçekleştirilmiştir. SSCB-ÇHC ilişkileri, Soğuk Savaş'ın ardından SSCB'nin dağılışı ile noktalanmıştır. SSCB'nin 1991 yılında dağılışının ertesinde, ÇHC ile yaşanan sınır sorunları yeni bağımsız Orta Asya Devletleri'ne miras kalmıştır. Tarihi sınır sorunlarının aşılması, yeni bağımsız Orta Asya Devletleri için birincil öneme sahip olmuştur. Yapıcı angajman siyasetini izleyen ÇHC, ŞİÖ bölgesel işbirliği platformu ve ikili ilişkiler platformlarında; terör, ayrılıkçılık ve güvenlik kaygılarıyla yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya Devletleri ile kısa vadede ilişkiler kurmuştur. Sovyet Bloğu'nun dağılışı ile bölgede bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Devletleri; Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kazakistan ile ÇHC barış içinde bir arada yaşama stratejisi doğrultusunda yakın ilişkiler geliştirme fırsatı yakalamıştır. ÇHC, ulusal boyutta yüzleştiği ayrılıkçı gruplar ile mücadelede Orta Asya Devletleri'nin desteğine ihtiyaç duymuştur. Orta Asya Devletleri de bağımsızlıklarını ilan ettikleri, yeni yasal sistemler ve ulus inşa süreçleri paralelinde ÇHC'nin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Karşılıklı bağımlılık prensibiyle yakın işbirliği politikaları geliştirilmiştir. Başta politik güven kurulması ve yüksek mevki diyalogu ön planda tutularak geliştirilen yakın komşuluk ilişkileri, tarihi ve kültürel bağların etkisiyle kısa vadede ekonomik ve sosyal işbirliğine dönüşmüştür. 1996 yılında ÇHC, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan tarafından Şanghay Beşlisi adı altında bölgede Sovyetler Birliği döneminden kalan sınır sorunlarının çözülmesine öncülük edecek bir işbirliği platformu oluşturulmuştur. 2001 yılında Özbekistan'ın ulusal barış ve istikrarı karşısında tehdit unsuru oluşturan terör tehdidi ile karşılaşması akabinde Şanghay Beşlisi'ne katılımı ile birlik Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır.

ŞİÖ bünyesinde de karşılıklı işbirliğinde olduğu gibi başta güven esasına dayanan çok-terafli işbirliği, bölgesel terör ve ayrılıkçılığın, barış ve refah karşısında uluslararası etkisi de göz önüne alınarak giderek derinleşmiştir. Zamanla ŞİÖ çatısında ekonomi ve enerji başlıklarında da işbirliği ve koordinasyon sağlanmıştır. ÇHC, Orta Asya enerji rezervlerinden doğalgaz ve petrol ithal etmiştir. Orta Asya Devletleri için de ÇHC, güçlü bir açık Pazar haline gelmiştir. ÇHC ve Orta Asya Devletleri arasındaki karşılıklı ticaret hacmi Hu Jintao ve Yang Zemin dönemlerinde artış göstermiştir. 1992 yılında ÇHC- Orta Asya Devletleri arasında kurulan diplomatik ilişkiler ertesinde yıllar içinde stratejik ortaklığa adım atılmıştır. Güvenlik meselesine geri dönülecek olunursa, 1992 yılından itibaren AİGK oluşumunda yer alan ÇHC, Rusya Federasyonu, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan, Orta Asya ile sınırlı kalmaksızın tüm Asya'nın barış ve refahı için çok-terafli bir diğer işbirliği platformunda rol almışlardır.

Bu tezde, bağımsızlıkları sonrası Orta Asya Devletleri ile ÇHC ilişkileri üç Çinli liderin Devlet Başkanlığı dönemlerinde ele alınmıştır. 1988-1993 Yang Şangkun Dönemi, 1993-2003 Yang Zemin Dönemi ve 2003-2012 Hu Jintao Dönemi'nde Orta Asya Devletleri ile ÇHC ilişkileri incelenmiştir. Yang Şangkun Dönemi'nde hızlı bir şekilde ÇHC-Orta Asya Devletleri arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Yang Zemin Dönemi'nde ise; Şanghay Beşlisi ve AİGK'nda Orta Asya Devletleri ile ÇHC aktif rol oynamışlardır. Karşılıklı anlaşmalar ve üst düzey ziyaretler ile iktisadi işbirliği gözlemlenmiştir.

ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
10549	10662	19810	13487	17761	31430

ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
18967	20292	9024	4034	5146	34703

ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
1172	2023	1923	804	1717	3882

ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
1147	1524	1251	949	1616	8292

ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

1996	1997	1998	1999	2000	2003
45990	52741	63554	113878	1555696	329188

ÇHC'nin Orta Asya Devletleri ile toplam ticaret hacimlerini Şanghay Beşlisi'nin kurulduğu yıldan, Yang Zemin Dönemi'nin sonuna kadarki süreçte (1996-2003) gösteren bu tablolar ışığında; ÇHC'nde SSCB'nin dağılışı sonrası yönetime gelen ikinci liderin Devlet Başkanlığı döneminde ÇHC'nin Orta Asya'da en fazla ticari işbirliği olan ülke Kazakistan'dır. Kazakistan'dan sonra ise; Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan gelmektedir.

Son olarak Hu Jintao döneminde de ikili ilişkiler ve ŞİÖ ile AİGK bünyelerinde çok-taraflı ilişkilerde ticari boyutta yüksek oranlar elde edilmiştir.

ÇHC- Kırgızistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
60229	97220	222570	377923	9338	533028	419964	497645	516232

ÇHC- Özbekistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
57551	68056	97209	112819	160670	192087	248327	216661	287519

ÇHC- Tacikistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
6893	15794	32378	52405	149993	140669	143256	206901	185670

ÇHC- Türkmenistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
9844	10996	17858	35268	83038	95744	156964	547734	1037250

ÇHC- Kazakistan Dış Ticaret Tablosu (milyon ABD \$)

2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
449809	680611	835775	1387777	1755234	1412913	2044852	2496123	2568157

ÇHC'nin Orta Asya Devletleri ile toplam ticaret hacimlerini Hu Jintao Dönemi'nde (2004-2012) gösteren bu tablolar ışığında, ÇHC'nde SSCB'nin dağılışı sonrası yönetime gelen üçüncü liderin Devlet Başkanlığı döneminde ÇHC'nin Orta Asya'da en fazla ticari işbirliği olan ülke, Yang Zemin Dönemi'nde olduğu gibi yine Kazakistan'dır. Kazakistan'dan sonra ise yine Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan gelmektedir. Buna ek olarak, başta güvenlik kaygılarıyla Orta Asya'da ÇHC ve Rusya Federasyonu öncülüğünde kurulan ve zamanla ekonomik bir işbirliği platformuna dönüşen ŞİÖ'nün de önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Tezin başlangıç sorusu ışığında incelenen veriler doğrultusunda; ÇHC'nin Orta Asya bölgesinde dış ekonomi yatırımları yüksek olan Kazakistan ve Türkmenistan ile daha fazla askeri-teknik (güvenlik) işbirliğine sahip olduğunu söylemek zordur. ÇHC'nin, Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan ile Türkmenistan'a oranla çok daha yakın ilişkileri bulunmaktadır

KAYNAKLAR

a) Kitaplar

Aitken, Jonathan, **Nazarbayev And The Making of Kazakhstan**, London, MPG Books Group Press, 2009

Anderson, John, **Kyrgyzstan: central asia's island of democracy?**, The Netherlands, Harwood Academic Publishers, 1999

Arı, Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, Bursa, MKM Yayınları, 2011

Bacon, Elizabeth E., **Central Asians under Russian Rule: A Study in Culture Change**, United States of America, Cornell University Press, 1966

Bal, İdris, **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler: Uluslararası Siyaset, Uluslararası Hukuk, Temel Sorunlar**, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006

Brzezinski, Zbigniew, **Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı**, Sezen Yalçın ve Abdullah Taha Orhan(çevirenler), İstanbul, TİMAŞ Yayınları, 2012

Faust ve Kornberg, John R. ve Judith F., **China in World Politics**, London, Lynne Rienner Publishers, 1995

Fierman, William, **Soviet Central Asia: The Failed Transformation**, USA, Westview Press, 1991

Gürsoy, Barış, **Asimetrik Tehdit: Soğuk Savaştan Günümüze**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2005

Hsü, Immanuel C.Y., **China Without Mao: The Search for a New Order**, New York, Oxford University Press, 1990

Hunter ve Sexton, Alan ve John, **Contemporary China**, New York, St. Martin's Press, 1999

Ivanov, Oleg, **Sovyet-Çin İlişkileri: 1960 Yıllarında Neler Oldu?**, Fatma Doğu(çeviren), İstanbul, Sorun Yayınları, 1979

Jonson, Lena, **Tajikistan in the New Central Asia: Geopolitics, Great Power Rivalry and Radical Islam**, New York, I.B. Tauris Publish, 2006

Kissinger, Henry, **Diplomasi**, İbrahim H. Kurt(çeviren), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011

Mackerras, Taneja ve Young, Colin, Pradeep ve Graham, **China Since 1978: Refom, Modernisation and “Socialism with Chinese Characteristics”**, New York, St. Martin’s Press, 1993

Nogayeva, Ainur, **Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Ankara, USAK Yayınları, 2011

Peyrouse, Sebastien, **Turkmenistan: Strategies of Power, Dilemmas of Development**, New York, M.E. Sharpe Publish, 1991

Rice, Edward E., **Mao’s Way**, London, University of California Press, 1974

Rossabi, Morris, **China and Inner Asia: From 1368 to the Present Day**, London, Thames and Hudson Ltd, 1975

Roy, Oliver, **The New Central Asia: The Creation of Nations**, New York, New York University Press, 2000

Schram, Stuart, **The Thought of Mao Tse-Tung**, New York, Cambridge University Press, 1989

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, İstanbul, DER Yayınları, 2005

Spence, Jonathan, **Mao Zedung**, Avi Pardo(çeviren), İstanbul, Turkuvaz Yayınları, 2009

Zhibin, Gu, **China Beyond Dend: Reform in the PRC**, London, Jefferson Publishers, 1991

b) Makaleler

Fidan, Giray, “Pakistan: Çin’in İsrail’i”, **21. YÜZYIL: Bin Ladin Sonrası Geniş Ortadoğu**, Haziran 2011, Sayı:30

Sheives, Kevin, “China Turns West: Beijing’s Contemporary Strategy Towards Central Asia”, **Pacific Affairs**, 2006, Vol. 79, No. 2, <http://www.jstor.org/stable/40022689>, (Erişim Tarihi: 19.12.2013)

“Stalin-Mao Zedung Görüşmesi(16 Aralık 1949)”, **Revolutionary Democracy Journal**, Nisan 2013, <http://revolutionarydemocracy.org/turkish/stalmao.htm> (Erişim Tarihi: 17.05.2014)

Walsh, J. Richard, “China and the New Geopolitics of the Central Asia”, **Asian Survey**, Mart 1993, Vol. 33, No. 3, s. 275, <http://www.jstor.org/stable/2645251>, (Erişim Tarihi:19.12.2013)

c) İnternet Kaynakları

Ansori, Buzurgmehr, “Tajikistan defines border with China Country ceded 1,100 sq km to China”, 29.01.2011, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2011/01/29/feature-01, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

Ayagan, Burkitbai, “Defining The New State Borders in 1990-2005 As Key Foundation of Statehood”, <http://www.astanatimes.com/2014/05/defining-new-state-borders-1990-2005-key-foundation-statehood/>, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

DEMİRTEPE, Turgut M., “Özbekistan İslami Hareketi İçin Yolun Sonu (mu?)”, 11.10.2009, <http://www.usakgudem.com/haber/43184/özbekistan-İslami-hareketi-İçin-yolun-sonu-mu-.html>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

Jia, Qingguo, “The Success of the Shanghai Five: Interests, Norms and Pragmatism”, <http://www.comw.org/cmp/fulltext/0110jia.htm>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

Khamidov, Alisher, “DISPUTE OVER CHINA-KYRGYZ BORDER DEMARCATION PITS PRESIDENT VS. PARLIAMENT”, 27.06.2001, <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav062801.shtml>, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

Li, Lin, “CICA summit convenes in Almaty”, 17 Haziran 2006, http://www.gov.cn/misc/2006-06/17/content_313075.htm, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

Nye, Joseph S., “Public Diplomacy and Soft Power”, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/25097996?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104618659573>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

Sodiqov, Alexander, “Tajikistan Cedes Disputed Land to China”, 24.01.2011, http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=37398&no_cache=1#.U_n7pPl_uQo, (Erişim Tarihi: 13.08.2014)

“ABOUT CICA”, CICA Web Sayfası, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)
http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1&article_id=104, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

“About the Embassy”, Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası, <http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&id=-4941996547369326225&tableFlag=itemtable>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Assistant Foreign Minister Li Hui and Visiting Deputy Foreign Minister of Kyrgyzstan Sarbaev Hold Consultation between Foreign Ministries of Two Countries”, 20.06.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t332679.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Border trade center serves as China’s gateway to Kazakhstan”, 09.09.2013, http://www.chinadaily.com.cn/china/2013xivisitcenterasia/2013-09/09/content_16953217.htm, (Erişim Tarihi: 02.08.2014)

“Brief introduction to the Shanghai Cooperation Organisation”, <http://www.sectSCO.org/EN123/brief.asp>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

“Charter of the Shanghai Cooperation Organization”, <http://www.sectSCO.org/EN123/show.asp?id=69>, (Erişim Tarihi: 23.08.2014)

“China embassies and consulates in Kyrgyzstan”, <http://www.chinese-embassy.info/asia/kgz.htm>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“China embassies and consulates in Turkmenistan”, <http://www.chinese-embassy.info/asia/tkm.htm>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Chinese Assistant Foreign Minister Cheng Guoping and Turkmenistan's First Deputy Foreign Minister Hajiyev Hold the First Session of the Security Cooperation Subcommittee of the China-Turkmenistan Cooperation Committee and Consultations between the Two Foreign Ministries”, 07.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t857013.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Chinese President Hu Jintao Holds Talks with Tajik President Rakhmon”, 27.08.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t509851.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Chinese President Hu Jintao Meets with His Uzbek Counterpart Karimov”, 14.12.2009,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t645694.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan”,30.05.2003,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t22929.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan”,30.05.2003,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t22948.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Chinese President Meets with Presidents of Kyrgyzstan, Uzbekistan and Tajikistan”,30.05.2003,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t22945.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“COMPETENT AUTHORITIES OF MEMBER-STATES OF SCO”,
<http://ecrats.org/en/cooperation/government-bodies/>, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Consultations and the Sixth Session of the Security Cooperation Subcommittee of the China- Kazakhstan Cooperation Committee as well as Consultations between the Two Foreign Ministries in Kazakhstan”, 06.10.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t978066.shtml, (Erişim Tarihi: 03.07.2014)

“Dai Bingguo Attends the Reception on the 20th Anniversary of China's Diplomatic Ties with Five Central Asian Countries”, 11.01.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t895032.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Dates of establishment of diplomatic relations with the People’s Republic of China”,http://en.wikipedia.org/wiki/Dates_of_establishment_of_diplomatic_relations_with_the_People's_Republic_of_China, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Decleration of the Fourth Ministerial Meeting 2012”, 12 Eylöl 2012, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

“Decleration of the Second Ministerial Meeting 2004”, 22 Ekim 2004, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

“Decleration of the Third Ministerial Meeting 2008”, 25 Ağustos 2008, http://www.s-cica.org/page.php?page_id=7&lang=1, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

“Embassies in Beijing(Part II: L to Z)”, http://www.ebeijing.gov.cn/feature/2/Sino_Italy_culture_year/Info/Beijing/t921031.htm, (Erişim tarihi: 06.07.2014)

“Executive Secretary of Shanghai Cooperation Organization Visits the Republic of Kyrgyzstan”, 11.04.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/dqzzywt_664402/t191385.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Foreign Minister Li Zhaoxing Holds Talks with His Kazakh Counterpart Tokayev”, 12.04.2006,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t246678.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Foreign Minister Yang Jiechi Meets with His Uzbekistan Counterpart Kamilov”,10.05.2012,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t932212.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Hu Jintao Arrives in Astana for State Visit”, 12.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t708492.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Arrives in Astana for Working Visit to Kazakhstan”,12.12.2009,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t645465.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Arrives in Tashkent for a State Visit to the Republic of Uzbekistan”,
15.06.2004,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t139442.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with His Turkmenistan Counterpart Berdymukhamedov”,
18.07.2007,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t342413.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with Nazarbayev and Announces the Establishment of Strategic Partnership between China and Kazakhstan”, 04.07.2005,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t202534.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with President of Kazakhstan Nazarbayev”,
06.06.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t939572.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with President of Kyrgyzstan Atambayev”,
05.06.2012,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t939608.shtm, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with Tajik President Rakhmonov”, 15.01.2007,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t289870.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with Turkmen President Berdymukhamedov”, 14.12.2009,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t645695.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Hu Jintao Holds talks with Turkmenian President Niyazov”, 03.04.2006,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t244430.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with Uzbek Counterpart”, 19.04.2011,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t817071.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Hu Jintao Holds Talks with Uzbek President” Karimov, 06.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t939578.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Hu Jintao Meets SCO Prime Ministers”, 24.09.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/dqzzywt_664402/t26325.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Kazakh President Nazarbayev”, 14.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t258442.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Kazakh Prime Minister Masimov”, 14.06.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t831233.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Kyrgyz Acting President Kurmanbek Bakiyev”, 05.07.2005,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t202788.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Hu Jintao Meets with President Emomali Rakhmonov of Tajikistan”, 24.04.2005,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t193912.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Tajik President Rakhmon”, 10.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t708350.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Tajik President Rakhmonov”, 14.06.2006,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t258608.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Turkmen President Berdymukhamedov”, 12.06.2010, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t708491.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Turkmen President Saparmurat Niyazov”, 09.05.2005,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t195217.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Uzbek President Islam Abduganiyevich Karimov”, 05.07.2005,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/dqzzywt_664402/t202782.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Hu Jintao Meets with Uzbek President Islam Abduganiyevich Karimov”, 05.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t202782.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Hu Jintao Met With Kazakh President Nursultan Nazarbayev”, 27.12.2002, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16675.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Hui Liangyu Meets with Kyrgyz President Atambayev”, 10.09.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t969876.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Hui Liangyu Meets with President of Uzbekistan Karimov”, 09.12.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t971506.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Joint Communiqué Between The Government of the People's Republic of China And The Government of the Republic of Uzbekistan”, 03.11.2007, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t386405.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Kairat Sarybay Deputy Minister of Foreign Affairs of the Republic of Kazakhstan”, <http://2013.astanaforum.org/en/author/Kairat-Sarybay>, (Erişim Tarihi: 11.07.2014)

“Kazakh President Nazarbayev Meets with Wen Jiabao”, 31.10.2008, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t520791.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Kazakhstan supports applications of observer-states to enter SCO”, 11.05.2012, http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Kazakhstan-supports-applications-of-observer-states-to-enter-SCO-9847/, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

“Kazakhstan-China”, Kazakistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası,
<http://www.kazembchina.org/create/bike/home.jsp?tablename=itemcontent&iiid=415624743374541703&tableFlag=itemtable>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Kırgızistan”, <http://www.tuicakademi.org/index.php/bolgeler/kafkasya/3165-kirgizistan>,(Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Kyrgyzstan Profile”, <http://www.bbc.com/news/world-asia-16186907>,
 (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Li Zhaoxing Meets with Foreign Minister Kasymzhomart Tokayev of Kazakhstan and Deputy Prime Minister and Foreign Minister Elyor Ganiev of Uzbekistan”,
 25.02.2005,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t185166.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“MEMBER INFORMATION China and the WTO”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm, (Erişim Tarihi: 14.08.2014)

“Member Information China and the WTO”,
http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/china_e.htm, (Erişim Tarihi: 02.08.2014)

“Premier Wen Jiabao Meets with Foreign Dignitaries Attending Second China-Eurasia Expo”,
 02.09.2012,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t966783.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Premier Zhu Rongji Held Talks with Kazakh Prime Minister Tokayev”,
 13.09.2001,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16667.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Hu Jintao Holds Talks with His Kazakh Counterpart Nazarbayev”,
18.08.2007,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t353591.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Hu Jintao Holds Talks with His Tajik Counterpart Rahmon”,
05.06.2012,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t939607.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“President Hu Jintao Holds Talks with Kazakh Counterpart”, 22.02.2011,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t801833.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Hu Jintao Holds Talks with Kyrgyz President Bakiyev”,
16.08.2007,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t352088.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“President Hu Jintao Holds talks with Turkmen Counterpart Berdymukhamedov”, 06.06.2012,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t939582.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“President Hu Jintao Meets With His Kazakh Counterpart Nazarbayev”,
04.06.2003,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t22927.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Kazakh President Nursultan Nazarbayev”,
17.06.2004,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t140259.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Kyrgyz Counterpart Otunbayeva”, 15.06.2011,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t832084.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Kyrgyz President Askar Akayev”, 6. 6.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t140258.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Tajik Counterpart Rahmon”, 14.06.2011,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t831234.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Tajikistan President Emomali Rakhmonov”, 17.06.2004,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t140260.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“President Hu Jintao Meets with Uzbek President Karimov”, 14.06.2006,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t258227.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“President Hu Jintao to Attend the Second CICA Summit”, 08.06.2006, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjdt_665385/wsrc_665395/t257091.shtml, (Erişim Tarihi: 12.07.2014)

“President Hu Meets Leaders from Central Asia and Transcaucasia”, 09.08.2008,http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t483149.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“President Jiang Zemin Held Talks with Kyrgyz President Akayev”,
26.06.2002,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16683.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“President Jiang Zemin Meets Kyrgyz President Askar Akayev”,
19.06.2001,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16678.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“President Jiang Zemin Meets Tajikistan President Emomali Rakhmonov”,
20.06.2001,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t16826.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“President Jiang Zemin Met With Kazakh President Nazarbayev”,
07.06.2002,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16670.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“President Jiang Zemin Met with Presidents of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan”, 12. 06. 2002,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t16845.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“President Jiang Zemin Met with Presidents of Tajikistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Uzbekistan”, 12.06.2002,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16671.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Press Release of the Fourth Meeting of the Council of Regional Anti-Terrorism Structure of Shanghai Cooperation Organization”, 06.04.2005,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/dqzzyw_t_664402/t190509.shtml, (Erişim Tarihi: 02.07.2014)

“Relations of Tajikistan with China”, Tacikistan Dış İşleri Bakanlığı Web Sayfası, <http://mfa.tj/en/relations-with-azian-afrikan-countries/tajikistan-china.html>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“SCO accepts Afghanistan as observer, Turkey dialogue partner”, 07.06.2012, http://www.scosummit2012.org/english/2012-06/07/c_131637206.htm, (Erişim Tarihi: 22.08.2014)

“SCO Summit Opens in Beijing”, 07.06.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t940062.shtml, (Erişim Tarihi: 11.07.2014)

“Tajik President and Prime Minister Meet Foreign Minister Li Zhaoxing Respectively”, 03.09.2003, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t25577.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Tang Jiaxuan Meets with President Akayev and other Kyrgyz Leaders”, 10.12.2004, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t174790.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“The Second Meeting of China-Kazakhstan Cooperation Committee Is Held in Kazakhstan”, 14.07.2005, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t203974.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“The Second Meeting of China-Turkmenistan Cooperation Committee Held in Beijing”, 27.07.2012, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t957299.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Turkmen Embassies and Consulates”, <http://embassy.goabroad.com/embassies-of-turkmenistan-in-china>, (Erişim Tarihi: 06.07.2014)

“Turkmenistan President Saparmurat Niyazov Meets with Li Zhaoxing”,
20.10.2004,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t166856.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Türkmenistan Dış Politikasında Daimi Tarafsızlık Statüsü”, 13.12.2006,
<http://www.usakgundem.com/haber/9120/t%C3%BCrkmenistan-dis-politikasinda-daimi-tarafsizlik-stat%C3%BCs%C3%BC.html>, (Erişim Tarihi: 20.08.2014)

“Uzbek President Karimov Meets with Wen Jiabao”, 03.11.2007,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t378330.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Vice Foreign Minister Cheng Guoping Holds the Second Session of the Security Cooperation Subcommittee of China-Turkmenistan Cooperation Committee and Consultations between the Two Foreign Ministries in Turkmenistan”,
17.07.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t953591.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Vice Foreign Minister Cheng Guoping Meets with Kyrgyzstan's Deputy Foreign Minister Otorbayev”,
31.07.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t957889.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Vice Foreign Minister Cheng Guoping Meets with Minister of Foreign Economic Relations, Investments and Trade of Uzbekistan Elyor Ganiev”,
31.05.2012,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t939010.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Vice Foreign Minister Li Hui Holds Consultation with Uzbek Deputy Foreign Minister Islamov”, 22.12.2008,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t529148.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Vice Premier Wang Qishan and His Turkmen Counterpart Attend the Opening Session of China-Turkmenistan Business Forum”, 22.11.2011,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t880898.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Vice-President Hu Jintao Met with Kazakh President”, 17.11.2000,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16665.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Vice-President Hu Jintao Met with Kazakh Prime Minister”, 17.11.2000,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t16664.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

“Vice-President Hu Jintao Met with Kirgiz Foreign Minister”, 27.11.2001,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t16681.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Wen Jiabao Holds Talks with His Tajik Counterpart Akilov”, 26.11.2010,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3235_664362/3237_664366/t772710.shtml, (Erişim Tarihi: 19.07.2014)

“Wu Bangguo Meets with Kyrgyz President Bakiyev”, 10.06.2006,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3185_664332/3187_664336/t257628.shtml, (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

“Wu Bangguo Meets with Turkmenian President, Expressing Willingness to Deepen Pragmatic Cooperation”, 04.04.2006,
http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3245_664372/3247_664376/t244513.shtml, (Erişim Tarihi: 20.07.2014)

“Wu Bangguo Raises Three Proposals on Developing Ties between China, Central Asian Countries”, 22.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862196.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Wu Bangguo Says China's Development Poses Neither Trouble Nor Threat”, 22.09.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t862199.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Xi Jinping Meets with Uzbek First Vice Prime Minister Azimov”, 26.10.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3255_664392/3257_664396/t871612.shtml, (Erişim Tarihi: 18.07.2014)

“Zhang Dejiang and Kazakh Deputy Prime Minister Attend the Joining Ceremony of China-Kazakhstan Railway and Hold Talks”, 02.12.2011, http://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/wjb_663304/zzjg_663340/dozys_664276/gjlb_664280/3180_664322/3182_664326/t884671.shtml, (Erişim Tarihi: 21.07.2014)

d) Tablolar İnternet Kaynakları

(1996,1997)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1998e/Q071CE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1998)Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB1999e/q07e.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(1999,2000) Kaynak: ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı, <http://www.stats.gov.cn/english/statisticaldata/yearlydata/YB2001e/ml/indexE.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2003) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2004) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2005/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2005) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2006/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2006) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2007/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2007) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2008/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2008) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2009/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

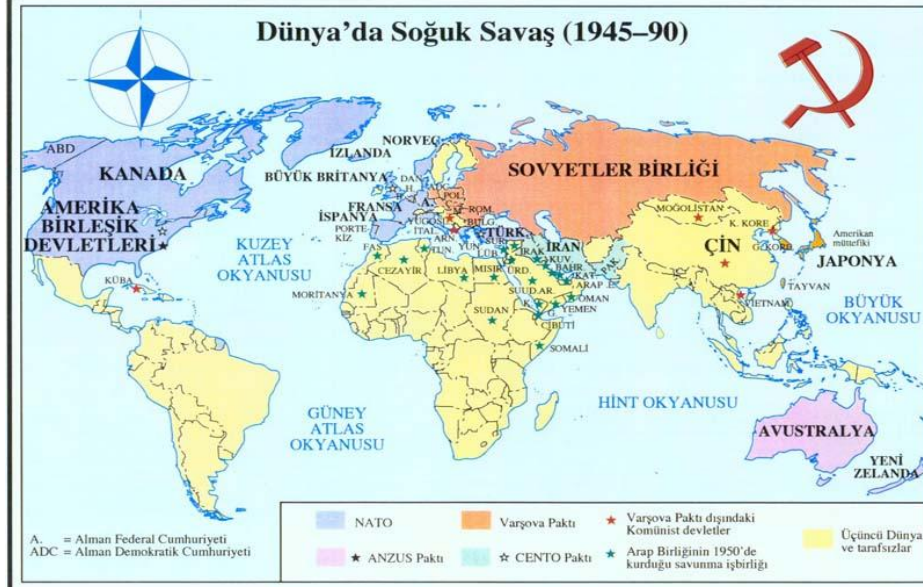
(2009) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2010/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2010) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2011/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2011) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2012/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

(2012) **Kaynak:** ÇHC Ulusal İstatistik Ajansı,
<http://www.stats.gov.cn/tjsj/ndsj/2013/indexee.htm>, (Erişim Tarihi:04.08.2014)

EKLER

Ek 1. SSCB Döneminde Orta Asya Haritası

Ek 2. SSCB'nin Dağılışı Sonrası Orta Asya Haritası

ÖZET

ÖZCAN İpek, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında Orta Asya Faktörü: Soğuk Savaş’ın Sonundan - Hu Jintao Döneminin Sonuna kadar (1988-2012)”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Orta Asya Bölgesi ekonomi, güvenlik ve enerji başlıklarında tarihten beri stratejik bir konuma ve öneme sahip olmuştur. SSCB döneminde ÇHC ile uzlaşmaya varılamayan bu bölgede, SSCB’nin yıkılışının ardından bağımsızlığını ilan eden Orta Asya Devletleri ile ÇHC; ekonomik, askeri ve enerji sektöründe karşılıklı işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Bu anlaşmalar doğrultusunda, devletler bazında bir devletin, diğer devletleri çıkarları doğrultusunda kaba kuvvete başvurmadan etkileyebilmesini sağlayan yumuşak güç²⁸¹ yolu benimsenmiştir. İşbirliği ve yumuşak güç stratejisi ile Orta Asya’da çok taraflı iki işbirliği örgütü de kurulmuştur. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Asya’da İşbirliği ve Güven Arttırıcı Önlemler Konferansı (AİGK). Bu çalışmada ÇHC ve Orta Asya Devletleri arasında imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşmalarındaki ile ŞİÖ ve AİGK bünyelerindeki ekonomi ve güvenlik siyaseti ilişkisi incelenecektir.

Anahtar Sözcükler:

1. Orta Asya,
2. Ekonomi, Güvenlik,
3. Enerji,
4. Karşılıklı işbirliği,
5. ŞİÖ,
6. AİGK

²⁸¹ Joseph S. Nye, “Public Diplomacy and Soft Power”, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/25097996?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104618659573>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)

ABSTRACT

ÖZCAN İpek, “The Central Asia Factor in the Foreign Policy of People’s Republic of China: From the End of the Cold War- To the End of the Hu Jintao’s Leadership (1988-2012)”, Master’s Thesis, Ankara, 2014.

Central Asia Region has been strategically vital in terms of economy, security and energy. During the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), there were some dissolved issues with the People’s Republic of China (PRC). After the collapse of the USSR, the Central Asian States declared their independence. Then, some bilateral economic, security and energy cooperation agreements has been signed between PRC and the Central Asian States. In that way the soft power²⁸² policy which means affecting the other states according to the interests of your state without using force or coercion has been assumed in the Central Asia. Furthermore, Shanghai Cooperation Organization (SCO) and Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia (CICA) multilateral and soft power cooperation organizations were founded in this region. In this thesis, the relation between the economy and security politics will be analyzed among the bilateral economic, security and energy cooperation agreements between the Central Asian States and the PRC as well as among the SCO and the CICA.

Key Words:

1. Central Asia,
2. Economy, Security,
3. Energy,
4. Bilateral Cooperation,
5. SCO,
6. CICA

²⁸² Joseph S. Nye, “Public Diplomacy and Soft Power”, <http://www.jstor.org/discover/10.2307/25097996?uid=3739192&uid=2&uid=4&sid=21104618659573>, (Erişim Tarihi: 16.08.2014)